

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

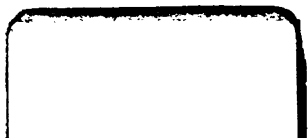
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

LP7591

Digitized by Google

398

Літературный додатокъ „Дѣла“

№ 263.

БІБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНІТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ

пѣдъ редакцією И. БЕЛЕЯ

Томъ XXXIX. (39).

ЧАЙКОВСКІЙ

Романъ зъ козацкою старины

ЕВГЕНІЯ ГРЕБѢНКИ

Зъ російскаго переклавъ

КСЕНОФОНТЪ КЛИМКОВИЧЪ

У ЛЬВОВѢ

Накладомъ редакціи „Дѣла“

Зъ друкарні Товариства имени Шевченка, пѣдъ зар. К. Бедмарскаго

1891.

HARVARD UNIVERSITY
WIDENER LIBRARY

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

PRESERVATION MASTER
AT HARVARD

ЧАСТЬ ПЕРША.

I.

Чи знаєте вы Пирятинъ?

— Пирятинъ, надъ рѣкою Удаемъ, повѣтовый гó-родъ Полтавской губерніи, пóдъ 50°, 4', 31" широты; въ нѣмъ 5.700 жителѣвъ, 5 церковь, 28 вѣтровыхъ млы-нóвъ и 4 ярмарки; на тѣ привѣзжаютъ купцѣ зъ крас-нымъ товаромъ изъ сусѣднихъ геродóвъ, а зъ Дону при-возять рыбу, — говорить зъ друкованого школяръ.

— Пирятинъ знаменитый прихильностью до пре-стола, — каже письменный чоловѣкъ — Коли 1708-го року Мазеца передавъ ся Карлови XII, Пирятинцѣ, пóдъ верховодствомъ хоробрыхъ Свѣчокъ, вдразили неприя-теля и, не вважаючи на те, що Лохвиця, Лубны, Прилу-ки и; всѣ наоколичні города були заняті Шведами, а не дальшь, якъ сто верстъ, въ Ромнахъ, була головна квартира Карла, — нѣ одинъ Шведъ нѣ змѣнникъ не бу-завъ у стѣнахъ Пирятина.

— Пирятинъ погане городеня! — скликне сердито хтось-то, що случайно проѣзжавъ черезъ сей городъ по шляху зъ Петербурга на Кавказъ. — Въ Пирятинѣ вьсо-го одна мурована церква зъ деревянными прибудованями безъ усякои симетріи; вулицѣ широка, пустѣ, болотяна, одинъ мурований дóмъ — почтова контора, а решту стыдно назвати домами; на почтовой станціи жиды, а по-мóбсть скрипае, наче чоботы двадцятилѣтнього франта; нема

поряднои гостинницѣ!... Въ винѣ плаває красильне дерево дивовижными кусками, ледви не полѣнами; на блярь сѣдають кури...

Згода, згода зъ усѣми вами, навѣть зъ паномъ проѣзжимъ! — але чи знаєте вы, що передъ кѣлькама вѣсками Пирятинѣ бувъ собѣ красивый, сильный, богатый городъ въ нашѣй Гетьманщинѣ? Широко и далеко розкинувся було по угбрю надъ Удаемъ; скрѣзь блестяли хресты на церквахъ мѣжь его темными, зелеными садами, шумны були его базары; на нихъ голосно гремѣли вольныи речи, брязкали шаблюки и рабѣли козацкѣ шапки и жупаны; ляцкѣй купцѣ привозили туды тонкѣй сукна и оксамиты; нѣжинскѣй Грекъ захвалювавъ свои восточныи товары: то блискавъ на сонци вѣстрѣемъ кивжала, то обертавъ довгу рушницю, оковану срѣбломъ; а мѣжь-тымъ подальше выгравала скрипка, дзвенѣли цимбалы, и захожѣй Запорожець гулявъ на-вприсядеи завзятушого танцю, пѣдбѣймаючи навкруги туманъ пылу; инодѣ мовь полумя, вызначить ся зъ туману его червоный жупанъ, инодѣ выгляне дѣвольски-страшне обличье зъ повислыми вусами, зъ чорнымъ чубомъ, що вѣсь на бритѣй головѣ, и зновъ усе щевало въ вихрѣ танцю. Нарѣдъ плескавъ, голосный регѣтъ далеко раздавався по базару... Було весело!...

Навѣть самъ Удай, — говорить переказъ, — бувъ тодѣ ширшій, глибшій и повнѣйшій; замѣсть мочарѣвъ и болотъ, де теперъ повѣтовѣ канцеляристы стрѣляють куликѣвъ та лисокѣ, тодѣ шумѣли и котились быстрии филѣ. Удай, кажуть, такѣй бувъ тодѣ широкий лѣтомъ, якъ теперъ весною пѣдчасъ повновѣдья, — а въ повновѣдье старикъ Удай красивый; вѣнъ воскресае вкупѣ зъ природою, молодшае и кипить и хлице филями въ бе-

рѣгъ, мовь розгульный козакъ, — на те згодить ся збмною кождый Пирятинець.

Подѣя, що я роскажу, лучилась въ Пирятинѣ годѣвъ тому зъ-двѣстѣ або й триста. Городъ бувъ на правому березѣ Удая пдѣ горою. На горѣ тягнулись довгимъ рядомъ вѣтряки и видѣли два невеличкїй землянїй засѣки; тамъ день и нѣчь стояли сторожевїй козаки; въ осередку города, край самого берега рѣки, бувъ замокъ — крѣпость, обведена высокими валами; на валу стояли гарматы, завше готовїй привитати непрошенихъ гостей; въ крѣпости ховано военнїй наряди, и була церква, де лежавъ вѣйсковый скарбъ и казна; въ часъ нападѣвъ жителѣ зносили туды свои коштовности.

На супротивному березѣ Удая, въ дубовому гаю, стоявъ бѣлый муrowаный дѣмъ, збудованый на ладцїй ладъ; сей дѣмъ принадлежавъ лубенскому полковнику Иванови. Переказъ не каже, якъ було на прѣзвище полковникови, а называе просто Ивановъ: и мы будемо называти ёго Ивановъ. Не вважаючи на те, що Пирятинъ бувъ сотенный городъ, полковникъ Иванъ дуже любивъ ёго, и часто, покидаючи свои Лубны, проводивъ лѣто въ пирятинскѣмъ загороднѣмъ домѣ зъ молоденькою дочкою Мариною.

Однои весны полковникъ прїѣхавъ до Пирятина на сумовитый обрядъ, на похоронъ замкового протосрея, отца Якова. Всѣ козаки любили шанобного покѣйного старика: неразъ бывало вѣнъ являвъ ся посередъ нихъ, зъ хрестомъ въ рукахъ, на замковї стѣны, и пдѣ стрѣлами Кримцѣвъ и кулями Ляхѣвъ, словами вѣры загрѣнавъ волякѣвъ, перевязувавъ раненихъ, сповѣдавъ умирающихъ. Всѣ плакали по отци Яковѣ и прохали полковника, щобъ вѣнъ назначивъ имъ въ Пирятинѣ священникомъ, на мѣсце покѣйного, сына ёго Олексыя.

Сынъ отца Якова вчивъ ся въ Кіевѣ. Пбслали за нимъ гонця, та й отъ прїѣхавъ до Парятина поповичъ Олексій, гарный хлопецъ двадцати-лѣтній.

— А! — скаже догадливый читатель, — гарный хлопецъ и молоденька дочка полковника, — треба ихъ влюбити одно въ друге и зложити романъ. — Я не выдумую романа, нѣчого не складаю, я розкажую подѣю, якъ самъ вѣ чувъ; та коли вы вже й догадались, то перечити не стану. Справдѣ, Олексій и дочка полковника полюбили ся страсно, якъ отсе въ ихній лѣта кохають ся, горячо, якъ люде, що выросли пбдъ строгимъ доглядомъ, и готові вбддати ся всею повнотою душѣ першому потягови сердца. Чимъ крѣпше вы придушите порохъ, тымъ сильнѣйше буде выбухъ; згадайте, що вони кохались першою любовію, и позавидуйте имъ!

Деякі шановні люде, при словѣ „любовь“ роблять дивну гримасу, неначе понюхали чемерицѣ або зачули-бъ про джуму та холеру. Я сього не розумѣю. Не вже-жъ се изъ зависти, панство шановні? Чого таѣти, понижати, встыдати ся найкрасчого, найвысшого чувства? Хотѣвъ бы я знати: що способнѣйше ублагороднити, побудити чоловіка до велелдушнѣйшахъ, безкористовнѣйшихъ поступкбвъ, якъ не любовь? А де-які ставлять вѣ въ одинъ рядъ зъ горячкою, де-які не встыдають ся кричати въ товариствѣ, що люблять пудля, рушницю, коня, морожене, а нѣякъ не признають ся до любви до подобного собѣ чоловіка иншого пола. Чи не зблсованбсть наша е сьому причиною? Де-які вважають проступкомъ навѣтъ самъ поглядъ, киненый на жѣнку, поглядъ повенъ тихого, обожающого чувства, якимъ есть дивованье красотѣ вѣ. А що вы подумали-бъ о товариствѣ, въ котрбмъ кождый бонтъ ся подивитись на сигарокъ або на вапелюхъ своего товарища, щобъ не сказали другі: сте-

режѣть ся, вѣнъ хоче вкрати вашъ зигарокъ, вашъ капелюхъ !...

Часъ ишовъ, а поповничъ Олексѣй и не думавъ о посвященю: думки его були далеко вѣдъ строгаго стану, душа его носилась по чудному морю любовной мрѣвѣ; другой думцѣ, другому чувству не було мѣсця; всюды вона, чарѣвница, зъ своими заворожливими чарами, томлющими трѣвогами и ясными надѣями... Инодѣ, бывало, сидить Олексѣй въ саду пѣдъ черемхою, и читаетъ Цицерона. Дарма, уява хоче перенестись на многолюдный римскій Форумъ, де такъ грѣзно, такъ самонадѣино говорить великій ораторъ. Кругомъ тепло, свѣжо, стѣлько нѣжности въ весняному воздуху; черемха тихѣсенько покивуе бѣлыми китицами своего пахущого цвѣту; тысячѣ пчѣлъ та иншихъ овадѣвъ сѣдають, перелѣтуютъ и жужжать помѣжь цвѣточками; за садомъ плещуть ся и ворчать тихій филъ Удая и рѣчный тростникъ нашептуетъ приемну успокоѣнющу думу. Чудный акордъ великой музыки-природы! Помалу хилила ся книжка зъ рукъ молодого студента, и на величпный громовый початокъ Цицероновой речи за дванацать таблицъ: Fremant omnes licet, dicam quod sensio (най дрозжати усѣ, я скажу, що чувствую), вѣнъ ледви чути одвѣчавъ: амог... и въ-слѣдъ за отсимъ словомъ думка его покидала шумный Римъ и неслась до Марини. И отъ вона, чудно-гарна, явилась супокѣиноу, опустивши довгий рѣсницѣ; роскошне, несказане чувство обожаня обѣвае боякого хлопця: весь вѣкъ дививсь бы на неи!.. Отъ вона усмѣхнула ся, отворила очи — и наче небо отворило ся передъ Олексѣямъ... Якъ вѣдъ сонця, зъ огняныхъ очей падали ему на сердце промѣнѣ жизни и восторгу... Чудне видѣнне!.. На-разъ воно й щезло; щось таке легонько торкнуло по лицу Олексѣя... Ди-

вить ся: весь вѣсь обсыпанный квѣтками; гвоздики, левкоя, чернобрѣвца котять ся зъ него на землю; старика-Цицерона прикрыла повненька червона макѣвка; зъ-боку чутно тихій смѣхъ: изъ-за плота лукаво дивить ся черноока, черноволоса, кучерява головка молодой циганочки, Марининоя служницѣ, кланяеть ся и щезаетъ, звучаимъ голосомъ проспѣвующи знакому пѣсню:

Барвѣночку, зелененькій,
 Стелы ся низенько,
 А ты, милый, чернобривый,
 Присунь ся близенько!...

Майже каждого вечера, коли тихѣйшавъ шумъ въ околицяхъ Пирятина, и ясный мѣсяць, выходячи на темно-синье небо, дививъ ся въ Удай, тихо переплывавъ човенець передъ домомъ полковника, а на ему хтось спѣвавъ пѣсню; голосъ спѣвца томный, страстный, звучавъ, переливавъ ся, будивъ далеке эхо, и щезавъ помалу, замираючи въ далечинѣ.

— Не але спѣвае чоловікъ! — скаже бывало полковникъ, покурюючи на рундуцѣ люльку.

— Такъ-собѣ! — одвѣчае Марина, спаленѣвши по уха, а мѣжь-тымъ, прихиливши ся до точеного стовпка на рундуцѣ, бажно наслушуе знакоми звуки; слѣзы восторгу блискають въ очахъ ѣѣ, и вона завидуе мѣсяцеви, що вѣнь зъ-высока може дивити ся на спѣвца и ласкати его своими промѣнями. — Чому я не звѣздочка? — думала Марина, коли падуца збрѣка котила ся въ ту пору по небу, — я-бъ злетѣла до него зъ-высока, горючи й сіяючи любовью; я бъ розсыпалась передъ нимъ яркими искрами и освѣтила дорогу моему козакови ненаглядному, его очи засвѣтились бы моимъ огнемъ — и смерти було-бъ весело...

— Розспівали ся Пярятинцѣ въ сегоднѣшню весну;
всѣхъ пѣсень и не переслухавшь; пора спати! — каже
бувало полковникъ.

Марина йшла въ свою свѣтлицю, отворяла вѣкно.
Вѣддалеки ледви чутно розлигали ся звуки пѣснѣ; зъ
последними вѣдголосками вѣ зливалась горяча молитва
бѣдной дѣвчини про Олексѣя; пѣснѣ змовкали, — але
довго ще Марина стояла на колѣнахъ передъ образомъ
Матери-Божои, вращенымъ квітчаными вѣнками, и
молила ся й плакала, сама не знаючи чого.

II.

Мѣркуючи по теперѣшныхъ образованныхъ, милыхъ, привѣтливыхъ полковникахъ, не можна зложити собѣ навѣть приближующаго понятя о полковнику украиньскѣмъ зъ часѣвъ Гетьманщины. Въ ньому гуртувала ся власть военна и обывательска цѣлон области: вѣнъ бувъ и военный начальникъ и судья, и управецъ; вѣнъ безгранично, безодповѣдно розпоряжавъ ся въ своѣмъ полку. Правда, що право жита и смерти було закономъ вѣддане гетьманови, але нерѣдко полковники шарпали се право и навѣть самовѣльно тратили проступникѣвъ. Хто смѣвъ жалуватись на полковника? — Одягнені въ сѣбло и золото, оздоблені клейнодами, знаками своєї власти, окружені многоличною збройною дружиною, зъ азіатскою пышностю являлись вони передъ народомъ — и городы й села хилились, вважаючи ихъ военнѣ доблисти и трепетаючи передъ ихъ властью. Въ народѣ войовничому, полу-дикому, иначе й бути не могло.

Не такъ-то давно одинъ якійсь князь дѣставъ по батькови, вельможѣ зъ Катерининыхъ часѣвъ, дѣдичтво въ далекой провинціи, и приѣхавъ туды жита. Менѣ трапилось, проѣздомъ черезъ ту провинцію, бути въ товариствѣ помѣщикѣвъ, сусѣдѣвъ князя, и я спытавъ ихъ, чи вони радѣ зъ нового сусѣда?

— Нїчого — каже оденъ, — та якъ бы вы побачили, що се за чоловікъ: маленький, невидный... у насъ въ полку остатній зъ лѣвого крыла бувъ показивѣйшій, словно, якъ який писарь, грѣшно й назвати: ваше сіятельство!

— Нїякою поваги, — сказавъ другій, — я прийшовъ було до него, оттакъ, знаєте, зъ ушанованьемъ, ще й зъ дуры дворянскій мундиръ натягнувъ и дворянскій медальиъ привѣсивъ, думаю: отъ тутъ-то вийде въ орденахъ, въ стяжкахъ, що й доброго слова зѣ мною заговорити не схоче. Самому смѣшно, якъ нагадаю! Выйшовъ вѣнъ, ласкаві панове, до мене. та й не вийшовъ; а выбѣгъ — очамъ не вѣрю: въ сѣренькій свити-ночцѣ, молоде хлопя, „радъ“, каже, „що маю честь познакомити ся“, и садать мене на диванъ, и руку сти-скае, буцѣмъ прошець який... вѣрите, менѣ за него було встыдно.. Нѣ вже, думаю, другій разъ не зловишь; коли случитъ ся, то й самъ вийду въ свитѣ. Шкода було мундиръ надягати . . . їй-Богу!

— Та чи стоить объ нѣмъ говорити! — перебивъ третій, — вѣнъ чоловікъ безъ всякои політики, їздить на поле та й самъ доглядае роботы, зъ ранку до вечера розмовляе зъ мужиками, якъ простый чоловікъ. Чи се-бѣ то княже дѣло?... Бачу, въ Петербурзѣ бувъ вѣнъ послѣдньою спицею въ колясцѣ, житя не було, такъ и приѣхавъ сюды. Дае-жь Богъ такимъ людямъ и богацтво и высокій степенъ!..

И багато ще подбныхъ речей говорили о молодѣмъ князю, чоловіцѣ зъ прекрасною душею и визначнымъ европейскимъ образованьемъ.

Згодитесь пѣсля отсего, що суровсть, важнѣсть и недоступнѣсть украинского полковника въ XVI-му столѣтїю були розумною konieczностью.

Пышній, грбаній, суровій були полковники, але грбаніишій и суровіишій вѣдъ усѣхъ межн ними бувъ полковникъ лубенскій Иванъ. Въ молодости вѣнъ славивъ ся мѣжь козаками упрямствомъ характеру и бѣшеною вѣдвагою въ битвахъ, що тодѣ вважалось найбблшою честнотою, а опбсла и придбало ему полковничу гбднѣсть. Покѣйну жѣнку свою вѣнъ любивъ, и навѣтъ дуже любивъ, але вважачи за непристойне доброму козакови показувати яке-небудь чувство, особливе до жѣнки, вѣнъ обходивъ ся зъ нею сурово, деспотично. „Баба смѣтьє!“ — часто повторявъ полковникъ, — „нѣ силы, нѣ характеру. Коли-бъ на свѣтѣ самі бабы, давно бы ихъ усѣхъ перебили Татаре. На що вже бувъ гетьманъ Сагайдачный добра голова, а промѣнявъ жѣнку на тютюнъ и люльку, та ще й пѣсню зложивъ :

Менѣ зъ жѣнкою не возить ся,

А тютюнъ та люлька

Козаку въ дорогѣ

Знадобить ся! . . .

Въ Крымскому походѣ полковникъ занедужавъ було на лихоманку. Ему радили не ѣсти рыбы, вѣдъ того, що лихоманка не любить рыбы. „Отъ и добре!“ — каже полковникъ, — „стану я вважати на бабскій прибаги! Лихоманка баба, а я славить Бога, козака“. И три роки злюща лихоманка товкла полковника, и три роки постоянно вѣнъ ѣвъ рыбу и раки. „Побачимо,“ мовлявъ, чия возьме?“ И справдѣ, на вдивовижу всего полку, на четвертый рѣкъ лихоманка покинула упрямого хорого.

Не дивно, що покѣйна полковниця, не вважачи на богатій парчевій одежѣ, соболевій кораблики и діамантовій намиста, якими щедро обдаровувавъ її чоловікъ, все тужила, сумувала, сохла и въ молодости вмерла, оставляючи маленькою дочку Марину.

Вмираючи, вона гѣрко плакала и просила мужа любити и красче обходити ся зъ дочкою.. „Ты нѣколи нѣ въ чѣмъ не вѣривъ менѣ“, говорила вона, — „мою болѣзнь ты називавъ прибагами, мои горячі сльозы водою, зъ котрой жадець Нѣмецъ не выгонить нѣ капль горѣлки.. Ты смѣявъ ся зъ мои слабости, и — отъ я вмираю, рано вмираю, покидаю дочку сиротою, все черезъ тебе. Нехай Богъ тебе простить! Ты робивъ свое дѣло, ты бувъ менѣ голова по закону божому; не твоя вина, що ты не розумѣвъ мене. Не доведи-жь до сього дочки, будь їй батькомъ и матѣрю, чуешь, Иване? Жѣнка слаба, часто одинъ поглядъ убивае їѣ...“

Полковникъ бувъ зрушений; вже очистюща сльоза покаяня наверхнулась було на очахъ его, але нагадавши що вѣнъ козакъ, полковникъ перемѣгъ себе; проковтнувъ нещрошену гостю, здыхнувъ — и на похоронѣ жѣнки люто упивъ ся.

Вѣдъ жѣнчиной смерти полковникъ зробивъ ся ще понурѣйшимъ и тайна задумчивѣсть примѣшала ся въ его характеръ; вѣнъ запивавъ внутрѣшний неспокой виномъ, и майже кождый день вечеромъ бувавъ у такѣмъ станѣ, якъ буцѣмъ то що лише вернувъ ся зъ похорону покѣйницѣ жѣнки. Ранками вѣнъ часто ласкавъ Мариву, але приходючи въ хмѣль, заразъ вѣддалявъ їѣ, мовлячи:

— Иди собѣ, дочко, въ свою свѣтлицю; въ мене пѣйдуть свои козацкѣ дѣла; не пристало тобѣ ихъ слухати; ты така, якъ твоя... царство їй небесне! Иди-жь, не бѣйся, не расплачусь!...

Полковникъ посылавъ за кобзаремъ, и пивъ, и слухавъ его пѣснѣ, и кидавъ ему дробнѣй грошѣ, коли пѣсня приходила до сподобы, або ковтавъ его пальцемъ по-

лобу, приговорюючи: „Брешешь; божій чоловіче, не такъ! ты пямый и не выснавь ся!“

А инодѣ вѣнъ потѣшавъ ся Герцикомъ.

Герцикъ бувъ у полковника щось нѣбы блазень, нѣбы приятель; его біографія не многоскладна. Колись то козаки розграбили и спалили якесь польске мѣстечко; що могло горѣти — згорѣло, що могло втѣкати — поровбѣгалось. Полковникъ Иванъ, розкуривши головою зъ пожару людьку, сѣвъ на бочѣлку и зачавъ судити плѣнникѣвъ. Привели хлопя, рокѣвъ ему зъ-шѣнацять, зъ быстрыми, синими очима и гладко обстриженою головою.

— Ты Жидъ? — спытавъ полковникъ.

— Нѣ, я Нѣмецъ, — одвѣтивъ хлопецъ.

— Брешешь! ты говоришь якъ Жидъ, дивишь ся якъ Жидъ, а голову обстригъ, щобъ одурити мене. Хлопецъ! возьмиъ его на допросы, покѣль не признаеть ся, що вѣнъ Жидъ — та й повѣсьте.

— Ъй-Богу я Нѣмецъ, заѣзжій Нѣмецъ, я не вокувавъ зъ вами, я люблю васъ.

— Спасибѣ' за любовь! Такъ повѣсьте его, не допрошуючи.

Хлопецъ упавъ полковникови въ ноги, благовъ пощады, обѣцявъ служити ему вѣрно до гробу, и заявивъ, що вѣнъ знае всякій науки, навѣтъ зигарки робить.

— Побачимо, — сказавъ полковникъ, выймаючи зъ кишенѣ зигарокъ въ видѣ великого яйца, — отъ отся штука вже третій день якъ станула, и нѣ зъ мѣсяца; я й трусивъ її и дувъ въ середину — нѣчого не помагае, а штука дорога, ваша, нѣмецька. Коли поправишь заразъ — такъ тобѣ жити на свѣтѣ, а не поправишь — не сердись... Зачинай!

Хлопецъ, дрѣжачи вѣдѣ страху, присѣвъ на землю

на помость, коло порога полковничон спальнѣ, и варивѣ полковникови ѣсти.

Про силу Гадюки до-сихѣ-порѣ ходять помовки межѣ простолюдинами въ Пярятинѣ. Одинѣ тѣлько Гадюка мѣгъ безкарно говорити полковникови гѣрку правду, перечивѣ ся зѣ нимѣ и навѣтъ грубіянивѣ, якѣ рѣвному. Якосѣ полковникѣ нагадавѣ Гадюцѣ, що вѣнѣ слуга, и велѣвѣ мовчати. Гадюка понурилѣ голову, блиснувѣ зѣ-пѣдлѣбѣя очима и замовчавѣ: а нѣчью пѣйшовѣ до млына, стащивѣ величезный жорновый камѣнь, принѣсѣ его и заваливѣ дверѣ полковничон спальнѣ. Вѣ-ранцѣ полковникѣ хоче выйти — не можѣ, не пускаѣ камѣнь.

— Се твоѣ штуки? — спытавѣ изѣ-за дверей полковникѣ.

— Мои — холоднокровно одвѣчавѣ Гадюка.

— Вѣдвали камѣнь.

— Ты, пане, старшій вѣдѣ мене, сильнѣйшій вѣдѣ мене; тобѣ отсе лекше зрѣбити...

— Та я не можу!

— А менѣ не хочеть ся!...

И сказавши тѣс, Гадюка вышовѣ зѣ вѣмнаты. Покликали чоловѣка десять козакѣвѣ, и на-силу вони вѣдвали вѣдѣ дверей камѣнь. Полковникѣ вышовѣ, подививѣсь на камѣнь, похитавѣ головою, усмѣхнувѣ ся, и покликавши Гадюку, давѣ ему великій кухоль горѣлки.

III.

— Гадюко! Гадюко! Гадюко!...

— Чого, пане полковнику?

— Чого? Що ты не обзываеть ся? уха заложиво, чи що?

— Хиба заложить вѣдь твого крику. Що такъ пильно?

— А що дѣеть ся на дворѣ?

— Те, що й дѣялось.

— Добре. Дошу нема?

— Вѣдки ёму взятись?

— Не говори такъ! люде скажутъ, дурень Гадюка! дощевн ё вѣдкѣль взятись, зъ неба возьметь ся, коли сходе.

— Хиба коли Богъ дасть, а дощевн що за воля!...

— Правда, коли Богъ дасть, ты правду сказавъ.

— Коли-бъ я сказавъ по твоему, люде сказали бы: дурень Гадюка!...

— Може й такъ. А довго я спавъ?

— Майже зъ-пѣвъ дня; лягъ заразъ пѣсля обѣду, а теперъ вже вечѣръ недалѣко.

— О-го! пора полуднувати! Вари полуденокъ!

— Вари полуденокъ! Проснавъ полуденокъ, та й хоче полуднувати; теперъ далѣ вечеряти пора! — ворчавъ Гадюка, выходячи зъ панской спальнѣ.

— Шкода! — говоривъ самъ собѣ полковникъ, — хіба вечеряти придетъ ся пбзѣще? Пропавъ день, всьому виненъ сотникъ...

Полковникъ дуже любивъ „здоровый борщъ зъ рыбою“. Для насъ, привыклыхъ до легкихъ стравъ французской кухни, „здоровый борщъ“ покаже ся баснею, якъ Гостомысль або голова Медузы старинныхъ; многі не повѣрять истности „здорового борщу“, але й теперъ ще є старики, котрі памятають сю страву, що була ласощами, утѣхою завзятушихъ гулякъ-гастрономѣвъ, чванлившихъ ся своею зельзною натурою.

Сей борщъ зачавъ приготавлиати Гадюка на полуденокъ таки въ спальни полковника. Вѣнъ узявъ живого коропа, и безъ помочи ножа, власными нѣгтами очистивъ его, здбѣвивъ луску на несказанне вдоволенье полковника, котрый двлячись на сю операцію, разбѣвъ зъ-кѣлька повтарявъ: „Славно, Гадюко! якъ вовѣъ пораетъ ся! добрі нѣгтѣ! таеъ его! по-походному...“ Обчистивши коропа, Гадюка поклавъ его въ мѣдяный нецинованый кѣтликъ, вливъ тамъ бутильку мѣцного оцту, давъ жменю зернатога перцю, соли, скѣлька цибуль, и накрывъ кѣтликъ щѣльно покрышкою, потѣмъ привѣсъ горнильце, роботу хитрого Нѣмця Герцика, запаливъ горѣлку и поставивъ надъ нею кѣтликъ. Поки ся знадоба шипѣла, кипѣла и варилась передъ очима полковника, Гадюка стоявъ мовчки коло дверей.

— Чудный буде борщъ! — сказавъ полковникъ, нюхаючи часами пару, що вылѣтала тонкою струею зъ-пѣдъ покрышки.

— Лучшого зварити не вдамо.

— И не треба!... чи досытъ тамъ соли?

— Еге! тобѣ, пане, хочеть ся соленого пѣсля ранѣшнього перепоку?

— Що за перепад! Такъ тільки, злбсть прогнавъ кбвшикомъ другимъ-третьимъ; проклятуцій сотникъ, не можь и згадати!... Дай менѣ кухоль настойки. Здумавъ у мене вднімати добро!...

— Господи, Твоя воля! якї часи настали! Бувало сотники кланялись добромъ полковникамъ, якъ и слѣдує по старшинѣ...

— Не ты-бъ говоривъ, не я бы слухавъ... Прийшовъ и кланяеть ся, приѣзъ турецкій пістоль, — ну, отсе добре, чому-бъ менѣ не привести хоршій пістоль? Я взявъ пістоль, и говорю зъ сотникомъ якъ зъ чоловікомъ: спасибѣ, що тямить службу; ми тебе не забудемо и пожалуємо; дѣстань и другій, коли трапить ся, пѣдъ пару отьому. А вѣнъ ще низче кланяеть ся, та й заговоривъ зо мною якъ зъ Жидомъ. — Ваша, каже, земля ввійшла въ мою клиномъ, такъ я прийшовъ просити: продайте менѣ той клинъ. Чуешь, Гадюко?

— Чую, пане!

— Я бачу, що сотникъ кругомъ дурень, взявъ его за ковнѣръ, вивѣвъ на фортечний валъ и пытаю: „А де сонце сходить?“ — Тамъ, одѣчає сотникъ. — „А заходить?“ — Онъ-тамъ, сказавъ вѣнъ. — „Такъ знай же, пане сотнику, що и сходить и заходить сонце на земли полковника, се-бъ то на моїй земли, розумѣешь? А ты, поганый оваде, посягавъ на мою славу, хочешъ вдтягати въ мене землю? Хлопцѣ, нагайокъ!...“ Прийшли хлопцѣ зъ нагайками; сотникъ бачить, що не жарты, — поваливъ ся въ ноги. „Я, каже, и свою землю бддамъ, помилуйте...“ Менѣ стало жаль дурня, я плюнувъ на нього и пѣшовъ до дому, та на-силу запивъ злбсть. Такий дурень!...

— Дурень, пане! Правду люде кажуть: дурнѣвъ нѣ орють, нѣ сѣють, самї родять ся.

— Самі!... А що борщъ?

— Готовый.

— Ехъ! яка штука! въ ротъ огнемъ палить, — говоривъ полковникъ, кушаючи ложкою зъ казанця борщъ, — козацка страва! въ горлѣ наче вѣникомъ мете; здоровый борщъ!... Я думаю, коняка не зѣсть отъ сього борщу?

— Я думаю, пукне.

— Именно пукне! Одинъ чоловікъ здоровѣшае вѣдъ нього, на те вѣнъ чоловікъ, всьому голова.

— И чоловікъ не всякій. Доброму козаку, лицарю, воно здорово, а Нѣмецъ умре.

— А тже-жъ не вѣяме его нечиста! хѣба поздоровѣа.

— Нѣ, не выдержитъ, пропаде Нѣмецъ.

— Докажу, що не пропаде. Покличъ сюды Герцика. Побачимо, пропаде, чи нѣ.

— Послухай, — сказавъ полковникъ Иванъ входячому Герцикови, — у насъ е суперечка: я ѣмъ свѣй коханий борщъ, и кажу, що вѣнъ дуже здоровъ, а Гадюка твердить, буцѣмъ тѣлько для мене здоровъ, а ты, на-прикладъ, пропадешъ, коли его покушаешъ. Бери ложку, та ѣжъ! Побачимо, чия правда.

Герцикъ пролигнувъ сѣбѣлька капель борщу, и лице его судорожно скривилось, слѣзы градомъ потекли по лицу.

— Що-жъ ты не ѣшь? — спытавъ полковникъ.

— Заложу ся, по третій ложцѣ вѣнъ вѣддасть Божови душу, — холоднокровно замѣтивъ Гадюка.

— Я не могу, се нечоловѣча страва, — сказавъ Герцикъ.

— Що-жъ я, собака, чи що?...

— Вѣдъ сього й собака околѣе.

— Такъ я пуще собаки?

— Боже мене борони, щобъ я тее думавъ! Се страва лицарска, геройска, така важна, — а я що за важный чоловікъ?... Я просто смѣтье.

— Не твое дѣло мѣркувати! Ёжь, коли велять! — говоривъ полковникъ, схвативши лѣвою рукою Герцика за шию, а правою підносячи ему до рота ложку „здорового борщу“.

— Не можу, вельможный пане! умру!

— Отсе я й знати хочу, чи вмрешъ ты, чи нѣ. Ёжь!

— Послушайте, пане! въ мене є велика тайна; я саме-тільки ишовъ сказати вамъ ёь; позвольте сказати, я вамъ добра бажаю, все думаю, що бъ таке пожиточне зробити; вы мбй збавець... вы...

— Ёжь, а пбсла розкажешъ.

— Умру я вбдъ свои сумѣшки, и вы нѣчого не дождаетесь, а тутъ и ваша честь и всео, и всео...

— Ну, говори вражій сыну, тбльки скорѣйшь...

Герцикъ въ-пбвголоса зачавъ щось шептати полковникови, котрый, блѣднѣючи, слухавъ его, и закричавъ: „Коли ты брешешъ — смертью поплатишь ся!...“

— Моя голова въ вашихъ рукахъ; на що менѣ брехати!

— Пбдемъ швидче, Гадюко, — сказавъ полковникъ, — та вбзьми зъ собою крѣпку верѣвку. Веди, Нѣмче!...

IV.

Та вже-жъ тая слава
По вѣсьмъ свѣтъ стала,
Що дѣвчина козаченька
Серденькомъ назвала.

Украинска народня пѣсня.

Тихо сѣдало сонце, запалючи западный край неба; въ голубѣй вышинѣ жарѣли двѣ-три хмариночки, переливаючись золотомъ и пурпуромъ; тѣни довжали, вытягувались по землі, кожний пливучій листокъ на Удаю, стебельце водяной травки або шувару, кожна филия и бризка горѣли, прозрячили, просвѣчували, таяли въ золотѣ. Въ пирятинскому замку благовѣстували на вечерню; чистый, сѣбляный звукъ, дзвона далеко звучавъ, розливавъ ся въ теплому, сухому воздуху, и переходячи поступенно въ одголосокъ майже неуловный для слуху, замиравъ, поклѣ друга погѣя звуку не змѣняла его. Въ сю пору молодой чоловікъ у синьому жупанѣ, быстро проплывъ по Удаю на легонькому човенци до острѣвця, що лежавъ межи замкомъ а полковничимъ домомъ.

Кругомъ острова зеленою стѣною стоявъ высокій тростинникъ; дальше по мокрому березѣ росли кучеряві корчѣ лозины; ще дальше, на суходолѣ, десятки водва розвѣсистыхъ плавающихъ вербъ; помѣжъ ними ка-

линовый и бузиновый гушавникъ, перевитый, перецутанный хмелемъ и верескомъ. Дико, глушь, тѣльки дрозды выводятъ тамъ дѣтей на высокихъ вербахъ, та въ лозахъ повзаютъ гадюки; але помѣжь корчами є тамъ вузенька стежечка; ледви прикметно вѣтъ ся вона по-узъ корѣня деревъ, хотъ часто довгій плетнѣ хмелю, падаючи зелеными каскадами зъ деревъ, здасть ся на правду заслоняють путь, але вони пѣдорвані въ-низу легко розступають ся и дають дорогу; инше дѣло по бокахъ стежки: тамъ вони спутали ся такою крѣпкою стѣною, що нѣ пройти нѣ пролѣзти.

Козакъ, пѣдплываючи до острѣвця, оглянувъ ся навруги, замахнувъ весломъ, и човенець, шумячи, спрятавъ ся въ тростинникъ, тѣльки дрѣжачі тоненькі вершечки его, розкиляючись на боки, показували слѣдъ, де плывъ човенець. Козакъ привязавъ човенець до лозового корча, выскочивъ на берѣгъ, и быстро пѣшовъ по стежечцѣ; стежечка кѣнчилась коло кореня грубои вербы, котрой вѣтви, перевиті хмелемъ, схилившись до-землѣ, творили кругомъ грубу, густу стѣну, неначе тѣнникъ.

— Ъѣ нема ще! — прошептавъ козакъ, обѣшовши докола вербы, приперъ до дерева рушницю, сѣвъ на зломаный пенъ и заспѣвавъ:

Выйди, дѣвчино, выйди, рыбчино,
 За гай по коровы,
 Нехай же я подивлю ся
 На тѣ чорні бровы.

Козакъ, вѣбчичивши пѣсню, ставъ наслухувати. Наразъ вѣбизъ здрѣгнувъ, быстро розкиливъ вѣтви, и радѣстно подививсь на стежечку. Тамъ нѣчого не було, тѣльки якась жовтогруда пташка пресердечно теребила носкомъ китичку неприятныхъ калиновыхъ ягѣдъ и ше-

лестѣла листьями. „Дурна птаха!“ проворекнувъ козакъ, „и поклички не має, а шумить, наче бѣ то що гбдне.“ Збгхнувъ и зновъ заспѣвавъ иншою пѣснѣ:

Ой ты, дѣвчино, гордая та пышна,
Чомъ ты зъ-вечора до мене не выйшла?!

— Не правда, не правда! — промовила въ-пѣвго-лоса молода дѣвчина, жваво пѣдбѣгаючи до козака, — я й не горда и не пышна, а люблю тебе, мѣй милый Олексѣю!

— Марино моя! — говоривъ Олексѣй, оббѣймаючи дѣвчину, — я изсохъ, не бачучи тебе; легко сказати: три днѣ!...

— А менѣ, думаешь, лекше?... Батько такой сердитый, все ворчитъ!... Изъ свѣтлицѣ не вырвусь, все глядитъ за мною... Та чого ему вѣдъ мене хочеть ся?...

— А може ты сама не хотѣла вырвати ся?... Отъ, ты вже й плачешь, моя рыбонько!... Перестань бо, а нѣ — то й я заплачу: не пристало мужикови плакати, а заплачу, не выдержу, дивлячись на тебе!..

— Я не плачу, — говорила Марина, втираючи слѣзы, — а такъ сердце заболѣло, що ты менѣ не вѣришь; самѣ слѣзы покотились... Грѣхъ тобѣ, Олексѣю! Коли-бъ не хотѣла, чого-жь прийшла бѣ сегодня?... Наша дѣвоча честь те, що ваша ясна шабля: хухни — помрачѣе, а я играю честью... Въ очахъ потемнѣе, якъ подумаю, що я роблю?... Нехай зуздрить мене хто-небудь, пропала я!.. Отъ, скажуть, полковникова дочка, и те й друге, таке сплетуть, що не тѣльки вымовити, але й подумати страшно!

— Такъ ты боишь ся любить мене?

— Я?... Олексѣю! чи ты отсе говоришь? Чимъ страшнѣйшь, тымъ солодше менѣ!... Мѣй милый! ты не повѣришь, якъ дрбжу я вся, коли одна однѣвенька скочу

въ човенець и плыву до острова!.. Нехай бы спытавъ мене батенько, або й побачивъ хто-небудь зъ его людей — пропала я!.. Ну, що-жь? — думаю, — пропаду, такъ пропаду, знаю, за кого пропаду... Пропаду не за нелюба; вмѣло серце полюбити, зумѣе и вытерпѣти; умѣла слухати твои речи, зумѣю выслухати и лайку й проклятя; стануть бити мене, згадаю твои обнятя, и менѣ буде весело... Я козачка. Олексѣчку! умру а любити му тебе. Не жити квѣточцѣ безъ сонця, а ты мое сонечко, ты мое житѣе, мѣй милый!..

— Вѣрю, вѣрю, моя ластѣвочко, — говоривъ Олексѣй, цѣлюючи Марину. И довго мовчали вони, притулившись одно до одного.

— А добре, коли-бъ я була ластѣвочкою, — сказала усмѣхаючись Марина, — весело було-бъ менѣ!.. тѣльки щобъ и ты бувъ ластѣвочкою. Якъ бы мы лѣтали високо, високо... сѣли-бъ вѣддыхати на хмарочку, подивились бы вѣдтѣль на землю, на сады, на села, на людей; я сказала-бъ: дивѣть ся, люде, отъ я, отъ де, я люблю Олексѣя, и полетѣла-бъ вѣдъ нихъ, — нехай сердять ся... Мы носились бы надъ Удаемъ, купали ся-бъ у воздуху, обнимались бы крылоньками и цѣлый день щебетали бъ про любовь свою!.. Чи не правда?

— Богъ знае, що тобѣ приходитъ у голову!.. Слухаешъ тебе — буцѣмъ чудный сонъ бачишь.

— А знаешъ, що менѣ снило ся!

— Що тобѣ снилось?

— Снилось... страшно розказувати... ну, та я пригорнусь до тебе крѣпше — и не буде страшно. Бачишь, отсей днѣ я не видала тебе, сильно тужила по тобѣ, а вчора думала довго, довго...

— О кѣмъ?

— Ще й пытае!.. Думала довго и заснула; не

тямлю, якъ и заснула, и видитъ ся менѣ, що мы зъ тобою рыбы: ты такій хорошенькій окунець, увесь у сръблѣ такъ и блищашь, пѣрочка въ тебе червопѣ, очи чорпѣ, такій якъ и теперъ, и такъ гарно дивлять ся, — а я, видитъ ся, плѣточка. Намъ було весело, дуже весело; мы плавали въ якѣмсь великѣмъ озерѣ; вода въ ньому чиста, ясна, тепла; дно усыпане бѣлымъ пѣсочкомъ; по пѣсочку лежать раковины всѣлякого цвѣту, неначе квітки на поли; пѣдля берегѣвъ ростуть травы, мовъ лѣсы зеленѣють пѣдъ водою, а рыбы навкруги багато-багато: плещеть ся, грає, бѣгає въ заводы... Дрѣбна верховѣдка збралась въ короводы и гуляє собѣ черѣдками; карасѣ грають въ дураки; йоршѣ перекецають ся черезъ голову; коропъ розказує казки; пискорѣ вдирають присюды, саме якъ писарѣ полковой канцелярїи, а раєъ, моргаючи вусами, достотку якъ прятинскій сотникѣ, крає зъ листочка якусь сукню... всѣхъ чудесъ не нагадаю... Отъ мы гуляли, гуляли зъ тобою, звивались, плескались и поплыли вѣдпѣчнуги до берега въ траву; приплываємо до травы, а вона густо зрослась, перепуталась, якъ отсей хмѣль; мы стали пробиратись, чимъ дальше, все темнѣйшь, темнѣйшь... Менѣ стало страшно: що то буде тамъ? — подумала я, и — якъразъ передъ нами величезна голова сума, челюсть отворена, оскаленѣ зубы, вусы страшно пѣднятѣ, дивлюсь — се батько!.. Отъ вѣнъ; тутъ дивись... се... сумъ... охъ! батько!..

И Марина, затрепетавши, судорожно протягнула дрѣбжачѣ руки къ вербовымъ вѣтямъ. Олексѣй глянувъ: о два кроки грѣзно дивить ся на нихъ зъ мѣжъ гнѣя обличье полковника...

V.

Что прошло, то будетъ мило.
А. Пушкинъ.

Хто зъ насъ не памятае свого дитинства, чудного вѣку, коли видимый свѣтъ у-першій разъ вѣдкрываеъ ся передъ чоловѣкомъ, ще не пересыченымъ жизнью, ще не зажуренымъ прозаичными обставинами быту? Малому свѣтъ божий — прекрасный хѳромъ, въ котрѳмъ вѳнъ бенкетуе, принаджуваный що-день новыми, розматитыми красотами природы; его радуе и першій весняный листокъ на деревѣ, и легка хмарка, летяча по небу, и синя квѣтка, пахуча въ свѣжѳй, росистѳй зелени, и пѣсня жаворонка въ чистому поли, и барвиста дуга на сивому тлѣ тучи и оповѣданя старушки-няньки о Змыѳ-Гориничи, чуднѳй королевнѣ-красавици и лихихъ чарѳвникахъ! сердце вѣруе въ усѣ чудеса безумовно, не призываючи въ помѳчь холодного ума; вражѳня живѳй, незагляднѳй. И довго ще потѳмъ, коли чоловѣкъ, выведеный роками и обставинами на сумовите поле житя, ставѣтъ ся покутникомъ, зъ кождымъ днемъ розвалюючи свои мрѣѳъ, розбиваючи найкрасшѳй надѣѳъ, вѳнъ часто обзираеъ ся на мннувшѳе, и згадки дитинства, тихѳй, яснѳй, неначе легкой сновидѣня, вколѳсують его въ днѣ страданъ, котрымъ вѳнъ, гордый, дѣлаючиѳй по власному розуму, майже завсѣгды самъ буває причиною!

Памятаю й доси оповѣданя доброго дѣда-баштанника; жоденъ романъ, жодна повѣсть нашихъ знаменитостей на мене теперъ не роблять такого впливу. Бувало вчитель розсердитъ ся на мене не жартомъ за мои пытаня, непричкомъ такій: якъ мѣгъ дѣмъ сякій або такій перервати ся? а дѣмъ сякій або такій ввійти въ славу?

— Не розумуй! — одвѣ'авъ учитель.

— Таже домы не рушають ся: якъ же дѣмъ увійшовъ въ славу? отъ тутъ написано.

— Будешъ багато знати, то скоро постарѣшъ ся. Учись завдану сторонку; виростешъ, самъ дѣзнашъ ся.

Скаже голосно, розсердитъ ся, покличе двѣ-три поковки та й иде въ гай ботанізувати — рвати квітки.

Учитель все любивъ займатися ботанікою, коли нѣкого не було дома. Тутъ менѣ була своя воля: ледви вѣнъ у гай, я вже и въ степу, сижу передъ будкою баштанника и слухаю его оповѣданя.

Дѣдови було бѣльше якъ сто лѣтъ, — и чого не знавъ вѣнъ, чого не розказувавъ!... и про Шведѣвъ, и про Татаръ, и про Запорожцѣвъ... И сонце бувало зайде, и яркі зброчки де-не-де заблимають на синѣмъ небѣ и роса стане сѣдати на широкі листы гарбузѣвъ и дынь, а дѣдъ все розказуе... Прибѣжишь до-дому — цѣлу нѣчь снять ся рыжі Шведы на кучерявыхъ коняхъ, Ляхи заковані въ сталь бѣдъ головы до пять, Татаре, низенькі, чорні, плечисті, вузкоокі, стоять рядомъ, наставили списы, якъ вѣжакъ шпильки. Отъ скачуть Запорожцѣ, червоні наче поломя, вѣють чубы, шумлять бунчуки и хоруговки, передъ ними Дорошенко, вусы въ пѣвъ-аршина, на плечу тяжка булава. Вдарили: брязкъ, зойкъ... проснешъ ся — и радъ, и жаль тобѣ чудного сну!...

Але бѣльше всего остало ся въ памяти оповѣданье дѣда про охоту, — не про охоту на бекасы, не про охоту

ту на заяць або вовки, нѣ, то була особлива охота; про неї майже такъ оповѣдавъ баштанникъ:

— Не веселі теперъ часи, справдѣ невеселі, якось стало и холоднѣйше и скучнѣйше; отъ вѣдъ Очакѣвской зими, якъ Москалѣ принесли зъ собою снѣгъ та морози, то й доси не выведуть ся: мабуть сподобалось; та й сонце щось свѣтитъ не по-давньому: стане вечерѣти, такъ хочъ кожухъ надягай. А потѣхи теперѣшнї, соромъ сказати, галушки та горѣлка — бабскї потѣхи; нема характера, зовсѣмъ нема. Вѣ-давнину, ще зъ-за моєї памяти, якї бували веснами охоты... Дурнї! скаже хто-небудь, охотять ся весною; дурнї, и я скажу, а то все-таки охотились и не були дурнї. Охота охотѣ не рѣвна.

Якъ люде бувало пообсѣвають ся въ поли, зовсѣмъ обсѣють ся, и гречки посѣють, а косити ще рано, тутъ и пѣде гульня: парубки одягнуть ся гарненько, выйдуть пѣсля обѣда на выгнѣ, ляжуть на зеленїй травици на спину и дивлячись на небо, курять люльки та спѣвають пѣснї; або обернувшись спиною на-верхъ, курять люльки и розказують що-небудь; вечеромъ, звѣсно, придуть дѣвчата и пѣде инша веселбсть.

Отъ-такъ внодѣ лежать парубки, та говорять мѣжь собою, що вже досыть лежали, набрались силы, та не знають куды дѣвати; а тутъ де не возьметь ся якїй-небудь изъ Запорожа характерникъ, виросте передъ ними буцѣмъ изъ землѣ, та й стане насмѣвати ся: „Отъ, каже, де лежать гречкосѣ; видко, нѣ одной козацкои душѣ нема, а все кабаны годованї“, та й ще не мало де-чого доганного...

— Та що-жь то за характерникъ бувавъ, дѣдусю?

— Характерникъ бувавъ чоловікъ дуже розумный, и знавъ всяку всячину; его й куля не брала, и шабля не рубала: въ нього на все було средство и способъ, на

все добре слово и пожитокъ. Характерники знали всѣ броды и плавы по Днѣпру и иныхъ рѣчкахъ; характерникъ зъ воды выводивъ сухого а зъ огню мокрого; въ нихъ була лицарска совѣсть и добряча душа; Жида та иншу погань били, грабили, палили, а церкви не забували. Отъ що були характерники! Хлопцѣ бывало розсердятъ ся на характерника за насмѣшки, встануть и захотять его порядкомъ попобити. Тогдѣ характерникъ скаже:

— Ладно, хлопцѣ, отъ такъ! не говори козакови гидеого слова. Стрѣвайте лишень; намъ нѣчого сварити ся; бачу, вы добрѣ козацкѣ душѣ, а я зъ Сѣчи характерникъ. Жартъ жартомъ, — я за него поставлю вамъ вѣдро горѣлки, а все таки правда не ваша: не пристойтъ вамъ сидѣти заложивши руки, коли пора на охоту. Я ось що-лишь вѣдѣ Днѣпра; вѣнъ кланяеть ся вамъ, вже майже въ береги вступивъ... Жде гостей...

— Отъ рѣчь, такъ рѣчь! заразъ пѣзнати чоловіка! — скажуть парубки, — не рушайте его, хлопцѣ: вѣнъ хорошій чоловікъ; мы й самѣ думали на охоту, та не було ватажка: тебе самъ Богъ приславъ, батьку, веди насъ, куды знаешь!

— Называйте мене дядькомъ, для мене й сього доволѣ.

— Е, нѣ! не дивись, що мы селищукы, а все-таки знаємо козацку поведенцію. Ты по лѣтахъ намъ дядько, а теперъ вси нашъ начальникъ, такъ и батько; отъ нашѣ чубы дери скблѣки душа бажае, веди, батьку, куды хочешь...

— Ну, добре, дѣти; я бачу, вы народѣ, що знае обычай. Першь усього я васъ поведу въ шинокъ, розплачусь вѣдромъ горѣвки за свои першущѣ речи; у насъ

и самъ кошовый платить, коли посмѣеть ся надъ козакомъ.

Выпивши въ шинку горѣлки, хлопцѣ зъ характерникомъ ѣдутъ въ друге село, въ третье, въ четверте, и — гляди, за три днѣ набереть ся сотнѣ зо-двѣ охотниковѣ; тогдѣ ѣдутъ до Днѣпра, днемъ ховають ся по шуварахъ и гушавинахъ, а нѣчью по-тихо по одному чоловікови переплывають на коняхъ рѣку въ кѣльцохъ мѣсяцяхъ, зберуть ся въ кущи, и глядишь — на досвѣтку западали ляцей села! И тамъ ховають ся днемъ по лѣсахъ, а нѣчью зъ крикомъ нападають на села и мѣстечка, бють неприятеля, грабують всяке добро и павницѣ, розганяють тысячѣ народу, а коли почують, що Ляхи збирають противъ нихъ вѣйско, тагъ до дому въ ростиць, переплывуть Днѣпро, та й дома. Тутъ-то пбде гульня!.. И чи давно се було, подумашь!..

Тутъ бувало старикъ набожно перекрестить ся, и довго-довго думает, понуривши сиву голову.

Достотку така ватага розложилась було ночувати въ лѣсѣ коло Днѣпра недалеко села Домонтова, щобы на розсвѣтѣ вѣхати въ плавнѣ и тамъ, попасши цѣлый день конѣ, вѣдправитись на нѣчь нападомъ за Днѣпро. Козаки сидѣли купками и, весело розмовляючи, ѣли зъ деревяныхъ корыть походну кашу.

— Добрый вечѣръ, панове-молодцѣ, — сказавъ молодой чоловікъ, — пѣходячи до одного кружка.

— Здоровъ, братику, — одвѣчали козаки.

— Хлѣбъ та сѣль!

— Ъмо, та свѣй, а ты у порога постѣй, — додавъ характерникъ.

— Де тутъ у чорта порѣгъ! давайте-ко й менѣ, братцѣ, мѣсе, — сказавъ прихожий, выймаючи зъ кешенѣ деревяну ложку.

— Отъ козакъ догадливый! Вечеряй, братику; сѣдай била мене, — ажъ закричавъ характерникъ, прятаючи мѣсце прихожому.

За вечерою розговорились. Прихожій сказавъ характерникови, що вѣнъ зъ Пирятина Олексѣй поповичъ; що его заставъ одинъ важный панъ зъ своєю дочкою, и Богъ знае, на чѣмъ бы воно й скѣнчилось було, якъ-бы вѣнъ та не вскочивъ бувъ на човенець и не вѣдмывъ; та що бнъ теперъ пѣшовъ по свѣту шукати долѣ.

— И ладно! — замѣтивъ характерникъ, — ты козакъ хоть-куды зъ виду, а вченый — то ще лучче. Поѣдемо теперъ на охоту за Днѣпро, а тамъ я, будь ласкавъ, заведу тебе въ Сѣчь. У насъ житѣе привѣльне, и розумному чоловѣкови шаноба, тѣльки не чванъ ся своимъ розумомъ. Годбвѣ зъ-чотири тому, приставъ до насъ въ бору пѣдъ Кѣввомъ вашъ братъ, бурсакъ, теперъ, не жартъ и сказати, вѣнъ кошовымъ! Ну, та й голова жъ! ехъ, голова!... Въ Кѣввѣ, бачишь, поперечивъ ся зъ старшиною, за бабу, чи-що. Старшина посадила его до розправы въ кѣмнату зъ зелѣзными рѣшотками; Грицька Богъ силою не покривдивъ: хвативъ молодець рѣшотку — и осталась въ рукахъ; вѣнъ крѣзь вѣкно, та въ лѣсь, и приставъ до насъ; теперъ не каеъ ся.

— Грицько? — спытавъ здивованный поповичъ, — такій бѣлолицый?...

— А вже-жъ, се нашъ теперѣшний кошовый, Грицько Зборовскій. Або ты его знаеешь?

— Нѣ, я знавъ у Кѣввѣ Грицька Стрижку; вѣнъ тежъ утѣкъ, чотири роки тому, зъ карцера, — а Зборовского не знаю.

— Ехъ ты, молода голово! вѣнъ по нашому Зборовскій; въ насъ обычай велить давати кожному козакowi прѣзвище, а чи вѣнъ у васъ бувъ стрижка чи не-

стрижка, намъ що до того! Привели молодця зъ бору, то вѣнъ и ставъ Зборовскимъ .. Такій високій, бѣлобровый, на правѣй щоцѣ бородавка.

— Коли такъ, то я его знаю. Великій бувъ менѣ приятель Грицько. Зъ нимъ мы бувало вчимо ся вокабуль разомъ, на святкахъ говоримо вѣрши, а канікулами спѣваємо псалмы, ходячи по дворахъ.

— Чого-жь ище й треба? Такъ пѣсля охоты ѣдемо въ Сѣчь?

— Ёдемо.

VI.

Дѣчу за лишньє, описувати подвиги охотникѡвъ за Днѣпромъ. Вони пройшли зъ огнемъ и мечемъ лѣсами до рѣчки Висѣ, за котрою вже зачинались вольнїи степы, належачїи теперъ до Херсоньскои губернїи, подѣляли ся здобычью и поѣхали до дому, а характерникъ зъ Олексѣемъ поповичемъ, переплывши рѣку, пустили ся въ зелене море степѡвъ.

Часомъ, зъ подѣ коньскихъ ногъ, свищуци, вылѣтали степовїи стрепеты, часомъ, розхляючи корчѣ ракеты, проповзала передъ ними величезна жовточерева гадина, красиво выгинаючися и блискаючи гнучкою кривулькою, а звѣвши голову надъ травою, злющо сычала въ слѣдъ за ними; часомъ боязливый заяць, спужанный коньскимъ топотомъ, зрываеъ ся зъ-подѣ широкого листа дикого хрѣну, и наче пилочка шмигляеъ у зелену даль; та иногдѣ сусликъ, вылѣзши на высокой курганъ, свиставъ, присѣвши на дибки. А нашїи подорожнїи все ѣхали та ѣхали на юго-востокъ, кругомъ були степъ, та небо, але характерникъ ѣхавъ наче по битѣи дорозѣ, и за кѡлька днѣвъ вони були вже близько Сѣчи.

Характерникъ зупинивъ ся, злѣзъ зъ коня, протеръ ему нѡздрѣе, що порадивъ зробити й Олексѣеви, и пустивъ его пасти ся, привязавши конецъ чимбора — довгого ремѣнного поводѣ — до своего пояса; потѡмъ сѣвъ

на траву, підогнувъ ноги на турецьки, и сказавъ до Олексія:

— Съдай, братику.

Олексій сівъ.

— Ну, отъ мы незабаромъ будемо въ Сѣчи, — проволѣвавъ характерникъ, набиваючи и розкурюючи люльку.

— А чи далеко вона?

— Відсѣля не видно, а підѣдешъ ближче, то й шапкою докинешъ.

— Ты вже й розсердивъ ся, батьку?

— Я не сержусь. Та якъ можна доброму козакови просто допытувати ся чого небудь?... Наче баба, въ котрон языкъ чешеть ся, або жидъ нечистый!... Ты вси ще дурень въ новацтвѣ, якъ бачу. Козакъ всьо знае, а чого й не знае, нѣколи не запытуе, хѣба лишъ розвѣдае політично. Ты сказавъ бы: „Мабуть підъ вечѣръ доѣдемо“, а я бы одвѣчавъ: „Хѣба на птахови; дай Боже завтра підъ вечѣръ“. Отъ ты й покмѣтувавъ бы, якъ воно є. Отсе разъ. А друге: не кличь мене ббльше нѣ батькомъ нѣ дядькомъ; на Гетьманщинѣ инше дѣло: тамъ я вамъ усѣмъ дядько, и вашому полковникови, та й на гетьмана не дуже дивити ся стану: тамъ я Запорожець. Отъ що! На охотѣ я бувъ вашъ ватажеко, голова, вы мене и вzywали батькомъ. А тутъ мы всѣ рвнї: я козакъ славного Запорожя, ты пристаєшь въ наше товариство — мы рвнї. Называй мене, братику, просто Микита Прихвостень.

— Прихвостень?...

— Що? не сподобалось мое прбзвище?... Побачимо, яке ще тобѣ дадутъ! У насъ всѣ перемѣняють прбзвище; та не въ прбзвищу дѣло; не воно тебе вкрасить, а ты его вераси! Я простый чоловѣкъ, такъ-собѣ, при-

хвостень, а на вѣйнѣ Прихвостень по переду всѣхъ, а Прихвостневи кланяють ся куреннѣ, и самъ кошовый говоритъ: „Прихвостень справдешнѣй козаць.“ Отсе два. А третье, хочъ бы ты и якъ давнѣйше побратимувавъ зъ нашимъ кошовымъ, не признавай ся до него зъ-разу, поки вѣнъ самъ тобѣ не скаже, що тебе памятае. Бувъ часъ, вы бурсакували вкупѣ — хорошо, бурсакували, такъ бурсакували — и кѣнець. Теперь вѣнъ великѣй начальникъ, ему не сподобасть ся, коли всяке смѣтье стане до нього лѣзти въ приятель; ты не смѣтье самъ по собѣ, але въ козацтвѣ ще теля. Розумѣшь?

— Може й такъ.

— Такъ воно й есть. Теперь въ мене до тебе е просьба. Чи любишь ты хмѣльне?

— Уживаю зъ політики, якъ слѣдуе чоловікови, а щобъ великѣй бувъ охотникъ, то нѣ.

— Такъ пбсла чарки, другои, десятои, чи не порывае тебе прогуляти все, до чиста, до нитки; чи не тягне й душу заставити?..

— Такой оказіи не бувало.

— Ну, ладно! Сховай, будь ласкавъ, отъ отсей пять червоныхъ, и не вѣддавай менѣ, якъ бы я нѣ просивъ, якъ бы нѣ приказувавъ, що-бъ нѣ робивъ — не вѣддавай до самои Сѣчи; а зъ лишними я упораюсь.

— Добре. А тѣ всѣ пропустишь?

— Пропущу!.. Та на якого бѣса вони менѣ? въ Сѣчи все спбльне: що твое, то й мое, — таке вже братство, все спбльне, кромѣ коня й оружя: се вже звязане зъ душею, якъ цибухъ зъ люлькою — его не розлучишь. Я-бъ и тыхъ пять червоныхъ не оставивъ, та знаешь, треба поклонити ся курѣнному и кошовому; якъ бы не те, всѣ пустивъ бы на волю. Пбсла чарки въ мене такъ отъ и западае въ очахъ; хочеть ся музики, пѣ-

сень, галасу, розперезеть ся козацка душа, гуляй!... А тутъ, певне за грѣхи мои, явить ся чортикъъ, и сяде на носѣ... ѿй-Богу, отъ такъ-таки и сяде верхомъ, якъ на кобылу, и бачу, та не можу зняти, такъ и вѣдять, такъ и вертять ся и шепче: „Давай, Микито, грошей на горѣлку!“ Ледви запеняешъ, або кваплячись, не найдешъ швидко вешенѣ, такъ ущипне проклятый за кѣнчикъ носа, слезы градомъ потекуть, а самъ обернетъ ся до мене и языкъ покажуе. Отъ яка оказія! Часомъ не вытерпишь, дашь ему штовшика, здасть ся, пропавъ, тѣльки на носѣ затуманить ся; розбйшовъ ся туманъ — знову сидить проклятуца тварь, и щипле за нѣсъ!...

— Де-жь ты будешъ гуляти, брате Микито?

— Зновъ пытаешъ по-бабски! Буде менѣ сихъ бѣлорукыхъ гетьманцѣвъ!... Козакъ не безъ долѣ. Сздай, повѣдемо!

Козаки повѣхали бѣгцемъ. Заразъ Микита зачавъ оглядати ся по бокахъ, приложивъ кулакъ до правого ова, довго вдививъ ся въ даль и закричавъ:

— Такъ и есть, отъ близько. Берѣгъ, Олексѣю!

— Де?

— Хиба ты не бачишь на-впередъ себе нѣчого?

— Нѣчого. окрѣмъ птицѣ.

— Отъ отся птиця, що лѣтае, то и есть берѣгъ.

— Чи-мало мы бачили птицѣ!

— Птиця птици не рѣвна: отсе ворона; отъ що ѿ хорошо...

— Ворона птиця такъ-собѣ.

— Того-то ѿ хорошо, що такъ-собѣ; ворона — дурень; вѣльний кречеть, мовъ козакъ, быстро лѣтае по дикому степу, а ворона, мужицке дѣло, товчетъ ся коло обѣстя; побачивъ ворону — то ѿ обѣстье близько... Скачи за мною!...

За нѣвъ годины козакъ прихажали на край крутон яруги; по-узъ нен глибоко ледви прикметною стрѣчкою видъ ся по пѣсковому дну маложкій ручейокъ, но бо-накъ вершились, сторчали величезнй сѣрй смелъ; въ роз-сѣдлинахъ лѣвъ теривникъ та еженикъ, и вибѣгавъ простыми зелеными корчами гордовый гушавникъ, дуже знакомый на ютѣ за-для своихъ мѣднхъ бархатистыхъ пѣбухѣвъ. Въ-низу молада дѣвчина, сидячи на каменю надъ берегомъ потока, мыла ноги.

— Отъ и Варчина-Балка — сказавъ Микита, — тутъ ѣѣ и зибникъ.

Дѣвчина живо обернула назадъ голову, глянула въ-гору, крикнула и щезла.

— Яка проворна Тетяна! — проворчавъ Микита, — отес своячка Варки, весела дѣвчина!

— А Варка хто?

— Варка вдова нашего козака, по смерти чоловіка держитъ шняокъ тутъ недалеко вѣдъ Сѣчи. Мужого духу нема тутъ, все бабы, — вона та ѣѣ племѣнницѣ; а живе хорошо: всѣ грошѣ нашй сѣромы тутъ оставля-ють. Тутъ пють, гуляють, тутъ... А отъ вона сама.

Въ сию пору, крокѣвъ зѣ-на двадцять нѣ-за скелѣ показала ся жѣнка, лѣтъ ѣѣ во сорокъ; волосѣ въ неи убране пѣдъ козацку шапочку-кабардинку; лице и шия смагли, обгорѣли; надъ темными блискающими очима чорною скобелькою лежали густѣ зроснувшй ся бровы; за поясомъ у неи була пара пистолѣвъ и татарскій нѣжъ, въ рукахъ турецка рушница. Вымѣривши дуло рушницѣ противъ козакѣвъ, вона грѣзно спытала: „по воли, чи по неволи?“

— Отъ такъ маешь! — одвѣчавъ, зареготовившись Микита, — звѣстно, по воли! И своихъ не пѣзнала, Вар-ко Иванѣвна...

— Твоеу на васъ до чорта! — сказала Варка, опуская рушницу. — Налякали мене! Думала не-внѣтъ-кто, такъ убравъ ся Микита Прихвостень! Вдвнля, коли по воли?

— Пшеницю пололи.

— Добре дѣло. А вуюлю много?

— Есть небого! — одвѣчавъ Микита, побрякуючи въ кешени дукатами, — поки зъ собою носимо.

— Милости просимо! Одвалюйте жъ камѣнь... А оце новѣтнѣй?

— Ще теля, а буде вовкомъ.

Козаки вдвалили камѣнь, а передъ ними показала ся вузка стежка, по котрой зъ трудомъ збйшли вони и звели коней. Коней сховали пдъ навѣсъ скелѣ, а самѣ вдправнлись въ шинокъ.

Шинокъ бувъ щось нѣбы печера, нѣбы землянка; и складавъ ся зъ одной великой комнаты и двохъ маленькихъ по бокахъ; малѣ були спальнями хозяен и трохъ нѣ племѣнницъ, а велика служила сходбищемъ для козачихъ гулянокъ. Навкруги пдъ стѣнами стояли лавки и столы, въ углу бочка пѣвника, на котрой часто, сидячи верхомъ, засыплявъ де-якій характерникъ; надъ нею, у фразуѣ, стояли бутылки зъ всѣлякими настойками, квашъ, вухлѣ; на стѣнахъ висѣли шаблѣ, рушницѣ и пистолѣ.

Понурый Микита зовсѣмъ перемѣнивъ ся, увбйшовши въ сей чудный шинокъ, де вже дождала ихъ Варка зъ бутилькою и чаркою въ рукахъ; три дѣвчата, так-непоганѣ, сидѣли коло вбнна и щось шили.

— Сонце низенько, вечеръ близенько,

Прийди до мене мое серденько!

Весело засмѣвавъ Микита, приймаючи чарку; выпивъ, розгладивъ вуон и обернувши ся до дѣвчатъ, ска-

завъ: — Здорові були, мой перепълочки! Живі здорові? ждали въ гостѣ доброго козака?

— Куды-тамъ ждали! — закричали дѣвчата въ одинъ голосъ, — багато васъ е такихъ поганихъ!

— Те-те-те, го-го-го, заскреготали, сороки! А по каже поганий ляцьке золото, то не такъ заспѣвасте... Ба! що оце за новий хрестъ у васъ на тѣмъ березѣ?

— То такъ, — одвѣчала шинкарка, — передъ трома днями пѣдгуляли хлопцѣ, трохи поперечились, та одинъ и оставъ ся на мѣсци.

— Все по-давньому, горячій головы! Хто-жь оставъ?

— Старый хрѣнъ, вѣйсковый писарь, — сказала смѣючись Тетяна, — ставъ мене цѣлувати, дурень, при всѣхъ; я закричала, козаки заступились за мене, та Максимъ Шапка такъ якось несподѣвано хопивъ його шаблю, що вѣнъ вже и не вставъ зъ мѣсця.

— А побробую жъ я поцѣлувати тебе, побачу, чи вѣс мене хто, — сказавъ Микита, обвиваючи рукою шю Тетяны.

— Вѣдвжись! ще не выросли руки обѣимати мене! справдѣ закричу, заразъ закричу! отъ, отъ, отъ закричу!

— А я тобѣ отъ отснимъ ротъ заткаю, — говоривъ Микита, — держи цѣпко зубами! — И давши ѣй въ ротъ червонецъ, зачавъ цѣлувати, примовляючи: „яка краля!“ — Що ты сидишь, братику Олексѣю, якъ въ полудне сова на березѣ? Пий, гуляй — я плачу! Бачишь, якъ весело! Спѣвай пѣсню, пѣдтягай за мною:

Давай, Варко,

Ище чарку,

И поповичу пѣдъ парку,

Випемъ — небу стане жарко!

Охъ, моя Тетяна,
Чорнобрѣва, кохана!

У красилицѣ шинкарки,
Въ козацькои тѣтки Варки
Є горѣлка, мѣдъ и пиво,
И племѣнницѣ на-диво!
Охъ, моя Тетяна,
Чорнобрѣва, кохана!

Бѣлогруда и красива
Тетяночка чорнобрѣва,
И блищить мѣжъ козаками,
Якъ дукать мѣжъ пятаками!
Охъ, моя Тетяна,
Чорнобрѣва, кохана!

Отъ вамъ и пѣсня, гнетъ вѣдъ-разу зложивъ, така
моя натура козацѣа — хмѣль въ голову, пѣсня зъ го-
ловы а вѣчого не вчивъ ся... Ехъ, братику Олексѣю,
що то було-бъ изъ мене, коли-бъ учили, якъ вашого
брата!

Пѣдъ-вечѣръ приѣхали ще чоловікѣа чотири коза-
кѣвъ, поминати, якъ вони казали, покѣйного нисаря, и
пѣднялась страшенна гульня. Микита кидавъ золотѣ и
червѣнцѣ и, неперестанно шуткуючи себе по носѣ, вор-
чавъ: „Вже тутъ! вже сѣвъ проклятый! Отъ кара Божа!“

— Коли-бъ музику, — сказали козаки: — то-то
була-бъ потѣха!...

— Справдешня була-бъ потѣха! — додавъ Микита

— Въ мене є бандура; Супоня на томъ тижня за-
ставивъ за пляшку горѣлки, — говорила шинкарка. —
Грайте, коли вмѣете.

— Добре! добре! — закричавъ Микита: — давай въ сюды!

— Добре, — говорили козаки, позираючи одинъ на одного, — та хто жь заграе?

— Хто заграе? яка штука! або я мало бачивъ такихъ, що грають! Хто хоче, най и грае, тѣльки-бъ не я.

— И не я! и не я! и не я! одбывало ся зо всѣхъ божбѣвъ.

— Оце-бъ то вышло на те: є въ збанку молоко, та голова не влазить! — сказавъ Микита? — Чи не вмѣшь ты Олексю? ты чоловікъ письменный.

— На гусяхъ то я трошки терликаю, а на бандуру нѣколи не прббувавъ, — одвѣчавъ Олексій.

— Пусте! гуслѣ, бандура, балалайка, свистѣлка — все одно, все грае, все веселить! Ъй Богу, воно все рѣд-ня мѣжъ собою! Грай!

Олексій положивъ бандуру на колѣна, наче гуслѣ, взявъ два-три акорды, и вышла якась музыкальна чепуха, нѣбы козачокъ. Козаки прийшли у восторгъ и пустились навприсядки.

Микита зъ приятелями гуляли на-ропашку, зѣвши годованого кабанця, выпили всякою всячины стѣльки, що нѣкто-бъ и вѣри не ймивъ, и по пѣвночи въ Микити не осталось нѣ гроша въ кешени. Шинкарка перестала давати герѣлки и не хотѣла брати въ заставъ нѣ оружи нѣ коня.

— Чого жь ты не берешь мого добра? моя шабля добра. и кобъ добрый; вѣддамъ дешево. Бери, дурна бабо!...

— Ты самъ дурный, Микито; не можна, такъ и не беру: кошовый не казавъ.

— Правда, правда, говорили козаки, — тѣльки по-

зволь пропивати оружя, то за тыждень на всю Сьчь останеть ся одинъ пистоль.

— И однимъ пистолемъ всѣхъ перебую!.. Такіа то вы добріи товаришѣ, тягнете руку за бабою... Певце, така моя доля несчастлива, жалбно говоривъ Микита. — Ище-бъ чарку, другу, та й годъ.. А! стрѣвайте, стрѣвайте! я й забуду! у тебе, Олексю, в мои грошѣ?

— Ё пять дуватѣвъ.

— Хорошо; давай ихъ сюды!

— Не дамъ.

— Якъ ти смѣшь не давати йому його грошей?
— спытали козаки.

— Вѣнъ самъ не звелѣвъ; треба, каже, лишити гостинця куренному.

— Такъ, такъ, правда, Олексю! треба поклонити ся старшимъ, треба.. Отъ приятель; ходи сюды я тебе поцѣлюю.

— Отъ ще й що; велика птиця куренный! — сказали козаки.

— И те правда, якъ подумашь, — продолжавъ Микита, — не велика птиця, їй-Богу! бувъ простой козакъ, а теперъ куренный; мы выбрали — и ставъ куренный. а бувъ простой козакъ, якъ и я, и всѣ мы. Поживу, то й мене выберуть въ куренный. Выберете хлопцѣ?

— Выберемо, выберемо! — закричали козаки.

— Выберѣть його заразъ, — сказала шинкарка.

— Хорошо, хорошо! заразъ. Здоровъ бувъ нашъ куренный Микита Прихвостень! гура!..

Козаки кинули шапками въ-гору; Микита поважно розкланявъ ся, подякувавъ за честь, сѣвъ на лавку и, взявшись за подъ-боки, сказавъ: — Ну, теперъ, Олексю, вбдавай грошѣ своему начальству, воно тобѣ приказуе.

— Не вѣддаю, хочь бы ты и справдѣ бувъ начальникъ; проспись — тодѣ вѣддаю.

— Е-ге! твердо сказано, характерно. Хлопцѣ, зѣ його путь буде! А вы що тамъ смѣтаете, бабы? думаете, не вѣддають? побачимо. Хлопцѣ станьте біля сього зрадника; такъ, шаблѣ геть!...

— Ну, що? теперъ вѣддашь, братику? га?

— Не вѣддаю.

— Не вѣддашь? — протяжко сказавъ Микита.

— Чужѣ, чужѣ! — закричала Тетяна, вбѣгаючи въ кѣмнату, — чуєте, скачуть по стѣпу!...

Одинъ козакъ приложивъ ухо до стѣны и значно сказавъ:

— Сильно скачуть; певне за кимъ погоня.

— Я розвѣдаю, — живо промовила шинкарка, вхопивши зо стѣны рушницю! — а вы мовчѣте, гасѣть огонь.

Огонь загасили; въ темнотѣ клакнули курки вѣдѣ рушницъ и пистолѣвъ, и прошептавъ одинъ козакъ: — Скачуть, сильно скачуть; вже чи не Кримцѣ? говорятъ, що вони збирають ся на гетьманщину. — И все стало тихо, якъ въ гробѣ. Чиясь мягка рука сильно схватила за руку Олексѣя, и хтось прошептавъ йому до уха: — Ходи за мною, я збавлю тебе.

— Хто ходить? — спытавъ Микита.

— Це я, — одвѣчала Тетяна, — сидѣть тихо; пѣду провѣдаю, що дѣветь ся.

Вона вийшла и вывела за собою Олексѣя.

Нѣчь була тиха, немѣсячна; звѣзды ярко горѣли на чистѣмъ небѣ; ледве чутно шумѣвъ потѣкъ, розбиваючись о встрѣчнѣй камѣнцѣ, та часомъ шелестѣла земля, сыплючись зѣ-пѣдѣ нѣгъ шинкарка, котора осторожно пробиралась мѣжь скелями въ-гору по стежцѣ. Одалеки на стѣпу чути було глухій топѣтъ. Зѣ-пѣдѣ версты йшовъ

Олексій въ низъ потока; потѣмъ вона быстро выскочила на скелю, и майже вытащила туды за руку Олексія, розхилила тернѣвникъ, сѣла на камѣнь, посадила била себе здвленого поповича и сказала: — Не бѣй ся, нѣчоґо не бѣй ся; менѣ жаль стало тебе, вони-бъ тебе вбили нѣ за що; отъ я и выпустила въ степъ козацькихъ коней, вони побѣгають та й прибѣжуть сюды, а нашимъ гулякамъ страху завдала; вони забули о тобѣ зъ перепуду. Сиди тутъ; якъ уснуть нашѣ, мы втечемо; твого коня и ще другого я знарошне оставила: я вераду у Варки мѣшокъ дукатѣвъ, и мы славно заживемо. Хочешъ?

— Добре, втечемо, я тобѣ за те заплачу, а золота не крадь у тѣтки; грѣхъ красти.

— Яка вона менѣ тѣтка! Твоѣи плати я не вѣзму: не весь же вѣкъ менѣ все робити за плату!.. Сиди тихо; пѣсля-завтра будемо далеко, у васъ, на гетьманщинѣ.

— Нѣ, я хочу въ Сѣчь.

— Зачимъ тобѣ въ Сѣчь?

— Бачишь, Тетяно, я люблю дѣвчину богату, знатню, люблю и не можу назвати ѣѣ своєю; такъ нехай же пропаде моя голова, коли позволила серцю полюбити нерѣвню. Поѣду въ Сѣчь, та може въ битвѣ зложу голову пѣдъ ножемъ Татарина.

— И ти ѣѣ любишь?

— Дуже люблю.

— И вона гарна?

— Краша всѣхъ на свѣтѣ! Я ѣѣ люблю бѣльшъ всього, бѣльшъ свого житя. Коли менѣ доведеть ся вмерти за неѣ, я подякую Богови, менѣ буде весело и вмирати.

— Я-бъ убила ѣѣ.

— За що?

— Такъ, чого вона щаслива, чого мене ніколи ніхто не любивъ такъ? Ласили мене якъ собаку, и якъ собаку вѣдтручали ногою, коли я навкучилась имъ. Олексію, поцѣлуй мене якъ сестру; хоть зъ ласки... Я полюбила тебе зъ першого погляду; я смѣялась, жартувала, спѣвала передъ тобою, — а ты бувъ смутный, навіть не усмѣхнувъ ся на те, вѣдь чого реготались другі; навіть не дививъ ся на мене, и менѣ стало встыдно самон-себе; я була сердита; менѣ здавалось, я ненавижу тебе, здавалось готова була вбити тебе, а не знаю чого-бъ не дала, щобъ збавити тебе вѣдь цяннихъ козакѣвъ... Богъ зъ тобою, люби собѣ другу! и не думай о менѣ, тѣльки поцѣлуй мене... Менѣ нѣчю приснити ся твої образъ, твои встыдливі очи, лагѣдний речѣ, твої поцѣлуй, и менѣ стане весело, весело... Поцѣлуй же мене! Подивись, я плачу, їй-Богу плачу!.. Ну, отъ-такъ, спаси-Бѣ! Сиди тихо, спи здоровый; козаки проспять ся, — всьо забудуть; вони люде добрі вы поѣдете вкупѣ...

Та й жарко, судорожно обіймивши и поцѣлувавши Олексія, Тетяна щезла въ корчахъ тернѣвника.

Якїсь часъ було чути топѣтъ около бален, потѣмъ грѣмѣи голосы козакѣвъ, що ловили коней, потѣмъ кликанє: „Го-говъ, Олексію! де ты? го-говъ!“.. За тимъ якась пѣсня, дзенькотъ розбитого скла, ще якась вѣдго-лоски все тихше и тихше... и Олексій заснувъ.

Було вже коло полудня, коли вѣнъ проснувся; передъ нимъ стояла Тетяна.

— Я прийшла будити тебе, — говорила вона, — и жаль було будити, такъ хорошо спавъ ты. Вставай скорѣйшъ; Микита и козаки готові вхати въ Сѣчь.

— Вхати, такъ и вхати, — одвѣчавъ Олексій.

Микита, побачивши Олексія, дуже радувавъ ся, козакъ дивувались, якъ вбнѣ мбгъ пропасти зъ шинку, буцѣмъ крбзъ землю проваливъ ся, и предвѣщали зъ його ва-будуще великого характерника; але й Микита и загально всѣ не могли розббрати, якъ мбгъ чоловѣкъ вытерпѣти, не вбддати на перепбй чужихъ грошей, и навѣтъ ледве не понавъ черезъ се въ дуже неприемну суперечку.

— Дивне дѣло для мене бабы, — говоривъ Микита выжажаючи зъ бабки, — нѣхто ихъ не розбере. Хочешъ поцѣлувати Тетяну — бѣе по рукахъ, драпае якъ кбтка; а выжажаешъ — не вытерпѣти, въ слезы кинеть ся!

Олексій оглянувъ ся: стоить Тетяна надъ балкою, дивить ся имъ въ слѣдъ, и втирае очи бѣлою хустиною.

VII.

Обычай запорожскій дивнѣй! поступки
хитрѣй! а речѣ и вымыслы острѣй
и больше на критику похожѣй.

Микита Коржъ.

Зачало вечерѣти, коли передѣ нашими подорожны-ми показала ся крѣпость, обведена высокимъ землянымъ валомъ, зѣ глубокимъ ровомъ докола и палисадомъ; валъ бувъ уставленный гарматами; за валомъ розходивъ ся гомѣнь, курились дымники, блищавъ золотый хрестъ церкви и стремѣла высока дзвоница; зѣ вѣ вбокѣ глядѣли гарматы на всѣ чотири боки. „Отъ и Стѣч-мати!“ — сказавъ Микита; — „и свята Покрова“, — додали козаки, зняли шапки, перехрестились и вѣхали въ городску браму. Козаки поѣхали кожнѣй въ свѣй курень, а Микита просто до кошового, представлять новобранця

А що, пѣзнавъ ты Зборовского? — пытавъ Микита идучи вѣдъ кошового до куреня.

— Якъ не пѣзнати! Вѣнъ той самъ Стрѣжка, зѣ котрымъ не-разъ мы гуляли въ кѣвской бурсѣ. Я вже хотѣвъ признать ся, така въ йому повага!...

— Важна фігура, справдешный кошовый! усѣмъ говорить: „здоровъ, братику“, буцѣмъ простѣй козакъ, та такъ скаже „братику“, наче тумака дасть, тѣльки кланяешъ ся — справдешный начальникъ.

— Я думавъ, вѣнъ пѣзнае мене.

— Мовчи, братику, вінъ пбзнавъ тебе; отсе я заразъ покмѣтивъ, та тблько собѣ-на-умѣ: певне такѣ треба. Правду говорить пѣсня:

Тбльки Богъ святой знае,
Що кошовый думае-гадае!...

— А отъ мы вже близько нашого Поповичѣвского куреня. Чи є въ тебе въ кешени шелягъ?

— Ббльше є.

— Я не пытаю: ббльше, а чи є шелягъ?

— Найдеть ся.

— Ну, такъ ввбйдемо въ курѣнь; незабаромъ стануть вечеряти.

Курѣнь була одна величезна кбмната, нббы велика деревяна шоба, безъ перестѣнокъ, безъ передѣлокъ, що могла вмѣстити въ собѣ ббльше пяти або шести сотъ чоловѣка; кругомъ, пбдъ стѣнами куреня були поставлені чисті деревляні столы, докола ихъ лавки, передній уголь бувъ заставлений иконами въ богатыхъ золотыхъ и срббныхъ рамахъ, оздобленихъ дорогими камѣнцями; передъ иконами горѣли лампы и висѣло велике срббне церковне панікадило; зѣ-кблька десяткбвъ восковихъ свѣчокъ ярко горѣли въ ньому и, вбдбиваючись на блискучихъ рамахъ образбвъ, освѣчали весь курѣнь. Пбдъ образами, за столомъ, на першому мѣсци сидѣвъ курѣнный отаманъ.

Коли Микита зѣ Олексѣемъ увбйшли въ курѣнь, козаки вже зббрались на вечерю и купюю стояли середъ кбмнаты, голосно розмовляючи, хто обѣ чбмъ попало. На-силу пропхались вони до отамана по-мѣжъ козаками, котрѣ, не радо вступаючись на-бббѣ въдъ шодрыхъ товчкбвъ Микиты, розмовляли далшь, навѣть не звертаючи уваги на те, хто ихъ штовхає.

— Здоровъ, братику! — сказавъ Микита, кланяющеся въ-поясъ отаманови; Олекой тежъ зробивъ такъ.

— Здорові, панове-молодці! Чимъ Богъ обрадувавъ?

— Отъ кошовый приславъ у твоі куръни нового козака.

— Радъ... Ты, братику, вѣруешь въ Христа?

— Вѣрую.

— А що тобѣ казавъ кошовый?

— Поважати старшихъ, бити Ляховъ-католикѡвъ и бисурманѡвъ.

— Добре.

— Говоривъ: стояти до смерти за громаду и святу вѣру; нѣчого не мати свого, кромѣ оружія; не жени-ть ся.

— Добре, добре! И ты згодивъ ся?

— Згодивъ ся, батьку.

— А ще що?

— А пѣсля сказавъ: ты еси поповичъ, такъ и йди въ Поповичѣвскій куръни; тамъ же й козаковъ теперь не стае.

— Правда, нема въ мене теперь и чотирохъ сотень повныхъ; богато осталось въ Криму, царство имъ небесне!... А що бувъ за куръни зъ мѣсяць назадъ, словно улій!... Ну, перехрестись же передъ образами, та й оставай ся въ нашѡмъ товариствѣ.

Мѣжь тымъ куръниі кухарѣ заставили столы деревянными корытами зъ горячою кашею, и такими-жъ барылками зъ виномъ и медомъ, на котрыхъ висѣли деревянные кѡвшѣ зъ кручкѡватыми ручками — тѣ кѡвшѣ назывались на Сѣчѣ „михайликами“, — розносили хлѣбъ и рыбу, дбаючи на те, щобъ вона була обернена головою до отамана; принесли на чистой дощѣ дощѣ ве-

ливанского осетра, поставили его на стябло (узвышье) передь отаманомъ и, зложивши на грудяхъ руки, низько поклонились, мовлячи:

— Батьку, вечера на столѣ!

— Спасибб', молодцѣ, — сказавъ отаманъ, вставъ, поправивъ сивѣ вусы, выпростувавъ ся, вырбсь, и горлосно зачавъ: Во имя Отця, и Сына и Святого Духа...

— Амѣнь! — вдгукнуло въ курени, и все побожно замовкло.

Курѣнный выразно прочитавъ коротку молитву, перекрестивъ ся и сѣвъ за столѣ. Се бувъ знакъ до вечера: въ минуту козаки посѣдали за столы, де хто попалъ, пбйшли по рукахъ михайлики, пбднялись речи, гомбидь, смѣхъ.

— Та въ васъ на Сѣчи ѣдятъ чисто, харно, а якъ смачно, хоть-бы й гетьманови! — говоривъ Олексѣй своему товаришеви Микитѣ, — одно тѣльки дивно...

— Знаю, — одвѣчавъ Микита, — що мы ѣмо зъ корытъ? правда?

— Правда.

— Слухай-ко нашу приповѣдку: вы ѣсте зъ блюда та худо, а мы зъ корыта до-сыта...

— Дурнѣ-жь нашѣ гетьманцѣ! вони переймають у Запорожя тѣльки дурне, а на хороше не дивлять ся.

— Люблю за правду; видко, що буде козаць. Выпемо ще по михайлику!

Пбдъ кбнець вечера кухарѣ збйшли ся въ купку середь курени; отаманъ вставъ, за нимъ усѣ козаки, прочитавъ молитву, поклонивъ ся образамъ, и всѣ козаки тежь; потбмъ козаки поклонились отаманови, розкланялись мѣжь собою, и вддали по поклонови кухарямъ, мовлячи: „Спасибб', братики, що нагодували!“

— Отсе длячого? — спытавъ Олексѣй Микиту.

— Така поведенція, зъ політики. Вони такі жъ козаки, лицарѣ, якъ и другі: за що-жъ вони намъ служили? Отъ мы ихъ и поважаемъ.

Після вечерѣ курѣнный підбйшовъ до деревяного ящика, що стоявъ на окремішнімъ столѣ, кинувъ въ нього шелягъ, и вийшовъ зъ куреня; козаки робили те-жъ.

— Кинь свій шелягъ, — сказавъ Микита Олексеви, — завтра за сі грошѣ кухарѣ куплять припасовъ и зварять намъ обѣдъ и вечерю.

— Дивнй обычай! — думавъ Олексій, виходячи зъ куреня.

А навкруги куреня вже гремѣли пѣснѣ, давенѣли бандуры; хто розказувавъ страшной або небылицѣ, хто про удалый нападъ, хто вдиравъ тропака.. А молодой мѣсяць, срібнымъ серпомъ сходячи зъ-за високои дзвоницѣ, наводивъ лагідне, дрбжуще свѣтло на отсі розманти групи.

VIII.

Прочнувшись на другій день рано, Олексій Поповичь помітивъ въ курени незвычайный рухъ: козаки чимъ-швидче одягались, брали оружье и квапно выходили. Коло церкви чути було глухій гримѣтъ.

— Кличуть на раду, — сказавъ Микита, — ходѣмъ!

— Ходѣмъ, — одвѣчавъ Олексій. — Чого-жь насъ кличуть?

— Прийдемо, такъ почуємо. Може похѣдъ куды, або що више. Хто его знає!

Площадь передъ церквою Покровы кипѣла народомъ; біля стовпа, середъ площади, стоявъ довбишь и бивъ у котлы. Въ розтвореныхъ церковныхъ дверяхъ видко було священники и дяконы въ повныхъ ризахъ. И отъ задзвонили дзвоны, заблыщали пѣрнатѣ, бунчуки, зашумѣли вѣйсковѣ хоругви, хляючись до-землѣ — явивъ ся кошовый отаманъ. Священники вышли до нього зъ хрестами, народъ привитавъ голоснымъ: „Гура!“ Кошовый бувъ одягнений, якъ простый козаць; въ зеленѣмъ суконнѣмъ кунтуши зъ вѣдкідаными рукавами, въ червоныхъ чоботяхъ и невеличкѣй, круглѣй шапочкѣ-кабардинцѣ, обшитѣй на вхрестъ галонами; тѣльки булава обсыпана дорогоцѣнными каменями та три діамантовѣ гузики на кунтуши, за-вбѣльшки зъ-доброу вишню,

вѣдначали его вѣдъ рядового Запорожця, мѣжь-тымъ якъ бунчучій и вишій зъ его почоту були въ червоныхъ жупанахъ, оздобленихъ сръбломъ и золотомъ.

Кошовый поцѣлувавъ хрестъ, вийшовъ на узвышене мѣсце, нарощно для него приготовлене, и вѣдкывши свою бриту голову, поклонивъ ся народови.

— Здоровъ, батьку! — закричавъ народъ и втихъ.

Кѣтлы перестали бити, давоны замовкли.

— Я скликавъ васъ на раду, добрій молодцѣ, запорозьке товариство! Якъ вы присудите, такъ сему й бути.

— Раді слухати! — закричали козаки.

— Вамъ звѣсно, панове-молодцѣ, що Богъ взявъ у насъ вѣйскового писаря. Такъ Богови завгодно; противъ Нього не впрешь ся! Живъ чоловѣкъ и вмеръ, а его мѣсце завше живе: иншій чоловѣкъ живе на ньому. Такъ и мы вмремо, а пѣсля насъ будуть жити!

— Правда, батьку! Розумно сказано! — вѣдбзвало ся въ гуртѣ.

— Отъ и въ насъ теперъ остало ся мѣсце вѣйскового писаря; выберѣть, панове-молодцѣ, гѣдного чоловѣка.

Кошовый супокѣйно ставъ, опершись на булаву, а мѣжь народомъ пѣйшовъ говѣръ; сотнѣ именъ, сотнѣ прѣзвищъ давались чути въ рѣзнихъ кѣвняхъ; не було згоды. Довго стоявъ кошовый, наконецъ пѣднявъ булаву, махнувъ, и говѣръ переставъ.

— Бачу, — сказавъ кошовый, — що дѣло трудне: Иванови хочеть ся Петра, Петрови Грицька, а Грицькови Йвана, и чия правда? Дѣло темне, въ чужу голову не влѣзешъ. Якъ бы спѣръ о храбрости, о характерствѣ, заразъ бы й рѣшили — се дѣло видиме, — а письменность не по насъ...

— Правда, батьку!

— Чи хочете, панове-молодці, я вамъ покажу писаря. Вчора прийшовъ до насъ, у наше товариство, поповичъ зъ Парятина, я зъ нимъ говоривъ учора и дивувавъ ся его розумови. Самъ Богъ его приславъ на мѣсце покійного; виберѣть его — и не буде нѣ по чияму, а буде по воли Господа.

Олексій слухавъ, и своимъ ухамъ не вѣривъ.

— Хитра собака нашъ кошовый! — шептавъ ему Микита, штовхаючи въ бокъ.

Мѣжь-тымъ народъ заговоривъ :

— Та вонъ молодець, — кричавъ одинъ козакъ, — не задумаєть ся надъ михайликомъ!

— А якій характерный! — продовжавъ другій.

— А якъ грає на гусяхъ и на бандурѣ! — підхвативъ третій.

— Заморивъ насъ танцями у Варки въ шинку!

— Лучше сей, хоть я его й не знаю, мѣжь прохода Стуць! — кричавъ четвертый...

Говбръ часъ вдѣ часу стававъ ся сильнѣйшь, згбднѣйшь — и якъ-разъ полетѣли разомъ въ-гору шапки: Олексій Поповичъ бувъ выбранный на вѣйскового писаря. Таки тутъ, на площади, надягли на нього почетну одежу, привѣсли до боку шаблю а до пояса вѣйскову чернильницю, и вкупѣ зъ курѣвными отаманами и иншою знатнею повели на снѣданье до кошового. Простому народови заставили на площади печеныхъ волбѣв и бочку горѣлен.

Пѣсля снѣданя всѣ розбйшлись; кошовый оставивъ писаря за-для занятій по вѣйсковимъ дѣламъ. Коли вони остались самѣ, довго кошовый дививъ ся на Олексія и сказавъ :

— Олексю! хйба ты не пбнаєшь мене? Google

— Давно пбзнавъ, та не знавъ, якъ признати ся до тебе.

— Ну, оббймѣмось, старый товаришу! Отъ де мы збйшлись зъ тобою!.. Памяташь Кивъ? быстроку Настю? га?

— Памятаю, Грицьку! А якъ злилось начальство, коли довѣдалось о твоѣй утецѣ!

— Не вже-жь?.. Я думаю...

— Сказали, що ты знаєшь ся зъ нечистою силою, а безъ нея не выломавъ бы рѣшотку. И въ голову не прийшло, що я пбдцилувавъ вѣ...

— Вѣкъ не забуду твоѣи услуги... А Настя що?

— Три днѣ плакала, на четвертый потѣшилась, а на пятый вышла за того-жь маістра, що посадивъ тебе въ карцеръ.

— Видишь, погана! та я объ нѣй ббльше й не думаю... Розкажи менѣ лучше, якъ ты сюды попалъ?..

Олексій зачавъ говорити.

— Отъ нашъ кошовый трудящій чоловікъ, — говорили за вечерею по куреняхъ козаци, — зъ ранку до самого вечера займавъ ся зъ новымъ писаремъ войсковыми дѣлами; писарь у него й обѣдавъ.

А въ кошового въ увесь сей день о вбйсковыхъ дѣлахъ и помину не було. Олексій розказувавъ свои пригоды, якъ вбнѣ попалъ у Свѣч и т. д., и рѣшучо заявивъ сильне бажанье вмерти. Кошовый потѣшавъ его, обѣцявъ при нагодѣ орудувати у полковника Ивана, а вѣжъ вшнимъ сказавъ, що незабаромъ буде случай ему вбдзначити ся и, заслуживши славу хороброго лицаря, особисто просити о руку дочки полковника.

— Бо — додавъ вбнѣ — за днѣвъ кблька мы вправимо ся моремъ палити кримскіи береги. Наші шпѣгуны звѣстили, що ханъ хоче напасти на Украину. Ле-

дві зазнаємо, що Татаре вийшли въ похідъ, мы на чайки, и мовь свѣгъ на головы, впадемо на ихні города и села. А до того часу ты займи наметъ вѣйскового писаря; вѣнъ оттуть рядомъ изъ моимъ кошемъ; тобѣ теперь, яко старшинѣ, не пристало жити въ куреню... Та при людяхъ не показуй на видъ, що мы давнїи приятели: Запорожцѣ дуже пѣдозрющїи, а годѣ я мало можу зробити тобѣ пожиточного, не наражаючи втеряти свою власть. Ну, прощай Олексю!..

Старїи приятели обнялись и розстали ся.

IX.

Веди меня, пустынный житель,
Святой анахореть...

В. Жуковскій.

Нѣкто въ Пирятинѣ не догадувавъ ся, куды двѣвъ ся Олексѣй поповичъ. На другій день нашли на березѣ Удая порожный човенъ; въ ньому лежала Олексѣева шапка, и всѣ рѣшили, що вѣнъ утонувъ. Донесли объ сѣмъ полковнику Йванови.

— Коли втонувъ, такъ шукайте собѣ иншого попа, — холоднокровно одвѣчавъ полковникъ, а самъ пѣдъ вечѣръ зо всѣмъ своимъ дворомъ выѣхавъ въ Лубны.

Недѣлѣ двѣ пѣсля повороту полковника въ Лубны, приѣхавъ туды старый Запорожець Касянъ. Вѣнъ уже не живъ на Сѣчи, а сидѣвъ десь въ степу зимѣвникомъ, по старѣй привычѣ займавъ ся охотою на Великѣмъ-Лузѣ и привозивъ часами въ Гетьманщину шкуры зъ видры на такъ званѣ кабардинскѣ шапки, котрѣ були въ великѣй модѣ на Запорожю, и зъ наслѣдуваня дуже уважались на Гетьманщинѣ. Розпродавши свѣй товаръ и купивши де-чого въ Лубнахъ для домашнього хозяйства, Касянъ вертавъ ся до дому.

Запорожцѣ нѣколи не вѣздили нѣякими возами; але-жь везти всякѣ обемистѣ рѣчи верхомъ було Касянови не выгдно. Касянъ купивъ у Лубнахъ *блду*, се-бѣ

то вбзокъ на двоухъ колесахъ, запрягъ въ голоблѣ осѣдланого коня и поѣхавъ, проклинаячи за кождымъ штовхомъ дурну возову ѣзду.

— Покаравъ мене Богъ проклятущими голоблями! — ворчавъ Касявъ, — давять коня въ боки, та ще й розв'язують ся. Ну, бурый! ну, старый! покарала й тебе лиха година! були мы, бурый, зъ тобою молодї... Ой—ой! погана трясучка мовъ кулакомъ у ббкѣ хватила. Ну, бурый! Днїпро не далеко, напою.. Чи такъ, бувало, ѣдишь въ старину? Зновъ розв'язалось! тьфу на тебе, скараньє, справжня бабска ѣзда; молоко бѣ тблько во-звти... Стбй, бурый!..

Касявъ прив'язавъ голоблю до хомута, щобъ крѣпше, затягнувъ зубами вузолъ, и проворчавъ:

— Чого й треба? справдешнїй калмуцкїй вузолъ! пбсля сього хйба колача йй захочеть ся, проклятбй голобля!

Сѣвъ на бѣду, весело махнувъ нагайкою и заспѣвавъ:

Славно жить на кошу,
Я землѣ не пашу,
Я травы не кошу, —
А парчу все ношу,
Сыплю золотомъ.
Тра, ла, ла, тра, ла, ла!

— Ехъ бурый! терпи! Днїпро недалеко!
На вбйня не шучу,
А на смерть колочу,
Безъ вбйны я скучу,
Та скучу, якъ хочу,
Въ свою голову!...
Тра, ла, ла, тра, ла, ла!

— Здоровъ, дядьку! — зазвучавъ чистый приемный голосъ за вѣзкомъ.

— Тьфу на тебе, нечиста сила! якъ чоловікъ зъзаду підкравъ ся!... Здоровъ, хлопче!

— Я не підкравъ ся, дядьку, а скакавъ верхомъ; можна жь тобѣ було не чути?

— Тутъ не до того, щобъ прислухувати ся; прокляті голоблѣ такъ и розлазять ся, мовъ живі раки зъ горшка; такъ змучишь ся, змучишь ся...

— Що й пѣсню заспѣваєшь.

— О го, який острый! и пѣсню заспѣваєшь... Або що? тутъ степъ, а въ степу воля: спѣваю, коли хочеть ся...

— Не сердись, дядьку Касяне, я зажартувавъ тольки. Коли хочешъ, и я зъ тобою заспѣваю.

— А ты по чомъ знаєшь, що я Касянь?... може я Демянь або Митрофанъ...

— Якъ не знати! тебе всѣ Лубны знають: въ тебе мой дядько купивъ собѣ шкуру.

— А зась ему, твому дядькови, ходити въ мой шкурѣ! нехай свою носить...

— Е, дядьку Касяне, вѣбь-то я сказавъ: твою шкуру! Звѣсно, купивъ звѣрину шкуру, того звѣра, що на зарѣнкахъ раки вѣсть. Отъ у мене зъ нього шапочка.

— Хорошій козаць, не знає, яку шапку носить!

— Не до того було въ-першь, дядьку, все вчивъ ся, а шаблѣ въ руки не бравъ. Послухай, дядьку Касяне, ты до дому вѣдешъ?

— До дому въ зимбвниѣ.

— А Сѣчь далеко бдѣ тебе?

— Далеченько.

— Послухай, дядьку! вѣзьми мене зъ собою въ зимбвниѣ.

— На що ты менѣ?

— Погоди, дядьку Касяне! зъ зимѣвника проведи мене до Сѣчи.

— Тебе? до Сѣчи? Та кури стануть смѣяти ся, коли я приведу въ Сѣчь дѣтвака, школяря. Певне хоче выбити дячокъ, такъ ты удравъ зо школы и не знаєшь куды дѣвати ся.

— Нѣ — одвѣчавъ козакъ, потупивши повні слѣзъ очи, — не лай ся, дядьку, доведи мене до Сѣчи! Дамъ тобѣ два дукаты; въ мене бѣльшь нема; я втѣкаю вѣдь неминуочо бѣды, вѣдь смерти... Вбѣьми мене, дядьку, а нѣ, то кину ся при тобѣ въ Днѣпро, — на твоѣй душѣ грѣхъ останеть ся.

— Погоди, погоди... Та хто ты самъ?

— Охъ! спасибѣ' тобѣ, дядьку!... Я... не зрадъ мене, дядьку!... я... Олексѣй поповичъ зъ Пирятина.

— Хрестъ святый зъ нами!... Той самъ, що вто- нувъ, кажуть?

— Той самъ.

— И ты живый?

— Живый...

— Що-жь за охота тобѣ блукати ся безъ причины?

— Слухай, дядьку, тобѣ признаю ся. Бачивъ, я любивъ, дуже любивъ дочку полковника Йвана...

— Фі, фі, фі! — просвиставъ Касянь, — ну?

— А полковникъ и заставъ мене...

— Отъ воно що!

— Я втѣкъ и все ховавъ ся по тростникахъ, та пробравъ ся въ Сѣчь, поки тебе не уздрѣвъ. Поведи, дядьку...

— Сказавъ: поведу, такъ поведу. Ъдь за мною... Вѣдки-жь ты взявъ таку добру одѣжу и коня?

— Одежа моя, дядьку, а коня, грѣшнѣйшій чоловікъ, укравъ. Не сердись...

— Ось бы! Кто не кравъ де-чого на своїмъ вѣку?..

Переѣзжаючи Днѣпро, Касянь думавъ: чимъ ббльше живу, тымъ ббльше переконуюсь, що дурнѣйшого вбдъ бабы нема нѣчого на свѣтѣ. Якъ можна полковницкѣй дочцѣ влюбити ся въ такого дѣтвака, въ школяря? Бувъ бы чоловікъ, здорова, дебела душа, — чому-бъ нѣ, а то Богъ знае що! Звѣсно, баба!...

— Що ты ворчишь, дядьку?

— Отъ такъ, нагадавъ бабъ...

— Та й розсердивъ ся?

— Та й розсердивъ ся.

— Вбдъ чого?

— Не всѣмъ розказувати! Постартѣсь, надививсь, живъ довго на свѣтѣ, — вмirati пора!

X.

Въ часы Запорожя, Великій Лугъ (се-бъ то болотяній островы й низькѣ мѣсяця Днѣпрового берега) бувъ покритый дрѣмучимъ лѣсомъ; зъ сього лѣса козаки будували великѣ одномаштовѣ весловѣ човны, що вмѣщали въ собѣ зъ сотню людей и, на вдивовижу мореплавцѣвъ, безпечно переплывали на нихъ Чорне Море, являлись нежданно навѣтъ въ Малой Азїи, грабили, руйнували гѣроды и безпечно вертали ся въ Сѣчь. Тѣ човны були вузкѣ, довгѣ, легкѣ на ходу, и назывались чайками, за певне по своѣй быстротѣ и по тому, що по знадѣбрныхъ краяхъ зъ обохъ бокѣвъ вони були обшитѣ смолеными тростниковыми оберемками, що имъ надавало видъ птицѣ изъ зложенными крылами, и зупиняло човнови тонути, хотяй бы вѣнъ и наповнився водою.

Свѣжій полудневый вѣтеръ быстро гнавъ по Чорному Морю кѣлька сотъ козацкихъ чайокъ. Навпередъ усѣхъ вызначувалась чайка отамана, зъ невеликимъ хрестикомъ на маштѣ. Вѣтеръ дувъ рѣвный, заокругляючи тяжкѣ парусы зъ веретъ, де-не-де залатаныхъ оксамитомъ и турецкими шалами. Козаки, пѣднявши весла, спочивали, курили люльки; було парно, полуднѣшне сонце палило, вѣтеръ дыхавъ скваромъ, буцѣмъ изъ розжареной печи; кошовый и скѣлька чоловѣка курѣнныхъ, розетягнувши обшивки сорочокъ, чунали, прислухуючись

одностайньому шумови и плескови морскон филъ; вѣйсковый писарь лежма перелистувавъ якусь церковну внигу; кермачь, старый козаць, сидѣвъ на кермѣ, пѣдогнувши ноги и, не спускаючи очей зъ пѣнистои струѣ, що бѣгла за кермою, спѣвавъ жалѣбну пѣсню:

Де ты ходишь, де ты бродишь,

Козацкая доле?

Придавила козаченька

Гѣркая неволя!...

О-охъ! охъ, о-хо!

Гѣркая неволя!...

Анѣ племени, нѣ роду, —

Тяжко жить на свѣтѣ,

Ну, хочь просто зъ мосту въ воду!

Доле моя, де ты?

Одбавалась моя доля

По той бѣкѣ Лиману:

„Терпи, козаць, я ласкаю

Богатого пана!“

О-охъ! охъ, о-хо!

Богатого пана!

Якъ-разъ чайка здрѣгнула, похилилась, парусъ заплескавъ по водѣ, пѣднѣвъ ся, стряхнувьсь, наче живой, и оббризкавъ всю чайку.

— О-го! — сказавъ кошовый, всакаяючи быстро на ноги, — до-долу парусъ! спускай машты!

Въ-минуту впавъ парусъ и машта тихо лягла вдовжѣ отаманьскои чайки; другіи зробили такъ само. Веслярѣ взылись за весла. На кермѣ старый козаць сидѣвъ якъ перше, нерухомо, и спѣвавъ:

Доле моя, де ты?

— Бачь, якъ розбгралась погода, — загукавъ ко-

шовий, — молодецка погода, потїшна погода! А ты, старый хреню, тягнешь бабску пїсню, накликаеш бїду на свою голову, чи що? Ну те, хлопцї, хоромї, та веселїйшї! лучше й робота йде зї пїснями.

Веслярї переглявулиоб мїжь собою, прилягли на весла и заспївали вї ладї :

Изї понизя вїтерї вїе,

Повїває ;

Вїтерї чайочки лелїе

И качае.

Гей, хлопцї, живо, живо!

Вї Сїчи вино, вї Сїчи пиво, —

Будемї спочивать,

Будемї спочивать.

Вразї у весла! чайка чайку

Обганяйте!

Про Пїдкову, Наливайка

Заспївайте!

Гей, спївайте, хлопцї, пїснї,

Наче птахи пїднебеснї

На воли вї степу,

На воли вї степу!

Здавалось, що чайки пїйшли на веслахї ще быстрїйшї: вони буцїмї розумїли пїсню, неслись якї птацї, смїло шмигали по фїляхї. А вїтерї все сильнїйшавї и сильнїйшавї; дужче и дужче колыхались фїлї, грубше и грубше накачувались валы, стовкались, розбивались одинї вї одного, обкидуючи мореплавцїв брызгами й пївою. Чорне Море, завше готове погуляти, розбгралось не на жаргї. Воно кипїло, стогнало, клекогїло; надї водою пїднявї ся туманї вїдї дрїбнесеньких капель; на небї не було нї хмариночки, сонце

йшло по небу дивне, зловѣще, безъ промѣнѣвъ, буцѣмъ червона куля. Козацку флотилію розметало въ рѣзні сторони. Чайки одна другу втратили зъ виду.

На отаманскѣй чайцѣ веслярѣ выбились изъ силъ, положили весла; вѣ качало, видало по филяхъ мовь галушку; старшины й козаки зббравлись кругъ кошового.

— Давна погода, кошовый батьку! — говоривъ одинъ курѣнный, — видима кара божа! Була-бъ туча, буря, грѣмъ, дощъ, блискавка и инше, — воно-бъ нѣчого, а то дуге, Богъ-знае вѣдкѣля й за чимъ?... Видиме скаранье!

— Не придумаю, чимъ прогнѣвили Бога, — одвѣчавъ кошовый, — до церкви мы ходили, посты держимо, вертаємось зъ лицарского дѣла: богато стеребили бѣсурманскихъ головъ, щобъ християнамъ було жити на свѣтѣ ширше. Кримъ довго насъ не забуде!

— Такъ, а за чимъ же воно дуге такъ страшно, и чого ему хочеть ся?

— Я знаю, чого ему хочеть ся, — перебивъ кермачъ, — ему хочеть ся грѣшной головы; поки не кинемо въ море сю голову, вѣтеръ не втихне. Памятаю, давно, ще за Степана Баторія, бувъ на насъ такій допустъ; кинули въ воду грѣшника — якъ сто бабъ пошептало: разомъ утихло!

— Що-жь! одному не штука вмерти для славы и добра всему товариству, — закричали козаки, падаючи на колѣна, — слухай, кошовый батьку, нашу сповѣдь; чия грѣхи бѣльшій, того и кидай въ море!

— Погодѣть, — сказавъ вѣйсковый писарь, Олексѣй Поповичъ, — завяжѣть менѣ, братя, очи чорною китайкою, привѣсьте до шиѣ камѣнь и киньте въ море. Я

грѣшникъ: нехай я одинъ погину за все славно новац-
кее войско.

— Якъ? — заговорили кошовый и козакъ, — ты
свѣте пѣсню читаешь, народъ научаешь на добро; не
уже-жь ты грѣшнѣйшій вѣдъ насъ?

— Я лучше себе знаю, братья-товаришѣ, тяжкій мой
грѣхъ. Я утѣкъ зъ дому, якъ злодѣй, не простивъ ся
зъ батьковскою могилою, покинувъ безпомошну старень-
ку матѣрь... Чувсте? Отсе не вѣтеръ вѣе, — се вона пла-
че на негѣдного сына!... Не море клекоче — гремлять
ѣть проклоны на мою грѣшну голову. Не буря пѣдѣймае
тяжкѣн филѣ — се здыхи матери колыхають море!... Та
чи-мало ще грѣхѣвъ на менѣ!... Берѣть, братья, камѣнь,
и видайте мене зъ нимъ!...

Олексѣй Поповичъ надягнувъ бѣлу сорочку, ставъ
на колѣна, и отворивши церковну книгу, зачавъ молити
ся. А мѣжь-тымъ вѣтеръ ставъ затихати. Козакъ згля-
нулись промѣжь себе и закричали:

— Читай, Олексѣю! читай! твои молитвы спаса-
ють насъ.

Незабаромъ вѣтеръ зовсѣмъ стихъ. Заходяче сонце
ясно та весело глянуло на море, хвилѣ уляглись, чай-
ки, якъ птицѣ, злетѣлись зѣ всѣхъ сторѣнъ на знакъ до
чайки кошового, и на-ночь пристали вѣддыхати до невеличкого
острѣвця, недалеко вѣдъ Лиману. Злѣчили чай-
ки, людей — и на-вдвовижу всѣхъ, не було нѣякои
згубы. Тогдѣ зъ криками радости пѣдняли козакъ на
рукахъ Олексѣя, называючи его спасителемъ, а пѣсля
вечерѣ, за чаркою горѣлки, заразъ зложили про нього
пѣсню, котра й доси живе въ устахъ украинскихъ коб-
зарѣвъ и бандуристѣвъ:

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ
Ясенькій соколъ жалбно квилить-проввляє...

Ся дума навѣтъ напечатана мѣжъ украинскими на-
родными пѣснями, выдаными 1834 го року Михайломъ
Максимовичемъ.

XI.

На другій день підъ вечъръ уся Сѣчь стрѣчала кошового и козацку флотилю; при радѣстныхъ крикахъ розцаювали награвлене сѣбло и золото; быстро ходили по рукахъ михайлики за здоровье кошового и вѣйскового писаря; по всѣхъ курѣняхъ чути було нову пѣсню:

На Чорному морѣ, на бѣлому каменѣ
Ясенекій сокѣль жалѣбно квилить-проквиляв...

И де не проходили вѣ Олексѣй, летѣли вѣ-гору шапки, и розлягались радѣстнѣй квилки.

На вечерю позвавъ Олексѣя кошовый.

— На ловця и звѣръ бѣжитъ, — сказавъ вѣнъ входячому Олексѣви, — про вовка помовка, а вѣнъ и тутъ! Отъ лубенскій полковникъ, Иванъ, просить нашої помощи. Кримецъ провѣдали, що половина его полку по гетьманскому приказу пѣйшла на ляцку границу, та хотять напасти на Лубны. Теперъ полковникъ и просить насъ, якъ добрыхъ сусѣдѣвъ, помогти ему, коли що случить ся нехороше. Такъ напиши ему, що я радъ зъ товариствомъ помагати ему, нашому братови, одновѣрцеви, якъ Богъ повелѣвъ — лишъ коли вѣнъ вѣддасть свою дочку за вѣйскового писаря вѣйска Запорозького, Олексѣя По-

повича. Напиши такъ скорѣйшь; я подпишу, и вѣдай отсему посланцеви, — треба квапити ся.

Ажь теперъ приглядѣвъ ся Олексѣй Поповичъ до полковничого гонця и радѣстно закрывавъ:

— Се ты, Герцику?

— Я, пане вѣйсковый писарю, — одвѣчавъ гонецъ, низько кланяючись.

— А ты его знаєшь, Олексѣю? — спытавъ кошовый.

— Знаю, батьку; се дотепный чоловѣкъ. Чи здоровъ полковникъ?

— Здоровъ, полковникъ здоровъ, и его дочка Марина, и всѣ здоровѣ...

— Чи думавъ ты мене тутъ побачити?

— Нѣякъ не думавъ; усѣ гадали, що вы втонули, ловлячи рыбу, и плакали по васъ, а вы тутъ... великимъ паномъ. Силенъ Господь въ Сіонѣ...

Вечеряли въ кошового дуже весело. Кожный мавъ на те свои причины. Пѣсля вечерѣ кошовый давъ письмо полковничому гонцеви, приказавши ему квапити ся.

Олексѣй закликавъ Герцика на минуту въ свѣй намітъ. На дорозѣ стрѣтивъ ихъ Микита Прихвостень: вѣнъ бувъ пѣдохоченый и вже шуткувавъ себе по носѣ, привмвляючи:

— Та забирай ся, проклята гадино, зъ доброго мѣса! Отъ кара божа!... Та тутъ и сидѣти не выгѣдно. Козацкѣй нѣсѣ — вольный нѣсѣ; лети собѣ лучше онъ до того пана, старого шляхтича, забудь его прѣзвище.. досадно, забудь!... Та тебе не вчи, де маєшь стати, погана личино! й самъ знаєшь... Отъ въ нього нѣсѣ уже осѣдланный золотымъ сѣдломъ изъ скольцями; сидѣти буде хорошо, выгѣдно! Иди-жь!... А! и нашъ вѣйсковый писарь!... Говоривъ вражимъ дѣтямъ, що буде путъе зъ

Олексія Поповича, буде, — и выйшовъ... И бѣе ворага, якъ мухъ, и на гусляхъ грае, и Богови молитъ ся за наше товариство!... И пѣсня есть, ѣй Богу, есть... Ось вона, ся пѣсня:

На бѣлому морю, на соколиному морю,

Чорный камѣнь квилить-проквиляе!...

Тутъ щось не такъ, одно слово не такъ поставлене, а завтра вывчу и буде хорошо; сьогодні нѣколи!... Куды-жь ты йдешъ, пане писарю?

— Спати пора, брате Микито, и ты лягай спати!

— Куды тобѣ спати? тутъ така комедія! Послухай.

Прихожу въ курѣнь, и сѣвъ вечеряти; биля мене новѣтний, просто смѣтье, дѣтвакъ, сидить и нѣчого не ѣсть; я ему михайлика — не пѣе, каже: не здоровить ся, дядьку!

— Якій я тобѣ въ дїавола дядько? Зови мене: брате Микито. А тебе якъ звати?

— Я, каже, Олексій Поповичъ.

— А може ще й пирятинскій? — кажу я.

— Именно, пирятинскій!

— Отъ-тутъ я й покотивъ ся вѣдь смѣху. Якій ты, кажу, Олексій пирятинскій... Богъ зъ тобою, вморивъ мене смѣхомъ! Є въ насъ Олексій Поповичъ пирятинскій, не тобѣ пара: хочъ и молодой, та дебела душа, и вѣдь михайлика не вѣдказуеть ся, и тев... А ты що за козакъ! молоде, зелене, ще не зложивъ ся; хочъ и доброго зросту, та прямой и тонкій, наче тростника...

— Я отъ зъ недѣлю живу въ курени, — сказавъ вѣнь, — вѣдь усѣхъ чую, що є другій Олексій Поповичъ пирятинскій, то хотѣвъ бы подивити ся на него.

— Удришь, — сказавъ я, — вѣнь теперь прихавъ разомъ зо мною. Я-бъ тобѣ его заразъ показавъ, та вѣнь у кошового.

— Покажи менѣ, коли вийде.

— Ладно, — сказавъ я, — и отъ-тутъ вже давно брожу та напѣваю нову пѣсню.

Дивно, якъ що отсе не снилось, — одвѣчавъ вѣйсковый писарь, — въ Пирятинѣ, скѣльки тямлю, не було другого Олексѣя Поповича.

— А явивъ ся, вѣй Богу, явивъ ся! отъ я тобѣ его покажу.

— Нехай завтра.

— Нѣ, не завтра, сьгодня покажу. Микита Прихвостень справедливый козакъ, не стане слѣвъ розказувати; выпити — вище при оказїи, а брехати не стане. Приведу, заразъ приведу Пирятинця, докажу правду...

Охъ! по соколиному камню, по чорному камню,
Бѣлее море квилить-проквилеяе ..

И Микита пѣйшовъ нкъ Поповичѣвскому куреню, выспѣвуючи нову пѣсню. А Олексѣй Поповичъ ввѣйшовъ у свѣй вѣйсковый наметъ, розпытавъ Герцика, надававъ ему пропасть орудокъ и въ Лубны и въ Пирятинъ, давъ на дорогу вѣлька дукатѣвъ, и подарувавъ дорогїй турецкїй кинджаль, обсыпанный дїяменатами, мовлячи:

— Я самъ своими руками вбївъ пашу, и знявъ зъ нього сей кинджаль; нехай вѣнъ буде закладомъ нашон приязни.

Герцикъ зъ слѣзоами оббїмивъ Олексѣя, обѣцявъ залагодити всѣ орудки, заразъ дати знати въ Сѣчь, и вийшовъ.

Ще тихо шевелилась, ще не встигла було вспокѣйнѣти спущена пола ряднового намету вѣйскового писаря, якъ зновъ пѣднялась — и боязко ввѣйшовъ молодой стрункїй козакъ; зъ-за нього выглядала голова Микиты.

— Отъ тобѣ и землякъ! — говоривъ Микита, —

толкуйте зъ нимъ про Пирятинъ, а менѣ вѣколи, мене кличуть. Прощайте!.. Микита бреше, Микитѣ снить ся! Микита такъ-собѣ, дурень Микита! А Микита все свое...

Послѣднїя слова ледви чутно вже розходились за наметомъ.

XII.

Скромно стоявъ коло дверей молодой козакъ, опустивши очи, и судорожно обертаячи въ рукахъ красную кабардинскую шапочку. Олексѣй глянувъ на него, протеръ очи и ледви шопотомъ сказавъ:

— Мбй Боже! або я глузды втѣрявъ, або отсе Марина!...

Двѣ великія слѣзозы покотились по щокахъ молодого козака; вбнзъ быстро пбдняявъ повѣки, выпустивъ изъ руки шапочку, и вже лежавъ на груди Олексѣя, повторяючи тихо:

— Я, мбй милый, я, мбй ненаглядный Олексѣю!...

И долго вони нѣчого не говорили, дивлячись одинъ на одного, смѣялись, плакали и, зливаючись устами въ одинъ безконечный поцѣлуй, уносились далеко вбдъ землѣ.

За вбщъ печали, журбы и страданя, за всю тяготу нашон земной жизни, великій Творецъ нагородивъ чоловіка, давши ему молодбсть и — любовь...

— Якъ же ты попала сюды, моя горличко? — пытавъ Олексѣй, — якъ ты покинула вбтця и перейшла вольніи степы?

— Памятасшь ты сей страшный вечѣръ, коли батько заставъ насъ на островѣ?... Я сказала тобѣ: бѣжи швидче, бѣжи въ Сѣчь, я тобѣ приказую! И ты вѣтъкъ,

поцѣлувавши мене; а изъ-за дерева выйшовъ батько, грѣзно подививъ ся на мене, пѣднравъ надо мною стисне-ну руку — и зупинивъ ся, наче неживый; пѣсля вда-ривъ себе кулакомъ по лобу, и тихо, сумно сказавъ: „Не дивись на мене такъ страшно! ты подобаешь на мою покѣйницю... поѣдемо до дому!“ — вѣдвернувъ ся и пѣй-шовъ. Я за нимъ иду и вѣгъ не чую. Прийшли до бере-га, — тамъ стоитъ човенъ, въ човнѣ Гадюка и Герцикъ. Батько сказавъ имъ весело: „Я ходивъ ходити по остро-вѣ и дочку найшовъ: вона тежъ ходила.“ Мы сѣли и приѣхали до дому.

— А ты не бачила тутъ Герцика? — зъ неспоко-емъ спытавъ Олексій.

— Чому вѣ! вѣнъ зъ нами пострѣчавъ ся коло са-мого намету, та не пѣзнавъ мене, тѣльки сказавъ Ми-китѣ: проводи мене, добрый чоловіче, до Полтавского куреня...

— А ты его вѣдъ-разу пѣзнала?

— А то-бѣ! вѣчъ мѣсячна якъ день... Чого-жь ты засумувавъ ся?...

— Нѣчого. Тобѣ треба скорѣйше утѣкати зъ Сѣчи. Якъ довѣдають ся, що ты тутъ, буде бѣда, мы можемо заплатити житьемъ.

— Коли-бѣ тѣлько въ купѣ, я готова вмерти.

— На що вмирати, коли мы будемъ жити въ-купѣ щасливо, супокѣйно? Нашъ кошовой писавъ сьегодня до твого батька: сватавъ тебе для мене, а кошowego треба твому батькови. Якъ ты думаешь: чи поблагословить насъ батько?

— Богъ его знае, его не вѣдгадаешь! Разъ вѣнъ прийшовъ до мене въ ранцѣ, а я плакала. — Знаю, ска-завъ вѣнъ, — чого ты, дурна, плачешь... Коли-бѣ менѣ аловити того Олексія...

— Такъ що бѣ? — спытала я.

— Чого втѣшилась? що тобѣ? Вже-бѣ я знавъ, що зъ нимъ зробити!

Я ще гбршь заплакала и пбйшла въ садъ; дивлюсь — сонце такъ свѣтить тепло, а мои квѣтки цвѣтуть и нахиляють ся одинъ до одного; по нихъ лазять и навкруги лѣтають мушки, жучки, пчолы, всѣ вкуцѣ, всѣ роємъ, — а я одна на свѣтѣ, — подумала я, — якъ той сонѣшникъ, що стоить одиноко надъ дорбжекою; але й ему в дѣло, в радощѣ: вбнѣ любить сонце и куды пбйде воно ясне, сонѣшникъ повертає за нимъ свою промѣнно-цвѣтну головку. И менѣ стало встыдно... Бездушный цвѣтокъ обертаєть ся до сонця, наче въ нього сила; вбнѣ одбравъ ся-бѣ вѣдъ кореня и полетѣвъ бы до нього, — а я? Мое сонце, моя радѣсть далеко; знаю, де вбнѣ, а сиджу, наче звязана!... досиджусь, що просватають мене за нелюба... страшно! Пбдъ-вечѣръ моя циганочка продала всѣ мои дорогѣ ковтки и дукатовѣ намиста, и въ ту-жь нѣчь я втекла зъ вѣтцѣвского дому, пристала въ дорогѣ до Запорожця Касяна, вѣдпочила въ нього день на замбвнику, а пбсля вбнѣ, спасибѣ' ему, провѣвъ мене до самой Сѣчи... Ну, годѣ, годѣ, перестань, ты мене зацѣлуешь!...

— Охъ, моя ненаглядна Марино! И для мене ты покинула дбмъ, вѣтця, родину? для мене рѣшилась вѣхати верхомъ, по дикѣй сторонѣ, надыгла козацке вбранье, обрѣзала свои довгѣ, темнѣ косы?

— На що вони були менѣ? хйба вдавитись було ни-ми?... Я зъ радостью взяла ножицѣ и обрѣзала ихъ... Та якъ вони впали передо мною на стѣль, темнѣ та довгѣ, — мовъ що вѣдбравались вѣдъ моего сердца, не стану танти — я заплакала. Косы, мои, косы, — подумала я, — скбльки лѣтъ я цышалась вами передъ подругами,

коли вы, якъ чорнїй змыѣ, гарно обвивались округъ головы моеи и червонїй макъ внодѣ горѣвъ надѣ вами, мовь полумя! Скбльки разѣ вы горячо розкидувались на подушцѣ моеи дѣвочои постелѣ, коли чудный сонъ о нѣмъ флювавъ мою кровь, и скбльки разѣ чорною хмарою закрывали мое лице вѣдъ ясного ранку, вѣдъ божого сонця, коли я, пробудившись, червонѣла, згадуючи сонъ свѣй!... Думала я въ грѣбѣ лягти зѣ вами, темнїй мои косы, зѣ вами, подруги моеи одинокои радости и печали... Та й отъ я пѣдняла на васъ руку, на саму-себе!... Падайте, слѣзы, зернатымъ дощемъ на мои косы; не приростуть вони, не пристане скошена трава до свого кореня, не цвѣсти зѣрванїй квѣтцѣ... Такъ я думала, — не сердись мѣй милый... але се було не довго: я нагадала, для кого збула ся свои красы — и перестала плакати, навѣть сама сплела обрѣзанїй косы, сховала на груди своѣй и принесла тобѣ въ дарунокъ. На, возьми ихъ, вони твои!...

Олексїй притяснувъ ихъ до сердца, обнявъ и розцѣлувавъ Марину. Обое плакали.

— Скажи менѣ, — спытавъ Олексїй пѣсля довгого мовчаня, — чого ты назвала ся Олексѣмъ?

— Того, що менѣ сподобалось се имя... Охъ вы козаки, козаки! думаете, що въ жѣнокъ и ума немає; а пѣйди на хитрошѣ — то пятнадцать лѣтъ дѣвчина старого одурить. Бачишь я назвала себе Олексѣмъ пирятинскимъ поповичемъ, знарошно, щобъ тебе швидче вѣдшукати. Я знала, що ты повиненъ бути на Сѣчи; та я й не знала сего на певне, але мое сердце вѣщувало, що ты тутъ. Та якъ вѣдшукати тебе? Стану розпытувати, може догадають ся, та якъ же й допытуватись? а може ты ще не въ Сѣчи?... Я й подумала: назву ся сама Олексѣмъ; коли хто тебе не знае, то й нѣчого и не ска-

же, а другій може скаже: знаю и я одного Олексѣя Поповича пирятинского, бачивъ его отъ тамъ и тамъ, або що-небудь такее. Отсе менѣ й на руку...

— Бачь, яка хитра!

— Треба хитрувати, коли немає сили.. Ледви я еказала въ курени своє имя, такъ усѣ й закричали: „Отъ штука! е въ насъ уже одинъ Олексѣй Поповичъ; та ще й пирятинскій; отъ кумедія! та его теперь нема, поѣхавъ на Кримцѣвъ; та що за молодець! та вѣнъ у насъ вѣйсковымъ писаремъ!“ И я все довѣдалась, и не пытаючи про тебе, мѣй соколе ясный.. Не сумуй же такъ! Хиба ты розлюбивъ мене?..

— Богъ мене скарае, коли розлюблю тебе! Вѣдъ того я й задумавсь, що люблю тебе, що менѣ жаль тебе. Мои товаришѣ не лихѣ, але суворѣ й невмолимѣ, коли хто нарушае ихъ законъ. Бѣда, коли тебе пѣзнають! Въ мене замирае сердце, коли подумаю... Я боюсь, щобъ той Герцикъ...

— Що за нужда Герцикови мѣшати ся въ вашѣ вѣйсковѣ дѣла? Атже-жь вѣнъ не Запорожець, а твоѣй приятель, та вѣнъ и не пѣзнавъ мене!..

— Сему то я й не вѣрю: у нього очи, якъ у ката; скажи хиба, що ему далеко лучше не зраджати насъ..

— А вже-жь!... Покинь свои чорнѣ думки, подивись веселѣйшь на мене, поцѣлуй мене!

— Радъ бы я покинути, та самѣ въ голову лѣзуть. Зновъ думаю: адже-жь Герцикъ знавъ, що ты втекла?

— Вѣнъ оставъ ся въ Лубнахъ, въ нашому домѣ, такъ певне знавъ.

— Чого-жь вѣнъ менѣ не сказавъ? Якъ подумаю, то тутъ щось недобре...

— Нѣчого!... Отъ ты менѣ дай доброго коня, я поѣду просто на зимѣвникъ Касяна и тамъ подожду тебе;

батько певне пристане на нашу сватьбу; не пристане — Богъ зъ нимъ, займемо кусокъ степу, поставимо землянку, та й заживемо.

Тутъ поїшли толеи, пляны про будуще, запевненя о любви, вкляты, — словомъ, поїшли речи довгї, та дуже нетолковї для всякого третього на свѣтѣ, кромѣ самыхъ двоухъ кохаючихъ ся. Наконецъ Олексїй якъ-разъ будѣмъ здрогнувъ и квапно сказавъ:

— Пора намъ взати, нѣчь коротка; чуешь, якъ похолоднѣшало въ наметѣ, заразъ буде свѣтати. Менѣ не можна вѣдѣвати; я тобѣ дамъ за проводника Микиту: вѣнъ чоловікъ добрый, любить мене и не зрадить; боюсь тѣльки, що вѣнъ п'яний... Ну, ходїмо! Боже мѣй, чуешь, хтось розмовляє за наметомъ?

Марина мовчки кивнула головою.

— Такъ, розмовляють; не бѣй ся, се спбзненї гуляки, я заразъ прогоню ихъ...

Олексїй быстро розхиливъ полы намета и станувъ: на дворѣ вже зовсѣмъ розвиднѣлось; передъ наметомъ стоять куна козакѣвъ.

— Чого вамъ треба? — спытавъ Олексїй.

— Власть твоя, пане писарю, — одвѣчали козаки, — а такъ робити не годить ся. Не довго простоятъ наша Сѣчь, коли старшина сама зачне знущати ся нашими законами, коли...

— Идѣть, братця, спати!... вы зъ учорашнього похмѣля...

— Дай Госноди, щобъ отсе було зъ похмѣля! Отъ я сорокъ лѣтъ живу на Сѣчи, а нїколи зъ похмѣля не верзлось таке, якъ на явѣ дѣсть ся, — говоривъ свый козакъ. — Якъ можна ховати въ Сѣчи жїнку? Вѣдъ жїнки и въ раю чоловікови житя не було, а нусти тѣ въ Сѣчь...

— Такъ що бѣ? — спытала я.

— Чого втѣшилась? що тобѣ? Вже-бѣ я знавѣ, що зѣ нимъ зробиш!

Я ще гѣршь заплакала и пѣйшла въ садъ; дивлюсь — сонце такъ свѣтить тепло, а мои квітки цвѣтуть и нахилиють ся одинъ до одного; по нихъ лазять и навкруги лѣтають мушки, жучки, пчолы, всѣ вкуцѣ, всѣ роємъ, — а я одна на свѣтѣ, — подумала я, — якъ той сонѣшникъ, що стоить одиноко надъ дорбжекою; але й ему в дѣло, в радощѣ: вѣнъ любить сонце и куды пѣйде воно ясне, сонѣшникъ повертаѣ за нимъ свою промѣнно-цвѣтну головку. И менѣ стало встыдно... Бѣздушный цвѣтокъ обертаѣть ся до сонця, наче въ нього сила; вѣнъ одѣрвавъ ся-бѣ вѣдъ кореня и полетѣвъ бы до нього, — а я? Мое сонце, моя радѣсть далеко; знаю, де вѣнъ, а сиджу, наче звязана!... досиджусь, що просватають мене за нелюба... страшно! Пѣдъ-вечѣръ моя циганочка продала всѣ мои дорогѣ ковки и дукатовѣ наместа, и въ ту-жь нѣчь я втекла зѣ вѣтцѣвского дому, пристала въ дорозѣ до Запорожця Касяна, вѣдпочила въ нього день на замѣвнику, а пѣсля вѣнъ, спасибѣ' ему, провѣвъ мене до самой Сѣчи... Ну, годѣ, годѣ, перестань, ты мене зацѣлуешь!...

— Охъ, моя ненаглядна Марино! И для мене ты покинула дѣмъ, вѣтця, родину? для мене рѣшилась ѣхати верхомъ, по дикѣй сторонѣ, надыгла козацке вбранье, обрѣзала свои довгѣ, темнѣ косы?

— На що вони були менѣ? хибавдавитись було ними?... Я зѣ радостью взяла ножицѣ и обрѣзала ихъ... Та якъ вони впали передо мною на стѣлѣ, темнѣ та довгѣ, — мовъ що вѣдѣрвались вѣдъ моего сердца, не стану таити — я заплакала. Косы, мои, косы, — подумала я, — скѣльки лѣтъ я пышалась вами передъ подругами,

коли вы, якъ чорнїй змѣѣ, гарно обвивались округъ головы моеи и червонїй макъ инодѣ горѣвъ надъ вами, мовъ полума! Скѣльки разъ вы горячо розкидувались на подушцѣ моеи дѣвочои постелѣ, коли чудный сонъ о нѣмъ флювавъ мою кровь, и скѣльки разъ чорною хмарою закрывали мое лице вѣдъ ясного ранку, вѣдъ божого сонця, коли я, пробудившись, червонѣла, згадуючи сонъ свѣй!... Думала я въ грѣбѣ лягти зъ вами, темнїй мои косы, зъ вами, подруги моеи одинокои радости и печали... Та й отъ я пѣдняла на васъ руку, на саму-себе!... Падайте, слѣзы, зернатымъ дощемъ на мои косы; не приростуть вони, не пристане скошена трава до свого кореня, не цвѣсти збрванѣй квѣтцѣ... Такъ я думала, — не сердись мѣй мильїй... але се було не довго: я нагадала, для кого збула ся свои красы — и перестала плакати, навѣть сама сплела обрѣзанїй косы, сховала на груди своѣй и принесла тобѣ въ дарунокъ. На, возьми ихъ, вони твої!...

Олексїй притиснувъ ихъ до сердца, обнявъ и розцѣлувавъ Марину. Обое плакали.

— Скажи менѣ, — спытавъ Олексїй пѣсля довгого мовчаня, — чого ты назвала ся Олексѣмъ?

— Того, що менѣ сподобалось се имя... Охъ вы козаки, козаки! думаете, що въ жїнокъ и ума немає; а пѣйди на хитрошѣ — то пятнадцать лѣтъ дѣвчина старого одурить. Бачишь я назвала себе Олексѣмъ пирятинскимъ поповичемъ, знарошно, щобъ тебе швидче вѣдшукати. Я знала, що ты повиненъ бути на Сѣчи; та я й не знала сего на певне, але мое сердце вѣщувало, що ты тутъ. Та якъ вѣдшукати тебе? Стану розпытувати, може догадають ся, та якъ же й допытуватись? а може ты ще не въ Сѣчи?... Я й подумала: назову ся сама Олексѣмъ; коли хто тебе не знае, то й нѣчого и не ска-

же, а другій може скаже: знаю и я одного Олексія Поповича пирятинского, бачивъ его отъ тамъ и тамъ, або що-небудь такее. Отсе менѣ й на руку...

— Бачь, яка хитра!

— Треба хитрувати, коли немає сили... Ледви я сказала въ курени своє имя, такъ усѣ й закричали: „Отъ штука! е въ насъ уже одинъ Олексій Поповичъ; та ще й пирятинскій; отъ кумедія! та его теперь нема, поѣхавъ на Кримцѣвъ; та що за молодець! та вѣнъ у насъ вѣйсковымъ писаремъ!“ И я все довѣдалась, и не пытаючи про тебе, мѣй соколе ясный... Не сумуй же такъ! Хiba ты розлюбивъ мене?...

— Богъ мене скарае, коли розлюблю тебе! Вѣдъ того я й задумавъ, що люблю тебе, що менѣ жаль тебе. Мои товаришѣ не лихѣ, але суворѣ й невмолимѣ, коли хто нарушае ихъ законъ. Бѣда, коли тебе пѣзнають! Въ мене завмирае сердце, коли подумаю... Я боюсь, щобъ той Герцикъ...

— Що за нужда Герцикови мѣшати ся въ вашѣ вѣйсковѣ дѣла? Атже-жь вѣнъ не Запорожець, а твоѣй приятель, та вѣнъ и не пѣзнавъ мене!...

— Сему то я й не вѣрю: у нього очи, якъ у kota; скажи хiba, що ему далеко лучше не зраджати насъ...

— А вже-жь!... Покинь свои чорнѣ думки, подивись веселѣйшѣ на мене, поцѣлуй мене!

— Радъ бы я покинути, та самѣ въ голову лѣзуть. Зновъ думаю: адже-жь Герцикъ знавъ, що ты втекла?

— Вѣнъ оставъ ся въ Лубнахъ, въ нашому домѣ, такъ певне знавъ.

— Чого-жь вѣнъ менѣ не сказавъ? Якъ подумаю, то тутъ щось недобре...

— Нѣчого!... Отъ ты менѣ дай доброго коня, я поѣду просто на зимѣвникъ Касяна и тамъ пѣдожду тебе;

батько певне пристане на нашу сватъбу; не пристане — Богъ зъ нимъ, займемо кусокъ степу, поставимо землянку, та й заживемо.

Тутъ пѣйшли толки, пляны про будуще, запевненя о любви, клятвы, — словомъ, пѣйшли речи довгѣ, та дуже нетолковѣ для всякого третього на свѣтѣ, кромѣ самихъ двохъ кохаючихъ ся. Наковецъ Олексѣй якъ-разъ буцѣмъ здрѣгнувъ и квапно сказавъ:

— Пора намъ вѣзати, ибчъ коротка; чуешъ, якъ похолоднѣйшало въ наметѣ, заразъ буде свѣтати. Менѣ не можна вѣдѣвати; я тобѣ дамъ за проводника Микиту: вѣнчъ чоловѣкъ добрый, любить мене и не зрадить; боюсь тѣльки, що вѣнчъ п'яный... Ну, ходѣмо! Боже мѣй, чуешъ, хтось розмовляє за наметомъ?

Марина мовчки кивнула головою.

— Такъ, розмовляють; не бѣй ся, се спѣзненѣ гуляки, я заразъ прогоню ихъ...

Олексѣй быстро розхиливъ полы намета и станувъ: на дворѣ вже зовсѣмъ розвиднѣлось; передъ наметомъ стоить купа козакѣвъ.

— Чого вамъ треба? — спытавъ Олексѣй.

— Власть твоя, пане писарю, — одвѣчали козаки, — а такъ робити не годить ся. Не довго простонть наша Сѣчь, коли старшина сама зачне звучати ся нашими законами, коли...

— Идѣть, братця, спати!... вы зъ учорашнього похмѣля...

— Дай Госноди, щобъ отсе було зъ похмѣля! Отъ я сорокъ лѣтъ живу на Сѣчи, а нѣколи зъ похмѣля не верзлось таке, якъ на явѣ дѣветъ ся, — говоривъ сивый козакъ. — Якъ можна ховати въ Сѣчи жѣнку? Вѣдѣ жѣнки и въ раю чоловѣкови житя не було, а нусти вѣ въ Сѣчь...

— Жаль, що зъ мого куреня вийшовъ такіи грѣшникъ! — сказавъ курѣвний отаманъ, — споконвѣку не бувало на Поповичѣвскому курени такого пятна.

— Бачь, яке беззаконіє! — заговорили многі голосы голоснѣйшь и голоснѣйшь, — отъ воно, нечиста покуса! отъ сидить вона! Возьмѣмъ вѣ, хлопцѣ, та й просто до кошового!

— Вы брешете! — сказавъ Олексій, — рушайте по куреняхъ а то вамъ лихо буде!

— Нѣ, нѣ! — кричали козаки, — лицарѣ не брешуть; може брешуть письменніи, вѣ школѣ вивчились. Ще передъ досвѣткомъ намъ сказали, що вѣ писаря вѣ наметѣ жѣнка; мы й зѣшли ся сюды и чули ваші розмовы, ваше цѣлуванье, все чули, и попа призвали...

— Такъ, коли такъ, то й естъ у мене вѣ наметѣ жѣнка: вона моя суджена. Не хотѣвъ я оскорбляти товариства и нарушати законѣвъ Сѣчи; за годину вже-бѣ вѣ тутъ и не було, а теперъ ваша рука не докинеть ся вѣ чистои, непорочнои, хиба трупъ вѣ и мѣи вкупѣ вы дѣстанете...

Олексій обнаживъ шаблю.

— Стой, сыну мѣи! — закричавъ голосъ священника, выступающого зъ товпы, — вѣ беззаконіяхъ зачатъ еси и во грѣхахъ рожденъ ты, яко человекъ: не причиняй нового тягару на совѣсть! Геть оружіє! Смарись, грѣшнику, передъ хрестомъ и Розпятиемъ на нѣмъ!

Священникъ пѣднѣвъ хрестъ; козаки зняли шапки. Олексій кинувъ шаблю и ставъ на колѣна.

— Такъ, мѣи сыну, покорись Богови и законамъ! Бери свою суджену и пѣйдемъ на судъ кошового и всего товариства. Не руште его, братя! вѣнъ самъ пѣйде.

— Ходѣмо! — твердо сказала Марина, выходячи

зъ намета, — ходѣмо, мѣй милый. Наша любовь чиста. Богъ видить вѣ и спасе насъ.

Та й, окруженіи козаками, Олексій и Марина пѣйшли за священникомъ въ наметъ кошового.

Строго принявъ кошовый вѣсть о провинѣ войскового писаря, заразъ збравъ раду, и за вѣлька годниѣ пѣзнѣйше Олексій и Марина були осужденіи на смертну кару. Зъ уваги на заслуги писаря зробили ему ласку: позволили вмерти вкупѣ зъ Мариною. Въ Сѣчи не найшлося козака, котрый бы готовъ бувъ стратити жѣнку.

— Чи нема де Татарина? — спытавъ кошовый.

— Звѣсно, мы не беремо въ неволю сеи ледачи, — одвѣчали ему, — а сотникъ Буланый, що теперъ живе зимѣвникомъ, весною пѣймавъ на охотѣ вѣдсталого Татарина и заставивъ его молоти на жорнахъ кукурудзу; такъ хѣба привести сього Татарина, коли вѣнъ ще на смерть не замоловъ ся.

Пѣбелали за Татаринимъ, кару вѣдрочили до завтра, а переступникѣвъ посадили пѣдъ стражу въ деревяну хату зъ велѣзными решотками на вѣбнахъ.

XIII.

У Запорожцѣвъ бувъ обычай, доставляти переступникамъ передъ страченіємъ всѣ, якій можна, догоды. Смачній стравы и дорогіи напитки принесли на обѣдъ Олексѣви и Маринѣ, але вони не рушали ихъ, часами глянули одинъ на одного, и зъ якоюсь скаженою радостью усмѣхаючись стискали ся въ объятяхъ. Та отъ уже й сонце хилить ся на захѣдъ; у воздухѣ стало холоднѣйше; товпы козакѣвъ, шумно розмовляючи, ходили мѣжь куренями; одалеки награвала бандура гулящу пѣсню, дававъ чути ся тупѣтъ розгульного тропака, неслись неясні слова пѣснѣ:

Одъ Полтавы до Прилуки

Заломала закаблуки.

Ой лихо! закаблуки!

Дамъ лиха закаблукамъ! —

и мѣцнѣйшій тропакъ заглушавъ вбичучій слова. Зъ другой стороны давали ся чути урочистіи протяжніи акорды, и чистый мужній голосъ спѣвавъ:

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ

Ясневій соколъ жалѣбно квидить-проквиле...

Народъ навкруги слухавъ пѣсню о хоробрѣмъ вѣйсковѣмъ писарѣ, — а самъ писаръ, засуджений на смерть, задумчиво стоявъ коло решетки и, слухаючи похвальну пѣсню, сумно глядѣвъ на сонце, що йшло на

западъ. Шведна ластовина високо лѣтала въ воздухѣ, весело щебетала и, опускаючись до-земль, вижась около тюрми; недалеко передъ вѣтровою вытгалось одиноке тонке стебельце явово травни; воно прозорило ся, блищало вѣдь укбсныхъ промѣнѣвъ сонца, и колыхане вѣтрини въ вѣтрикомѣ зѣ-вѣльна похилилось нѣтъ тюрми, будѣмъ прощаючись нѣтъ замѣненнии. На очахъ Олексы повиззали ся слезы.

— О, не дивись такъ сумно, мой милый! — говорила Марина, ломаячи свои бѣлы руки, — твой смутокъ розрывает мое сердце! Я нерозумна довела тебе до смерти... знаю, що ты думаешь.

— Годъ, Марино! перестань горювати! Не знаешь ты моихъ тяжкихъ думокъ.

— Знаю, знаю! Прощай, ты думаешь: яснее сонце, завтра не я вже стану дивитись на тебе! Завтра въ отсей часъ весела ластовочка стане щебетати й лѣтати, якъ и сьогодні, и супокійно усне вечеромъ у своїхъ гнѣздочку, та й отся похила травка завтра буде ще колыхати ся на божему свѣтѣ, и який-небудь зальотный жучокъ навѣститъ йъ одиноку, — а мене вже не буде! Не стане молодого вдальця; буде менше на свѣтѣ одного доброго козана, и дармо вороный конь стане дожидати свого пана, — панъ больше не придет! Иншій панъ сяде на коня. Закрывают ся, думаешь ты, мои ясны очи, збрѣе хижій воронъ зубъ зъ мои буйной головы, и збѣе зъ нього гнѣздо для своихъ дѣтокъ!..

Риданя перервали слова Марины.

— Богъ зъ тобою, моя ластовочко! Що за чорный думки прийшлись тобі? Видить Богъ, я не думаюъ оного...

— Знаю, ты думаешь, до чего довела любовь наша?.. Що зъ нею вышло, кромѣ смутку и нещастя?... Олек-

сью, мѣй ненаглядный соколе! Хяба я хотѣла сього? Я несла до тебе мою чисту любовь, мое непорочне сердце, а принесла смерть!... Завтра мы умремо, такъ возьми сьогоня мою чисту любовь... Послухай, — шепотомъ продолжала Марина, боязко обзираючись, — заразъ буде нѣчь, прожнемо ѣѣ, якъ нѣколи не жили, а завтра насмѣємо ся зъ людей; вони хотять тратити коханебѣвъ, нимъ завидна чиста любовь наша, — нехай тратять дружину.. Будемо знати, за що умремо!

И Марина сховала палающе лице свое на груди Олексѣя.

— Ну, чого-жь ты ще сумуешь, мѣй милый? — сказала Марина, зъ легкимъ докоромъ дивлячись въ очи Олексѣви.

— Не про себе сумую я: я нагадавъ Пирятинъ, мою стареньку матѣрь; може бути вона въ отсю саму пору дѣвѣдала ся вѣдъ Герцика о моѣмъ почетѣ, помолодшала, думаячи незабаромъ побачити мене.. И, може бути, вона дивить ся, тамъ далеко, въ Пирятинѣ, на отсе саме сонце и просить Бога, щобъ сховалось воно скорѣйшь за гору, выводило-бъ скорѣйшь другій день, та щобъ и той минавъ чимъ-скорше и пришовъ бы радѣстный часъ нашего побаченя. И теперь, коли я, дивлячись на сонце, прощаю ся зъ нимъ, може бути, вона въ замковѣй церкви передъ образомъ Бого матери стоять на колѣнахъ, радѣстно плаче и дякуе Ъѣ. Чи твое сердце чув, добра ненечко, що ты не побачишь бѣльше сына? — що вѣнъ, угѣкаючи, якъ злодѣй, зъ Пирятина, не прощававшись зъ тобою, на-вѣки покинувъ тебе, оставляючи беспомочною на старости, и завтра умре ганебно?... Отъ що я думавъ, моя мила.. А смерти я не боюсь, за гробомъ жизньъ вѣчная!.. Тамъ не плачуть, не вздыхаютъ..

— Тамъ мы не розлучимо ся зъ тобою! — весело

сказала Марина, — мы станемо жити вкупѣ вѣчно, вѣчно! чи не правда? Нашѣ душѣ лѣтати-муть на яснѣй хмарочцѣ, сядуть на море и поплывуть зъ филѣ на филю далеко-далеко, и нѣхто имъ не скаже: куды вы? за чимъ вы? Мы будемо вѣльнѣйшь птахѣвъ небесныхъ, весело злетимо на могилу, де спочивати-муть нашѣ кости; я розростусь на твоѣй могилѣ корчемъ калины, пуцу коренѣ глибоко в оббѣю ними тебе, наче руками; розкину вѣти широко, щобъ твоѣ прахъ не топтали люде, не пекло сонце; темною нѣчью нагадаю нашу тутешню жизнь, наше горе — и тихо заплачу; а ледви збѣде сонце, втру слѣзы, нехай нѣхто ихъ не бачить, весело зашевелю, засмѣюсь дробными листочками и запашными квѣтками; молодой козакъ збрве вѣточку моихъ квѣтѣвъ, подаруе ихъ своѣй коханцѣ; коханка вплете мою квѣтку собѣ межи косы — и дужче полюбить козака; я вдамъ навѣяти, нашептати їй чары коханя, — я любила на свѣтѣ... любила тебе, мѣй чорнобрѣвый козаче, тебе, моя радосте...

— О-го! Якѣ веселенькѣй! — сказавъ входячи Микита.

— А чого-жь намъ сумувати? — спытала Марина.

— Хиба васъ простили?

— Нѣ, але мы тутъ вкупѣ, й умремо вкупѣ и будемо завжди вкупѣ...

Микита похитавъ головою.

— Якъ намъ не радуватись, брате Микито! — сказавъ Олексѣй, — попали въ бѣду, а тутъ якъ усѣ насъ люблять, всѣ навѣщають, приходять потѣшати...

— Гмъ! Отъ воно що! хитро сказано! чистый московскѣй выкрутъ. На що людамъ перешкаджати? Вамъ, я думаю, веселѣйшь безъ третього... А те таки досадаю, що Олексѣй погано думае о Микитѣ, а Микита й тецерь

пообѣщавъ сторожнѣмъ сорокъ митайликѣвъ вина та меду, іскѣльки въ горло влѣзе, щобъ пустили побачити васъ, пару дурныхъ Олексѣвъ... Господи простѣ, що бабу называю мужескимъ именемъ!... На Микиту сердять ся, а Микита цѣлый день повѣвъ старыхъ, говоривъ зъ непомъ та зъ письменными людьми, якимъ бы побитомъ и способомъ спасти пава писаря. Богъ вамъ судья, братику!...

— Ну, що-жь вони говорили? — спытала Марина.

— Овъ! быстра! цѣвава! довела до бѣды доброго козака, та й не каеть ся! Що говорили? Нѣчого не говорили. Отъ уже й плакати збираеть ся!

— Оставъ ѣъ, Микито; грѣхъ обѣжати жѣнну. Що? видко, нема надѣвъ?

— Та я тѣльки такъ, я знаю ихъ натуру; зъ тобою ниша рѣчь пбѣде. Говорити — то вони говорили багато, а толку мало; все одно, що зъ сокиры кашу варити: хочъ повѣ дня кипить и шумить и пѣнитъ ся; збѣйми зъ огня кѣтлигъ, хлебни ложкою — чиста вода, а сокира секирою й осталась... Повѣвъ я до обѣда старыхъ характерникѣвъ, нѣчого казати, старосвѣтскій люде, стародавнїй головы, дебели души а до надъ-обѣдъ пбддались — покотомъ лягли; я тодѣ за радою до одного, до другого: мовчать, хочъ-бы тобѣ слово, нѣ пары зъ рота, лежать якъ осетры. Самъ виненъ, — подумавъ я, — передавъ матерїалу. Пбсля обѣда збравъ зъ десятокъ письменныхъ душъ, поставивъ передъ ними цѣле вѣдро горѣлки и кажу: вы, братцѣ, народъ розумный, не намъ дуракамъ пара, вы часто въ письмо дивитесь и знаете, що тамъ до чого поставлено и що за чимъ руку тягне, — дайте раду и помбчъ въ такѣмъ дѣлѣ: якъ воно буде?...

— А буде такъ, якъ Богъ дастъ, — одвѣчали вони.

— Розумно сказано! заразъ видно птицю по полетѣ, — додавъ я.

— О! мы, брате, живемо на сьому; вѣдь насъ все-го дбнаєшь ся, отъ тѣльки вѣхпимо по михайлику...

Выпили по два, по три михайлики, а все мовчать; дивлю ся: пьють вже по десятому. Я нагадавъ сердешныхъ характернибѣвъ, що й доси хроплять подъ валомъ, та й кажу: А що жь, панове, яка буде ваша рада.

— Отъ що я тобѣ скажу, Микито, — зачавъ одинъ, — а що я скажу, тому такъ и бути; вся Свѣчъ знає, що я найрозумнѣйшій чоловікъ.

— Не знаю, братику, де вѣнъ такого розуму набравъ ся? хѣба въ шинку у Варки, — перебивъ другій, — я не скажу о собѣ, а Болиголову его за поясъ заткне.

— Иди ты зъ своєю Болиголовою геть, куды и курачій голось не заходить; отъ я розкажу, — сказавъ третій.

— А щобъ ты кашлявъ черепками, скломъ та панскими будынками! — закричавъ другій.

Та якъ пѣдняли мѣжь собою письменнѣй душѣ колотнечу, крики, лайку, мовъ твои торговки на базарѣ въ Гетьманщинѣ, тѣльки й чути: я! я! я! Не встигъ оглянути ся та розслухатись, а вони вже одинъ одного за чубы; пересварились, мовъ когуты весною, и пѣйшли до куреня позыватись! пропала тѣльки моя горѣлка!.. А тутъ уже вечерѣе; я пѣйшовъ до панъ-отця. Панъ-отець мене выслушавъ и каже:

— Дѣло, брате, важне; не выскочити Олексеѣви вѣдъ смерти.

— Нѣбы то, батьку, нѣякъ не можна спасти? — спытавъ я.

— Не можна, — сказавъ панъ-отець, — такій законъ на Сѣчи. Правда, коли найдеть ся жѣнка, котра захотѣла-бъ зъ-подо тюрора або петлѣ просто вести провинника въ церкву и повѣнчати ся зъ нимъ, то его простятъ; але хто схоже зганьбити себе? та й де вѣзьметь ся на Сѣчи жѣнка? Люде въ-старину знарошне зробили такій законъ: знали, що жѣвцѣ нѣ зъ-води взяти ся.

Отъ и все, брате Олексѣю!.. Кееско!

— Кееско, Микито! Видно така воля божа! А все-таки тобѣ спасибѣ, Богъ тобѣ заплатитъ за твоє старанье!

— Такъ, я выйду за Олексѣя! — ажъ закричала Марина, — я скажу передъ народомъ, що...

— О-ва! зновъ своє! Що ты скажешъ? ну що? Сама заварила кашу, та хоче й выхлептати... Мовчала бѣ лучше та Богови молилась... Прощавай, Олексѣю!

— Куды ты?

— Такъ, скучно, брате, хочъ у воду кинутись, скучно! цѣлый день повѣ дурнѣвъ, а самъ нѣ каплѣ въ ротъ не бравъ; гульну зъ досады...

— Не йди, Микито, потолкуй зъ нами.

— Зъ вами теперъ толкувати, що воду товѣти: тобѣки змучишь ся; и вамъ веселѣйше въ двохъ, наговоритесь, поки е часъ.

— Куды жъ ты?

— Поѣду зъ горя до Варки въ шинокъ!..

— Що-жъ тобѣ за горе?

— Грѣхъ пытати, брате Олексѣю! Хиба менѣ не жаль тебе? Чортъ васъ знае, за що я полюбивъ васъ? самъ не розберу! Ще тебе, куды не йшло-бъ, ты чоловікъ зъ характеромъ, а то и вѣ полюбивъ... Хто-небудь пѣдслухае та смѣяти ся стане, а вѣ-Богу полюбивъ! Якъ бы вона козакъ, я плюнувъ бы на неѣ, вона

смѣтье-козакъ, невѣстюхъ, а на бабу — молодець-баба,
характерна баба! отъ що!.. Якъ нагадаю про васъ, про
обохъ, моторошно стане, мовъ три doby не вѣвъ...
Прощавайте! Тяжко на душѣ; успокоюсь хiba, якъ...
поховаю васъ...

Минята махнувъ рукою и выйшовъ.

VII.

Тільки Богъ святий знає,
Що Хмельницькій думає-гадає...

Українська дума.

Зійшовъ ранокъ, та тихій, та ясний, та веселый. На сходѣ показале ся сонце, а на встрѣчу ему піднялись жайворонки зъ широкого степу, узвились високо пбдѣ чистее небо, засиѣвали звучну привѣтну пѣсню; въ садахъ оббѣвала ся зазуля, засвистала нволга; бѣлий бузько, дрѣмавшій надъ гнѣздомъ на крыши хаты, закннувъ на спину голову и, голосно калатаючи носомъ, пеняво пбднѣсь тѣ и спустивъ до самого гнѣзда, бупцѣмъ витаючи тымъ надходячій день, потбмъ розпустивъ свои широка бѣла крыла, пбднявъ ихъ въ-гору, наче руки, и плавно вбддѣливъ ся вбдѣ даху вольными кругами, пбдбймаючись все выще и выще, залюбки позираючи на землю, на дѣтокъ своихъ, щб протягали до него изъ гнѣзда швѣ. Бувъ веселый божий миръ, а въ Сѣчи не радбство стрѣчали ясний ранокъ; смутно, понуро сходявъ ся народъ на площадь; на площади прохожувавъ ся рябий вузкоокій Татаринъ, въ червонбй сорочцѣ зъ короткими рукавами, въ червонбй шапцѣ; лице Татарина було блѣде, змучене, але жилиста руки легко обертали и грали топоромъ. Часомъ Татаринъ хухавъ на ясне, остре его вбстрѣе и пильно дививъ ся, якъ збѣ-

гадь зъ нього. легкій туманець, нав'яаний диханьємъ, або оспорожно смотривъ пальцемъ вострьє, при чьмъ лхій, хвильовидъ, невдовимий усмѣхъ быстро мелькавъ на вушняхъ тьсно затисненихъ губахъ музулманина, Козаки мектуючи вѣдвергались вѣдъ Татарина, навѣтъ роздягали ѣ на землю кидали жупаны, до котрыхъ вѣбъ случайно догоренувъ ся.

Передъ тюрмою вила ся й щебетала вчоращія ластѣвочка, якъ и вчора, хитала ся й цинѣ тихо одинока травка на крыши; въ тюрмѣ Олексій и Марина стояли на колѣнахъ передъ иконою, и мовчки слухали науки священника. Ажъ ось почувъ ся на площади глухий грѣмъ бубна.

— Пора, дѣти! — коротко сказавъ священникъ, — чи вы готові?

Взянѣ глянули одно на одного, потѣмъ на образъ, перекрестились, крѣико обѣимились, и тихо вышли изъ тюрмы за священникомъ; чотири оружіи козаки йшли за ними. Кругомъ безчувстно глядѣли суворіи лица Запорожцѣвъ; инодѣ жалкуючи покивавъ у товпѣ чорный чубъ, инодѣ скотилась по сивыхъ вусахъ старика блискуча слѣзою; але дѣдъ заразъ же цилувавъ сказати:

— Якіи овады! хвативъ за ухо, мовъ собака, ажъ слѣзовы покотились!

Передъ церквою Покровы, Олексій и Марина впали долѣ-ниць, молячись зѣ слезами, потому встали, обтерли слѣзы и рѣвко, смѣло пѣдбйшли до помостника, на котрѣмъ стоявъ страшный Татаринъ, зъ топоромъ въ рукахъ, у червоній сорочцѣ.

— Христіянскій душѣ! — замѣчали въ товпѣ.

— Характерній душѣ! — говорили другіи.

Площадь була битвомъ набита народомъ: нѣкуды було яблукови упасти, якъ казавъ Микита. Противъ по-

мостика, де бувъ кать-Татаринъ, стоявъ на узвышью кошовый, окруженный старшинами; въ товпѣ народу, коло самого помостника, бувъ Микита. Двлячись на Микиту, можна було подумати, що вбнѣ за-для вѣдваци въ таковѣ смутнѣмъ случаю азъ самого ранку бувъ пьяный. Вбнѣ стоявъ якось дивно, переступаючи зъ ноги на ногу, саме якъ школяръ, заставленный чоловіколюбнымъ педагогомъ клячати на горосѣ; его очи страшно блискали и клѣпали, вбнѣ часами, нахляючись до своего товариша, закутаного въ кобенякъ, по-таемно шептавъ, голосно кашлявъ и саморадый запускавъ руки въ бездоннѣ кешенѣ своихъ широкихъ шараварбѣ.

Осуженѣ, пѣдбѣшовши до помостника, низько поклонили ся кошовому и всему народови. Передъ ними була маленька площадка. Въ отсю пору Микита значно подививсь на своего товариша, закутаного въ кобенякъ, мигнувъ ему вусомъ и наконецъ товкнувъ лѣбтемъ пѣдъ бѣкъ; товаришь стоявъ якъ статуя.

— Отъ, братцѣ, — зачавъ-було Микита, та й замовкъ. Его мовчаливый товаришь рѣвнымъ крокомъ выступивъ на площаду, поклонивсь народови, знявъ шапку и снутивъ зъ плечей кобенякъ. Народъ зъ жахомъ розступивъ ся на боки: на площади стояла жѣнка.

— Урожай на бабы въ отсе лѣто! — замѣтивъ тось въ товпѣ.

Блѣда, дрѣжаща стояла ся жѣнка, розпустивши по плечахъ довгѣ горѣховѣ косы, тихо новела очима понадъ площадью и зупинилась на Олексѣю. Гнетъ щокѣ вѣ спаленѣли, очи заблыщали, руки вытягнулись и твердымъ голосомъ сказала вона:

— Волею або неволею я вѣзьму вѣдъ смерти Олексѣя Поповича; нехай на мене спадутъ грѣхи его, я вѣд-

повѣмъ за нихъ Богови. Олексю! обѣйми мене, жѣнку твою!

— Ото Тетяна! — сказавъ у товпѣ молодой козакъ. И все утихло.

Въ якбійсь урочистой красотѣ стояла передъ Олексѣмъ Тетяна, пбзнавши въ душѣ всю цѣну своєї заслуги передъ коханнымъ чоловікомъ; вѣ очі блестяли, щови горѣли, повна кругла грудь високо пбдбймалась.

Олексѣй мовчавъ; товпа притаила вбддыхъ.

— Чи хочешъ ты, замѣсть топора, повѣчатись зб мною? — спытала Тетяна, але вже голосъ вѣ дрожавъ, спершня блѣдбсть быстро згоняла зъ лица румянець.

Олексѣй подививсь на Тетяну, подавъ Маринѣ руку — и твердо вступивъ на помостикъ. Микита плюнувъ и махнувъ обонма руками; Тетяна хитаючись упала на землю.

— Молодець! вбдказавъ ся! — роздало ся въ товпѣ, — характерно, чортъ бери! и погана Тетяна хотѣла его взяти за-мужъ! хотѣла звести добру душу! геть вѣ, погану бабу! гонѣть вѣ палицями, коли не хоче прогуляти ся мѣжъ небомъ и землею...

И зъ насмѣшками и стусанами юрба передавала зъ рукъ на руки Тетяну. На площади вчинивъ ся галасъ и говбръ. Уже не видко стало Тетяны, а товпа все ще хвилювала и тбльки замовкла, коли кошовый махнувъ булавою.

— Тихо! — роздало ся въ товпѣ, — кошовый просить слова.

— Вѣйсковый писарь Олексѣй Поповичъ нарушивъ законы нашего товариства, — сказавъ кошовый, — се вамъ вѣдомо.

— Вѣдомо, вѣдомо!

— Старшины вѣйсковѣ и рада засудили его, Олек-

сѣя, въ его скуителемъ, Мариною, позабавити жита, хочъ Олексѣй и вѣрно служивъ войску, и нѣ въ якѣ омазіи не вдававъ ся, — але законъ велить...

Народъ мовчавъ.

— Що жъ вы, панове-товариство, пристаєте?

— Ничого дѣяти, коли законъ велить, — потуро одвѣчали козаци.

— Хорошо, хлопці! згаменитѣ лицарѣ зъ васъ! Законъ першъ усього, а тамъ уже рѣшта... Зачимъ же мы доси незаконно постунали зъ нашимъ войсковымъ писаремъ? Навѣтъ самъ я, жаюсь за грѣхъ мой, и я поступивъ незаконно.

— Не знаємо батьку.

— А я таки знаю. Чи не слѣдує кождому чоловікови нашого товариства благородне лицарске прѣзвище?

— Слѣдує, слѣдує! якъ же безъ сього?...

— Самѣй говорите; а яке достойне лицарске прѣзвище дали ви своему побратиму Олексѣєви Поповичу?

— Яке?... яке?... звѣсно яке... Поповичъ.

— Агже-жъ зъ отсимъ прѣзвищемъ приѣхавъ вѣнчъ изъ Гетьманщины; та отсе й не прѣзвище: або въ насъ мало є поповичѣвъ, а всѣ вони титулюють ся по-лицарски, отъ передъ нами Лапоть, отъ Чубатый...

— Отъ и я, Максимъ поповичъ зъ Чигарина, — оббзавъ ся одинъ козакъ, — а зовуть мене Недовѣкомъ, и я за те спасибѣ!

— Тшь!...

— Не шикайте, братцѣ! — продолжавъ кошовый, — не перебивайте хорошой рѣчи вольного козака; козакони вольно говорити розумной рѣчи. Тамъ отъ вамъ и Недовѣкъ, отъ Брехунъ, отъ Бродяга, а всѣ они поповичѣ! Та якъ любо имъ носити добрый имена, а поди-

вѣтъ ся, якъ весело глядѣть на нѣхъ сонце, вбѣ того, що вони законно живуть на свѣтъ.

— Правда, правда!

— Самѣ знаете, братцѣ, що правда; вы народѣ розумный — а промахнулись, не дали имени хороброму козакови; за те мабуть Богъ караетъ его и насъ вкуцѣ, вбднимаючи въ Свчч характерного чоловіка.

— А може й такъ? — сказавъ хтось въ товпѣ.

— Именно такъ, дѣло ясне! — ажъ крикнувъ Микита а за нимъ кблька голосбѣ.

— За що-жь мы зобидили християнську душу? — продовжавъ кошовый, — не дали запорозького имени лицарю-товаришу? безъ имени вбвця — баранъ, говорятъ мудрий.

— Баранъ, батьку, баранъ!...

— Якъ же явить ся на той свѣтъ добрый козакъ безъ законного прбзвища? Грѣхъ намъ усѣмъ, великий грѣхъ! Готовились до нападу на Крымъ та й забули законъ сповнити.

— Виноватѣ, батьку! що-жь намъ дѣяти?

— Даймо ему хочъ теперъ добре имя, здбймемо грѣхъ зъ душѣ.

— Добре, батьку! добре сказано!... Яке жъ ему имя дати?...

— Отъ послушайте, братцѣ, мои рады. Вамъ звѣсно, що Олексѣй Поповичъ самъ хотѣвъ умерти за наше вбйско, просивъ, щобъ его кинули въ море, абы спасти нашѣ чайки, а зъ чайками, звѣсно, и нашѣ головы, — сповѣдавъ передъ Богомъ, моремъ и нами, старшинами-товаришами, свои грѣхи, и вмилостививъ Бога своими молитвами, и тымъ спасъ усѣ нашѣ чайки. Многимъ зъ насъ не стояти-бъ нимѣ ка площади й не дума-

ти-бъ о Сѣчи и о михайликахъ, коли-бъ не заступивъ было Олексѣй...

— По вѣкъ не забудемо сього! — голосно закричали козаки.

— И хорошо дѣете. Такъ чи не назватъ бы Олексѣя Поповича, въ память выбавленя чайокъ, Чайковскимъ? Якъ вы думаете?...

— Ты намъ, батьку, голова, ты думаешь и мы думаемо: нехай буде Чайковский!...

Голосне „ура!“ одбывалось на площади, шапки полетѣли въ гору...

— И такъ, — продолжавъ кошовый, пбднимаючи булаву, вбдъ чого народнй крики утихли, — вбдъ нинѣ ббольшъ нѣхто не смѣе пбдъ карою смерти инакше называти булого Олексѣя Поповича, якъ Олексѣемъ Чайковскимъ. Чуете, хоробрй лицарѣ?

— Чуемо, батьку! нѣхто не смѣе!...

— Теперъ на прощаню чи не заспѣвати-бъ намъ, братцѣ, Олексѣви Чайковскому пѣсню про Олексѣя Поповича? Нехай чоловікъ у послѣднй разъ почуетъ нашъ кезацкй лицарскй напѣвъ про свои добрй дѣла для нашего вбйска! Хорошо, братцѣ?

— Добре, добре! — кричали козаки, — зачинай, Данило!

И Данило кобзарь чистымъ рбвнымъ теноромъ затягнувъ:

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ,

Ясенекй сокблѣ жалбно квилить-проквилеяе...

Мало-по-малу наколишнй зачинали впадати въ пѣсню и пбдъ конецъ уся площадь збллялась въ одинъ звучный, дикй, але складный хоръ. Пѣсня, видѣмс, розжалобила Запорожцѣвъ...

— Жаль доброго козака! — сказавъ, будѣмъ самъ

собѣ, кошовый, коли козаки скбичили пѣсню и стояли въ якбйсь задумѣ.

— Жаль, жаль! — збъ вѣсѣхъ сторбнѣхъ /бдбввалось въ народѣ, — а нѣчого дѣяти, коли законно...

— Ще, хлопцѣ, я прошу въ васъ однои рады: Вбйсковый писарь Олексѣй Чайковскій хоче женити ся зъ дочкою лубенского полковника Ивана. Полковникѣ Иванѣ здурѣвъ на старости и ставъ було надумуватись, але его дочка лучше знае, щбъ таке запоровькій лицарь, повинула вбтця и пришла на Сѣчь просити у товариства благословлѣня!... Пристаєте вы на отсе?...

Козаки зъ дива мовчали.

— Знаю, братцѣ, — продовжавъ кошовый, — вамъ жаль позбути ся такои характернои душѣ, якъ Олексѣй Чайковскій, але треба-жь ему заплатити за услугу. Вбнѣхъ обѣцяеть ся завше помагати намъ на вбйнѣхъ и дѣтей своихъ пришло служити на славне Запорожье.

Козаки любили Олексѣя и поважали за особисту хоробрбсть и незломный характеръ, а потбмъ зъ радостью згодились на его сватьбу.

— Ото собака нашъ кошовый! — кричавъ Микита, розмашисто штовхаючи товаришѣвъ, — выкинувъ штуку!

— Штука! — говоривъ народѣ, — и справедливо, и законно, и весело!...

— А на що-жь я привѣзъ Татарина? — спытавъ понуро сивый козакъ.

— Щобъ карати Олексѣя Поповича, — одвѣчавъ строго кошовый, — найди его и прикажи карати!

— Да, найди его, Дмитре! — кричали до старого козака, — та нехай его карають. Отъ штука! ѣй-Богу, штука!

— Смерть Олексѣеви Поповичу, а многая лѣта О-

лексеви Чайковскому! — гремѣла товпа, ломаючи помостикъ и торжественно вѣдводячи Олексея и Марину въ церкву Покровы.

— Бийте на' вѣху поганого Татарина!

Помостикъ рухнувъ, и довго ще було видно межн дошками тѣло Татарина, одягнене въ червону сорочку, коли народъ вѣдбйшовъ и окруживъ церкву, въ котрѣй вѣнчали Олексея Чайковского зъ Мариною.

Пѣсля вѣнчаня заразъ выпроводили нове подружье за ворота Сѣчи. Тамъ старшины розпрощали ся зъ Чайковскимъ; кошовый подарувавъ ему пару добрыхъ коней и спорый мѣшокъ червонныхъ, пораявъ вѣхати въ зимовникъ старого Касяна и тамъ ждати вѣстей вѣдъ полковника, обѣцявъ ся привѣхати до нихъ на весѣлье въ Гетьманщину и бути посаженымъ батькомъ.

Чи траплялось вамъ коли бачити страшный сонъ? Не то що, буцѣмъ вы прогнали пулю въ преферанса, або васъ очернивъ побратимъ, або гарне личенько, давши вамъ слово до танцю, вѣдцуралось и пѣйшло въ танецъ зъ мягкими оксамитными вусиками, а вы для vis-a-vis зъ-пѣвъ години гуляли по сали зъ якимось приви-дѣньемъ; або що вы буцѣмъ-то въ театрѣ, де грають нестерпениу московску нѣсенѣтницю... Правда, се страшнй видѣня, незноснй сны — але я не о такомъ говорю: нѣ, чи траплялось вамъ коли, бачити сонъ тяжкй, се-крушущй, убивающй вашего духа въ самѣй его истотѣ, стискающй ваше сердце, вѣдкывающй передъ вами саму розпуку и безнадѣйбнсть?... Чи досвѣдчили вы радѣсть за пробужденьемъ зъ такого сну?... Правда, що ся радѣсть не має нѣчого спѣльного зъ нашими нашими радощами? Передъ нею блѣдй и безцѣтнй, якъ горящй свѣчки передъ сонцемъ, всѣ лучшй хвилѣ, що верашають жизнь вашу: и першй еполеты, и гармоничне „лю-

блю", що вамъ колись сказала дуже едучована панна, тому, що їй дуже хотѣлось сказати кому-небудь се слово, и устискъ руки вѣдъ вашого начальника, и запрошенє на обѣдъ до знатной особы, и всѣ инші блага землѣ, котрѣ въ свою пору сильно заставляли дробжати ваше серце — чи не правда?

Коли вы можете уобразити собѣ сю восхитущу, ясну, супокѣйну радбсть, се вспокѣйнююче знанье, що минувшее — мрѣя, марный сонъ; тодѣ вы приближуючо зрозумѣете станъ Олексѣя и Марини — я не берусь его описувати. Є минуть вѣ житю, є чувства, є думки, котрѣ нѣякъ описати, хочь вони доступнѣ майже всякому. Кто зъ насъ не понимає вповнѣ красоты и величїя сонця, а хто изъ прославленныхъ малярѣвъ зобразивъ его, хотя многѣ его малювали, малюють и малювати будуть?...

ЧАСТЬ ДРУГА.

I.

..... Cher amant,
I' ai vécu pour t' aimer, et je meurs en t' aimant,
Je les ai tous perdus.... je n'ai plus qu' a mourir.
Gilbert.

Якъ побѣхавъ кошовый изъ старшинами, Олексій зъ Мариною, упавши на колѣна, помолились Богови, обнялись и побѣхали на зимбвникъ старого Касяна. Та й отъ вони самі на чистому степу. Съчь уже сховала ся зъ виду; кругомъ зелена пустыня — тѣльки земля та небо; по земли сръбляною филею, наче море, улыскуеть ся ковиль, коли вѣтеръ зъ-легка его заворушить; на небѣ горить одиноке сонце. Тихо, пусто — але нашимъ подорожнимъ степъ не здававъ ся пустынею: ихъ душі були повні внутрѣшньої жизни, сердца близько бились одно бия одного; имъ усмѣхавъ ся божій миръ и вони усмѣхались дивлячись на нього и, поглядаючи на себе, стискали ся за руки, якъ бы хотѣли переконатись, чи не сонъ отсе? Щастье було надто велике, надто несподѣване...

На далекому бвидѣ показала ся чорна точка, вона, здавалось, не ббльшала, не меншала и не рушалась на боки.

— Не вже жь отсе ворогъ? — сказавъ Олексій, — але бути не може.

— Корць або камінь, — одвѣчала Марина.

— Скільки я тямлю, тутъ нѣ звѣдѣбля взяти ся нѣ корчови нѣ камешеви! Нарештѣ, побачимо, — додавъ Олексій, зупинивъ коня, піднявъ до очей нагайку и, прижмуривши лѣве око, правимъ черезъ нагайку довго дививъ ся въ даль.

— А що? — спытала Марина, коли Олексій, опускаючи нагайку, дводумчиво стиснувъ плечима.

— Не вбъзму въ толкъ, що се, а щось живе; якъ прицѣлнати певно нагайкою — сходить трошки въ бѣкъ зъ нагайки. Чого-жь воно анѣ їде до насъ, анѣ втѣкає вбѣдъ насъ?

— Мабуть орелъ теробить зайця.

— Похоже на теє, приїдемо ближе, побачимо.

Чимъ бѣльше підѣзжали вони до незнакомаго предмету, точка усе бѣльшала, яснѣйше визначувалась форма предмету и небавомъ легко можна було розрѣзнити стоячого коня, а бѣля нього задомъ оберненаго чоловѣка, що прицавъ надъ чимось на колѣна. Чоловѣкъ бувъ тѣльки въ щаравахъ и сорочцѣ, катанка и жуланъ лежали на боцѣ, киненіи на траву; засукавши рукавы по локоть, здавало ся, вбѣвъ щось звязувавъ або розвязувавъ, и такъ бувъ занятій, що й не чувъ, коли его кбѣвъ, побачивши чужихъ, насторошивъ уха, выдвинувъ шию и заржавъ зъ тѣха; вбѣвъ ажъ тодѣ обернувъ голову, коли Олексій бувъ вбѣдъ нього на два кроки.

— Микито! — закричавъ Олексій.

— Да, Микито! Добре тобѣ горлати! Подиви ся, отъ твоя работа!

На те вѣнъ вставъ, держачи въ рукахъ окрѣвавленый нѣжъ и показавъ имъ на лежачу мертву жѣнку.

— Бѣдна Тетяна! не вже-жь ты вѣ зарѣзавъ, Микито?...

— По мовѣ пѣзнати гетьманця! правый Запорожець не скаже сього! Микита Турка рѣже, Татарина рѣже, Жида рѣже, и всяку нехристь рѣже, а бабѣ не стане рѣзати! Ты вѣвѣ вѣ своими быстрыми очима, та чорними бровами, та солодкою мовою! Дурна була по-кѣйниця та й годѣ... А подумавшь, — то й я дуракъ.

— Богъ зъ тобою!...

— Богъ зо мною, завше зо мною, тому що я христіянскій лицарь, а все таки моя правда: дурне я зробивъ, що поѣхавъ до Варки въ шинокъ; думати — то я розумно думавъ, а вышло дурне: я думавъ тебе спасти, Олексѣю, а погубивъ добрячу бабу!.. Я, бачишь, якъ учувъ вѣдѣ пашь-отця, що є способъ вызволити вѣдѣ смерти, такъ и поѣхавъ нарощно до Варки въ шинокъ, вѣдѣвъ на бѣкъ Тетяну и розказавъ вѣй, въ яєбѣ оказѣи находишь ся; дивлю ся, вона поблѣдла, бѣдна, якъ цолотно, певне душею почувла близькій конецъ. Я бачу, що розжалобивъ Тетяну, та й ставъ просити вѣй: спаси, кажу, вѣйскового писаря, коли мене любишь; черезъ тебе, кажу, продавъ старый писарь — нехай же черезъ тебе молодой поживе на свѣтѣ... Якъ кинеть вѣй вона менѣ на шию, якъ стала цѣлувати мене, та й каже: я тебе теперъ такъ люблю, Микито, якъ нѣколи не любила: ты мѣй такой и сякій; я поѣду на Сѣчь, вырву Олексѣя зъ рукъ смерти, вѣй-Богу, вырву!... и зновъ кинулась цѣлувати... менѣ навѣтъ стало яєсь маркотно, що дѣвка такъ мене любить, а буде твоею жѣнкою... Я гулявъ всю нѣчь, проквнувъ панямъ, оставивъ у шинку все кримске золото, и сповѣвъ зъ ногъ

и свого товариша Бурульку, и Варку, и вѣ племянницѣ, а пбсля пбвночи поѣхавъ до-дому. Я пбдождавъ трохи въ долинѣ недалеко вѣдъ балки на Тетяну; вона небавомъ приѣхала до мене на Бурульчинѣмъ кони и вѣ его кобеняцѣ; мы поскакали и вѣ ранцѣ були вже на площади коло помостика, де похожувавъ невѣрный Татаринѣ, чигаючи на твою хрещену голову... Що було пбсля, ты самъ знаешъ... Ехъ бѣдненька! бачъ, якъ вѣ протягнуло!... Жаль!... Весела була Тетяна!...

— Зачимъ же теперъ ты тутъ? що ты робивъ коло неї?

— А що жъ? хибя грѣхъ помогти христіанскѣй душѣ? Покбйниця хочъ була баба, та все-таки христіанка. Бачить Богъ, якъ жалко менѣ стало, коли погна-ли вѣ хлопцѣ геть зъ Сѣчи, хочъ я й смѣявъ ся надъ нею зъ другими, и тюкавъ зъ політаки якъ на скажену собаку. Ще добре, що на Сѣчи було багато знайомихъ неббжцѣ мѣжъ молодими козаками; тѣ якось вѣ захи-стили: обступлять, буцѣмъ штовхають, а самѣ все даль-ше та дальше выводять изъ Сѣчи, а то старѣ убили-бъ були вѣ на смерть. Зъ-разу бѣдна Тетяна йшла хита-ючись, спотыкалась трошки, выдиралась на боки, кру-тила головою, буцѣмъ чоловѣкъ, що що-лише вынирне зъ воды, а далѣ нѣчого, освоила ся, привыкнула; кого й сама товкне, кого полае, кому языкъ покаже, такъ що всѣхъ розвеселила. Вывели мы вѣ за ворота Сѣчи и сказали: Рушай собѣ теперъ на всѣ чотири стороны, теперъ твоя воля!

— Отъ вамъ за труды, — сказала Тетяна, и плюнула намъ майже въ очи та й побѣгла въ степъ.

Зъ політики не можъ було нѣкому провожати вѣ, а до того всѣ квапились на площадь, довѣдатись, що тамъ дѣеть ся. А коли я побачивъ, що дѣло пбйшло

гарноети, ба повели ввнчати зъ Мариною, то й подумавъ: теперь Чайковскому и чортъ не братъ; хоба одна зъ нимъ бѣда буде — що баба повисне на шиѣ, а теперь, поки народъ галасуе и товпить ся коло церкви, мене нѣхтѣ не помѣтитъ, поѣду, провѣдаю Тетяну; сѣвъ на коня, махнувъ по свѣжому слѣду, якъ собака за зацемъ, и найшовъ тѣ тутъ.

— Мертву?

— Де тамъ мертву! живѣсеньку! Лучше бѣ мертву заставъ, а то — сидить на травѣ, задумалась, и дивить ся на мѣдяный дукачъ, що висѣвъ у неѣ на шиѣ разомъ зъ хрестикомъ. Здорова, Тетяно! — сказавъ я, — ты ждала мене?

— Здоровъ, Микито, — одвѣчала вона, — и не думала ждати!

— Отъ тобѣ й разъ! чого жъ ты сидишь тутъ, дурна бабо?

— Втѣкала, Микито, — каже вона, — змучилась, дуже змучилась, ноги підкосились, такъ сѣла водпочити. А ты чого тутъ вѣдишь, дурный козаче?

— Вольному козакови нѣхто не закаже вѣдати, де ему хочеть ся. Я приѣхавъ тебе провѣдати, моя уточко, та й привѣзъ тобѣ гарну вѣсточку: нашъ Олексѣй живъ, здоровъ и тобѣ кланяеть ся...

— Не вже-жъ? — закричала вона, — вы одняли егѣ въ кошового?.. Ото молодцѣ-Запорожцѣ! Розкажи жъ швидче, якъ се було!

И де то взяла ся сила въ покѣйницѣ! Перше нѣ жива нѣ мертва сидѣла, а то жваво скочила на ноги, ухватила за поводы коня и кричить: „розкажуй!“ Я розказавъ тѣ все, якъ було; оставивъ, кажу, ихъ въ церквѣ.. Дивлюсь: выпустила Тетяна зъ рукъ поводы, поблѣдла, опустила руки, вытягнулась и дивить

ея на мене такъ страшно, будѣмъ зѣвети хоче, а сама смѣеть ся...

— Що зъ тобою? — спытавъ я.

— О! старый дурню, — сказала вона, — ты менѣ такъ вѣсти носишь?.. Мѡй милый, мѡй Олексѣй вѣнча-
еть ся зъ другою... а ты за чимъ тутъ?... Слухай пѣсню:

Ты думаешь, дурню,
Що я тебе люблю,
А я тебе, дурню,
Словами голублю!.

Розумѣешь, Микито?.. Я думала, вѣнъ умеръ... Жаль
було, душа болѣла, тѡльки й радувалася, що нѣ вѣй нѣ
менѣ не дѡставъ ся!.. А теперь, охъ!.. весѣлье, свѣчки,
грѡбъ!.. Чувшь! спѣвають!

Жукъ гуде,
Сватѣба буде...

Чувшь? ходѣмо!

Тутъ вона залила ся слѡзами, а я догадавъ ся,
що кругомъ дуракъ!.. що вона тебе, Олексѣю, любила,
а мене голубила словами, и справдѣ горько стало, не
вѡдъ того, врагъ вѣй возьми, щобъ я любивъ вѣй, якъ
тамъ паны любятъ ся въ Польшѣ, а зъ досады, що баба,
та ще й молода, та звела мене! Ляхъ не звѣвъ, Тата-
ринъ не звѣвъ, а звела баба!.. Приснить ся, такъ пере-
хрестивъ ся!. Трѡхи поплакавши, Тетяна заговорила до
мене, та я нѣчого вже не второпавъ: то кланялася тобѣ,
то цѣлувала хрестикъ и мѣдяный дукачъ на шиѣ, та
двѣлячись на дукачъ, нагадала свою неньку, просила въ
ней благословеня, потѡмъ заспѣвала весѣльну пѣсню...
затягнула высоко-высоко, я вже було й заслухавъ ся;
якъ-разъ зупинилася, будѣмъ хто вѣй ротъ заткавъ ру-
кою, и повалилася на землю... Я до неѣ — не дыхае,
очи отворенѣ и не рушають ся... Що будешь робити? —

нагадавъ я, що минушого року майже така сама прич-
та лучилась зъ моимъ гвѣдкомъ, зовеимъ здыхавъ ко-
няка и ноги вѣдкидавъ; пораяли люде пустити степову
кровь — вѣнъ и оживъ. Не було въ мене пущала, я
взявъ вѣжъ и пустивъ Тетянѣ степову кровь; якъ
пѣйшла кровь якъ належить ся, — дивлюсь: зѣтхнула
Тетяна, повела очима, подивилась на мене та й шепче:
„Прощавай, Микито, кланяй ся Олексѣви... та зними зъ
моєи шиѣ и дай ему сей мѣдяный дукачь: въ ньому,
кажуть, багато силы, вѣнъ...“ та й не договорила... Бо-
гови душу вѣдала. Я вже й тру вѣ сукномъ, и горѣлки
ллю въ рѣть, нѣщо не помагаа, холодна якъ лѣдъ...
Отъ що!.

— Бѣдна Тетяна! — сказавъ Олексѣй, — царство
ѣй небеснее! добра була душа! Що жъ ты, Микито,
станешъ робити?

— Выкопаю шаблею яму, прочитаю молитву та й
поховаю небогу.

— И я поможу тобѣ..

— А куды вы ѣдете? — спытавъ Микита.

— На зимѣвникъ Касяна.

— Отъ же що я тобѣ скажу: ѣдъ ты зъ жѣвкою
своею дорѣгою; дорѣга тобѣ ще далека: дай Боже за-
свѣтла добратись не заморввши коней; а якъ зо мною
ще престоишь годину, другу, то прийдесть ся заночу-
вати въ поли. Козакови то въ поли ночувати — здоровя
набиратись, та бо ты це самъ, зъ тобою така птиця, що
пѣдъ часъ и росы боить ся. Ъдъ, брате Олексѣю, нехай
я одинъ поховаю Тетяну, въ тебе е теперь объ чѣмъ
журиги ся... Прощавай, Олексѣю! та вѣзьми дукачь, що
тобѣ вѣдказала Марина.

— Богъ зъ-нимъ! Що вона менѣ була? нѣчого!
За чимъ же я вѣзьму дукачь?

— Дай его менѣ, Микито, — сказала Марина, — вона менѣ рѣдна, вона любила моего Олексѣя, я носитиму ѣѣ дарунокъ... Ты менѣ дашь его, Олексѣю?

— Бери, коли тобѣ хочеть ся, мое золото! — говоривъ Олексѣй, надыгаючи на шию Марины шнурокъ зъ мѣдяною татарскою чи турецкою монетою, и дивлячись ѣѣ въ очи, повній слѣзъ.

— Бачь, якѣ горлицѣ! — ажъ закричавъ Микита, — не пристало вамъ бути билия мертвого, забирайтесь вѣдсѣля!.. Прощайте! Най васъ хоронить Богъ та заступитъ вѣдъ напастей свята наша Покрова!..

Олексѣй и Марина спрашались зъ Микитою и быстро поскакали по степу, мовъ утѣкаючи вѣдъ страшного видовища смерти. Микита выймиивъ изъ похвы шаблю и зачавъ копати могилу, спѣваючи въ пѣвѣ-голоса:

Вѣтеръ вые, трава шумить,

Въ степу вбитый козакъ лежить:

Не для нього вѣтеръ вѣе,

Не для нього сонце грѣе —

На голову, покрытую

Зеленою ракиною...

Вже сѣвъ воронъ, та й радъ криче,

А кбнь вѣрный въ ногахъ плаче.

„Не жури ся, моя мати!

Є у мене ноца хата:

Три дощечки сосновіи,

А четверта кленовая!..“

II.

А дѣвущкѣ въ семнадцать лѣтъ,
Какая шапка не пристанетъ!

А. Пушкинъ

И теперь, проѣзжая Херсонскіи степы, вы часто можете бачити подобіе запорожскѣхъ зимбвникѣвъ, або хуторѣвъ, на котрыхъ жили жонаті Запорожцѣ. Той самъ тынъ зъ камѣня, досыть нерѣвнѣй, тому-що кругліи рѣняки завша неохотно пристають до себе, и оставляють промѣжь собою отвары, котріи теперь инодѣ селяне замазують глиною; въ старину вони служили замѣсть амбразуръ; зъ нихъ мешканецъ зимбвника выглядувавъ на степу друга и недруга, а въ случаю потреби посылавъ недругови шпарку кулю. И теперь така огорожа часто вкрашасть ся зъ-верху густымъ вѣнкомъ изъ сухихъ вѣтокъ колючого степового тернѣвника, що въ старину було конечнымъ услѣвѣмъ. И теперь многіи хаты кладеніи зъ камѣня покрытіи соломою або грубымъ бадльемъ степового буряну. Словомъ, хто бачивъ пѣвднкій Херсонскій хуторецъ, той може мати понятье о поверхности запорожскѣхъ зимбвникѣвъ, тѣльки що тѣ часто бывали просторнѣйшіи и въ своѣй камѣннѣй обгородѣ вмѣщали або могли вмѣщати все хозяйство, навѣтъ скирты хлѣба и стада.

Вже бувъ вечѣръ, коли Чайковскій зъ своєю жѣн-

кою привіхали на зимівникъ Касяна и зупинились у ворбть. Здавалось, нема въ ньому въ одной живої душі, мовь крута батарея стоявъ зимівникъ, обведеный високо кам'яною стіною, часто обтыкану зъ-верхи тернівникомъ; тілько собаки, почувши чужихъ, лаяли за тыномъ.

— Отвори, дядьку Касяне! — закричала Марина.

— Мовчи, — сказавъ Олексій, — хто такъ говорить, та ще й вбчю, зъ Запорожцемъ! Б'вду накличешъ, чувшь?

Справдѣ, хтось пбдбйшовъ зъ середини къ тынови; стая воробцѣвъ, що дрѣмали на тернівнику, перхнула; тихо клакнувъ вбдѣ рушницѣ курокъ...

— Пугу! пугу! — закричавъ Олексій, приложивши воронкою до рота кулакъ.

— Пугу? — пытаино провѣвъ тасминчій, невидимый голосъ за обгородою.

— Козакъ зъ Лугу! — одвѣчавъ Олексій.

— И давно-бъ такъ! — сказавъ голосъ. — Хлопцѣ, отвирайте ворота, а коней привяжѣть тамъ, де й нашѣ. Милости просимо до хаты!

— Вашѣ головы, пане отамане и товариство, — говоривъ Олексій входячи зъ Мариною въ хату.

— И мы вашѣ головы, вашѣ головы!... прошу съдати, — одвѣчавъ хозяинъ. — Вбдѣбля Богъ веде?... Хлопцѣ, дайте меду!... зъ дороги не але выпити...

— А ты й не пбзнавъ мене, дядьку Касяне? — сказала до хозяина Марина.

— Такъ и є! вбзъ! заложу ся, що се ты кричавъ у ворбть, якъ баба. Вбдѣ тебе тбльки й може воно вийти.

— Вгадавъ, дядьку.

— Дякуй Богови, що зъ тобою розумный товаришь, и знає всѣ нашѣ поведенці, а то недалеко було-бъ тобѣ попробувати кулѣ.

— За що?...

— Ще й за що? Поживъ на Сьчи, хочъ небагато, а ума нѣ крышки не набравъ ся! Всякого народу волочатъ ся по степу; коли хто не вддѣлиють ся по-нашому, такъ и не нашъ, а коли нѣчью ходитъ, такъ и не-приятель, а коли неприятели, бий его, поки вѣнъ тебе не вбивъ. Подякуй своему товаришу...

— Вѣнъ менѣ не товаришъ, а мужъ, дядьку Касяне.

Старый Касянь мовчки впиливъ очи въ Марину, якъ-бы не розумѣючи, що ему треба робити: чи смѣятись, чи сердитись за такий непутній жарть, и попавъ у жахъ, коли Чайковскій розтолкувавъ ему, въ чѣмъ дѣло.

— Охъ, ты окаянина! — суворо говоривъ Касянь, — такъ ты звела мою сиву туприну, мовъ теля?... Щастье ваше, що вы у мене въ хатѣ и вддали менѣ свои головы, а то я знай сердитый, дуже сердитый... Певне, всѣ вы сотвореніи для обману... Якъ умерла покойница жѣнка, отъ и подумавъ: всьому кбонецъ! спочивай, Касяне, на старости, вже нѣкто тебе обльшь не стане обманювати, — а тутъ нашлась друга... и не знавъ и не вѣдавъ, привязала ся Богъ-знае вдкбѣль на дорожѣ и въ круглі дурнѣ пошила... Соромъ подумати... Господи много-милостивый! — продолжавъ сумно Касянь, набожно дивлячись на образы — прости менѣ старому дурнеши мое согрѣшеніе... За два дукаты завѣвъ було я въ рѣдну Сьчъ страшного неприятели, гбршь Ляха и Татарина, зльще турецкои джумы и кримскои ляхоманки... завѣвъ було окаянну бабу!... Не знавъ я, Господи, що воно таке, йй-Богу, не знавъ... отъ тобѣ хрестъ святыи!..

Касянь перехрестивъ ся. Пбсле молитвы Касянь успокбйнивъ ся. Марина зачала въ нього прохати прощенья.

— Богъ зъ тобою, я на тебе не сержусь; на себе

сержусь я, що здурѣвъ... Ну, та було, що було, певне такъ Богови завгодно, минуло — и я забуду... Теперь моя рѣчь поважати тебе: ты вси жѣнка славного Запорожця Чайковского, нашъ кошовый васъ поважає, и не забудь мене старого: вѣдправивь до мене въ гостѣ, спасибб' ему; живѣть у мене, поки не навкучить ся.. Отъ вамъ мое слово!

Олексѣй и Марина кинулись обѣимати Касяна.

— Годѣ, годѣ, дѣти! вы задушите дѣда, — говоривь Касянъ, втираючи слѣзы, — вы добрый народѣ, Богъ васъ бери!... Були и въ мене дѣти, була жѣнка... Нема дѣтей, нема сынѣвъ: одинъ утовувь нѣдъ Азовомъ, другого спекли Ляхи, а третього кѣнь убивь, свѣй кѣнь... добрый бувь кѣнь, а убивь сына!... нѣ за що, нѣ про що пропавь чоловікѣ!... Отъ пятый рѣкѣ жѣнка умерла... и я одинъ доживаю вѣку зъ хлопцями... Спасибб' вамъ, що приѣхали.

— Та бо ты, здасть ся, Касяне, не любивь жѣнки? — спытала Марина.

— Хто тобѣ сказавъ? Може не любивь, а може й любивь. Не все правда, що говорить ся, не все золото, що блищить ся... Не любивь!... А якій же нечистый заставивь бы мене женитись?... Я не панъ якій, мене нѣхто не прислуде противь волѣ!... Е, багато говорити, та нѣчого слухати, — сказавь весело Касянъ, махнувши рукою, — вы, либонь, голоднѣй зъ дороги. Гей, кухарю! звари намъ вечерю: въ мене гостѣ, я помолодѣйшавь двадцятю роками, їй-Богу!... Вари до молока тетерю, та мамалигу до масла, а хлопцѣ най заварять знамениту варенуху! Выбачайте, паны! вы, гетьманцѣ, привыкли до вареникѣвъ, галушокѣ, пампушкѣвъ, буханцѣвъ и всякихъ ласощѣвъ, а нашѣ степовѣ запорожкѣ стравы простѣ.

— Мы й самі, батьку, Запорожцѣ, — сказавъ Чайковскій.

— Добре, добре! отъ спасибо' за правду. Зови мене, сынку, батькомъ; давно я не чувавъ сього ймена... Ъй-Богу, давно, мой дѣти!...

Теперь многі, навѣть зъ моихъ земляковъ, дуже хорошо знаютъ и штрабурскій пирогъ и лимбургскій сыръ, и піемонтскій труфль, и багато иншихъ сьому подобныхъ речей, правда, дуже приемныхъ — а, заложу ся, стануть тупцею при словахъ „тетеря“, „мамалига“, „варенуха“. Се старина! скажуть менѣ въ одвѣтъ. Згода, але мы знаємо найменші привычки старинныхъ Грековъ и Римлянъ, знаємо, що Римляне любили смажити солонину зъ медомъ и дактилями, або що пересытившись смашнымъ столомъ, вони pour la bonne bouche ѣли иногда живыхъ рыбокъ. Зачимъ же нехаяти рѣдну старину?... Врештѣ, я не оберемлю васъ подробностями и скажу короткими словами, що „тетеря“ була нѣбы рѣдка каша зъ житной муки, на водѣ, молоцѣ, або на чѣмъ хто любивъ; „мамалига“ — нѣбы пуддінгъ зъ кукурузяной муки: ѣдятъ ѣѣ, поки горяча, зъ свѣжимъ коровячимъ масломъ и крають ниткою; а „варенуха“ — варене вино зъ сушеными овочами и острымъ корѣнемъ, щось нѣбы глінтвайнъ.

За вечерю старый Касянъ розвеселивъ ся и обѣщавъ, коли черезъ недѣлю не буде нѣякихъ вѣстей зъ Сѣчи, самъ поѣхати въ Лубны до полковника Ивана и на всякій способъ добитись въ нього одвѣта...

— А теперь выпьемъ ще по чарцѣ варенухи, — продолжавъ Касянъ, — та зъ дороги може й спати пора.

При тѣмъ вѣнъ мигнувъ на Марину свивымъ вусомъ, прижмурюючи лѣве око. Марина почервонѣла.

— Вамъ нѣхто не перешкодить спати, — говоривъ

Касянъ, — я вамъ вѣдчино свѣтелку моєи погѣйницѣ; теперъ хочъ и зъ Богомъ, спочивайте, дѣти, на здравье... Та нѣ, погодѣть...

Касянъ вѣйшовъ и скоро вернувъ ся, держачи въ рукахъ зелѣзный ключъ, и даючи его Маринѣ, сказавъ:

— Отъ отсе ключъ вѣдъ скринѣ, котра стоить у вашѣй свѣтелцѣ: вѣдомкни тѣ и вѣбрай ся якъ знашь; тамъ лежать убраня моєи погѣйницѣ жѣнки, въ неи були добріи строѣ и парчи багато и всяковъ всячини... не встыдно надягнути й полковницѣй дочцѣ.

— Не треба, батьку, на що тѣ? — говоривъ Олексій.

— Я й такъ привыкла, менѣ й такъ хорошо, — сказала Марина.

— Мовчѣть, дѣти! — крикнувъ Касянъ, — въ чужій монастирь зъ своимъ уставомъ не ходять... за мою хлѣбъ-сѣль та ще станете перечити зю мною!... Хиба менѣ буде весело дивити ся, що у мене въ гостяхъ жѣнка вѣйскового нашого писаря ходить не въ своѣй шкурѣ, а перебрана мовъ пьяный гѣсть на весѣлю? хиба приста-ло христіянцѣ ходити въ чоловѣчѣй одежи, якъ поганѣй Татарцѣ, коли Богъ давъ тѣ окремѣшню одежу, законну одежу?... Нѣ, дочко, розпоряжай ся всѣмъ, що найдешъ въ скрини, воно твое; на що воно менѣ? не здурѣю пѣдъ старѣсть, не стану носити вашихъ спѣдницѣ! Однако пропаде, мѣль зѣѣсть. И не думайте менѣ перечити; завтра щобъ я не бачивъ на твоѣй жѣнцѣ, Олексію, козацкого вбраня, а нѣ, то зъ зимѣвника нажену! Ну, прощай! до завтра!

На завтрѣ Марина чудно була гарна въ новому строю: плахта й запаска яркихъ барвѣ, перехвачена по станѣ червонымъ шовковымъ поясомъ, принадно визна-чували тѣ тонкій станъ; пѣдъ тонкою, бѣлою, вышива-

ною шовкомъ сорочкою вѣльно дръжала и вносила съ точена грудъ; на головѣ бувъ надягнень чорный оксамитный корабликъ. На плечъ накинула Марина легкой кунтушь изъ зеленого атласу, обшитый золотымъ галонемъ, подвинула ся въ метальне зеркальце, прибите изънутри на вѣку скрини, и зарумянила вѣдъ вдоволеня.

— Яка пышна пань, — сказавъ Олексій, крѣпко обймаючи и цѣлующи свою жѣнку.

— Ъй-Богу такъ! отъ такъ! — говоривъ Касякъ, входячи въ свѣтлицю. — Господи, яка красавиця! И козачкомъ ты була прехорошенька, а козачкою въ-двое похорошѣла!...

III.

Не спи, козаць, во тмѣ ночной:
Чеченець ходить за рѣкой!..

А. Пушкинъ

Ждали недѣлю, — нема вѣстей; прождали ще два днѣ, и Касянъ поѣхавъ у Лубны; выбравъ доброго коня и легку збрую, се-бѣ то шаблю та пару пістолѣвъ, у гамаиъ насыпавъ дробно-краяныхъ корѣнцѣвъ роменского тютюну, положивъ кусокъ стали, новый кремѣнь и сухон губки, привязавъ за сѣдломъ невеликій мѣшочокъ пѣдсмаженого въ маслѣ пшона, и поѣхавъ. Зборины въ Запорожця не довгѣ.

Теперь вы супокѣнно ѣдете Запорожскими степами, по гладкихъ широкихъ дорогахъ, котрѣ, въ суху погоду, лучше и спокѣйнѣйше вдѣ усеѣхъ шосеъ въ свѣтѣ; васъ непокоять хіба суслики, шмигляючі заодно поперекъ дороги, або великаны-овады, котрѣ навкучивши со-бѣ снуватись по-надъ кѣнями, залѣтають пѣдѣ тѣнь кареты, и монотонно брентѣючи, сѣдають вамъ на нѣсь. А въ давнѣй часы не те було: сѣ степы, нѣ до кого не належавшѣ, служили ареною непрерывнымъ бойовымъ стычкамъ; тутъ наѣздикували и молодечили на-пѣвѣ дикѣ народы: въ кождому яру треба було берегтись за-сѣдки, въ кождому корчѣ ракеты можна було пѣдозрѣвати схованого ворога, котрѣй, мовѣ змѣя повзакочи по-

мѣжь травою, дивить ся на васъ быстрыми очима, и въ тишинѣ натягає меткій лукъ, або веде за вами незавбд-не дуло рушницѣ, выжидаючи догбднои хвилѣ, щобъ спустити курока.

Першій день Касянъ вѣхавъ досыть весело, не дбаючи, спѣвавъ собѣ пѣдъ нѣсь пѣсенюекъ, розмовлявъ зъ конемъ, инодѣ зрывавъ молоді пасемки катрану (дикого хрѣну), супокбнѣсенько опускавъ поводи, помалу облуплявъ кору зъ пасемка и вѣвъ приговорюючи: „Добрий катранъ; не дурній конѣ, що такъ його люблять...“ На нѣчь Касянъ, яко досвѣдченый козакъ, робивъ свбій способъ: вѣвхавъ у глибоку долину, послабивъ трохи попруги и пустивъ коня на пашу, але привязавъ перше конецъ довгого ремѣнного повода (чумбура) до своєи руки, розкинувъ на земли бурку зъ овечои вовны, про о-сторожнбсть щобъ не пбдлѣзла яка гадина, особливе тарантула, котра по инстинетѣ боить ся овечои вовны, навѣтъ овечого запаху, буцѣмъ знає, що вбвцѣ дуже люблять вѣсти вѣ посестерь, — и тихо здрѣмавъ, навѣтъ не курячи люльки, щобъ дымомъ не накликати бѣды на свою голову. Передъ свѣтомъ Касянъ бувъ уже на кони; але сей разъ щось його неспокоило: вбнѣ часто обзиравъ ся, часто вдивлявъ ся въ даль, часто, стаючи противъ вѣтру, розширявъ нбздры, нюхавъ воздухъ и пильно поглядавъ на росєту траву; видко було, що його душа чула щось недоброго. А довкола все було чисто, тихо; весело сходило сонечко; добрый кбнь схапувавъ мимоходомъ квѣтчасті вершки травъ, и хворкавъ, коли роса попала йому въ нбздры.

Касянъ побачивъ на боцѣ змяту траву, злѣвъ зъ коня, довго розсмотрювавъ траву, воркотаючи: „Такъ и єсть, я такъ и думавъ“; потбмъ припавъ ухомъ до землѣ, послухавъ трохи, сѣвъ на коня и, повернувши його

круто на лѣво, помчавъ якъ стрѣла. Проскакавши зъ-кѣлька верстѣ, Касянъ опять поѣхавъ по спершньому направѣ досыть супокѣйно, та ажъ коло полудня звернуувъ на-право, и знову зачавъ несупокѣйно розглядатись по бокахъ. Вже вечерѣло; до Днѣпра було недалеко, небльшь якъ до ночи доброй ѣзды, коли Касянъ, ѣхавшій спороку рясью, наразъ зупинивъ ся, буцѣмъ скаменѣвъ на мѣсци, прилягъ на шию коня, и пильно дививъ ся на далекій, ледве видный въ далечинѣ курганъ. „Вони!“ — сказавъ Касянъ, злѣзючи зъ коня, и ведучи його на поводѣ, „вони, проклятущій Кримць! нашій нѣколи по три чоловіка не выѣзжають на курганъ; въ насъ одинъ видить за трѣохъ, а теперь и гетьманцямъ заказано купкою выѣзжати для розгляду... якъ бы то поспѣти въ пору!“ Спустивши ся въ довгу глибоку яругу, що мабуть колись була корытомъ рѣки, впадавшою въ Днѣпро, Касянъ поѣхавъ долѣ яругою рѣвнымъ крокомъ; але вѣхавши зъ-кѣлька верстѣ, злѣзъ зъ коня за-для осторожности, схилившисъ выйшовъ зъ яруги, и побачивши не-одалеки курганъ, поповзавъ ся до нього, щобъ зъ-высоты выслѣдити неприятеля. Курганъ бувъ покритый густою, высокою травою; на вершинѣ його стояли кѣлька низенькихъ корчѣвъ ракиты. Якъ вужака лѣзъ помѣжъ травою Касянъ, бережно розводивъ по бокахъ руки, хватавъ ся ними за траву або вширавъ ся въ землю, и тихо хитаючи вѣсмы тѣломъ, буцѣмъ розгойдуючи човенъ, пѣдбѣймавъ ся высче. Наконецъ вылѣзъ на самъ шпиль кургана; оставалось тѣльки розхилити корчъ и оббѣдрѣти околицю; вже Касянъ пѣднимавъ руки — и зупинивъ ся, затаивъ духъ: за корчемъ почувъ ся шелестъ, зарушалась трава и, хвилясто вытягиаючисъ, выповзла зъ-пѣдъ ракиты страшенна змѣя; побачивши чоловіка, вона быстро подала въ задъ свою

голову, звилася въ кблька кблець, сердито блиснула очима, и, роззявивши страшенну пащу, протяжно зашипѣла; але, вѣдай боячись пбднятыхъ рукъ Касяна, сильно вбдскочила на-ббкъ и звиваючись поховзала въ-низъ по курганѣ. Якъ щезла непрошена гостя, Касянь протягнувъ руки до ракиты, та ледве доткнувъ ся вѣтей, вони буцѣмъ на чарбвилицку примову самѣ розхилились, и мѣжь ними показала ся голова Татарина; вѣ вузкѣ очи, зъ кбльбохъ пядей за-вдальшеи, станули прямо противъ очей Касяна. Татаринъ видно, собѣ-жь побачивши зъ-далека кбнного Касяна, боявъ ся зачайки, и тежь лѣвъ на курганъ, щобъ высмотрѣти неприятеля.

Кблька хвиль вороги були нерухомѣ, якъ-бы обдумуючи, що имъ зачати; потбмъ страшно обмѣнялись поглядами, и на-разъ, мовъ на комевду, вкупѣ и Касянь и Татаринъ ухватили одинъ одного за горло; мовчки, не пбдбймаючись вбдъ землѣ, зъ обавы, щобъ не вбдерыти себе ворогамъ, здушили вони одинъ одного жылавыми руками; але Татаринъ бувъ коли не слабшій то лекшій вбдъ Касяна, тому сеѣ зсунувши ся въ-низъ, поволѣкъ за собою Татарина и вони клубкомъ скотились зъ кургана. Завзята була борба ихъ; безъ гомону, безъ стону вони давили одинъ одного въ смертельныхъ обнятяхъ, грызлись зубами, наче дикѣ звѣры; заходяче сонце инодѣ освѣчало то гладко-выбриту голову Татарина, то чубату Запорожця: вони на-вбдмѣну пбдбймались на-верхъ, кожний разъ страшнѣйше, лачивѣйше, облитѣ кровью, обрызканѣ пѣною. На-конецъ Касяневи вдало ся дбстати зъ-за холявы широкой вбжь: се положило кбнець борбѣ.

„Заразъ змеркнеть ся“ — думавъ Касянь, вбдохдячи вбдъ зарѣзаного Татарина, и спускаючись въ яругу, — „вороги кбний ранче вбдъ мене будуть у Днѣпра, хоть я бѣ и кошемъ поѣхавъ, а кбнь буде ще тупати во-

пытами по степу, и мене зрадить... кепско! треба заставити их прогулятись въ нищу сторону..."

Потѣмъ на-швидць зробивъ вѣнъ изъ своего кобеняка и травы куку. привязавъ ѣѣ на сѣдло, нахилвши до лука, та урвавши якогось твердого колючого буряну, положивъ пѣдъ сѣдло, на голу спину коня, мѣцно пѣд-тягнувъ попругу, и саме въ той часъ ударивъ його нагайкою, примовлячи! „Прощавай, добрый коню! ледве чи побачимось.“ Горячій кѣнь скочивъ, а чуючи бѣль на спинѣ вѣдъ колючои вѣтки, якъ птахъ помчавъ ся у степъ до своего зимѣвника. Довго самъ одинъ нѣтъ ся быстрый кѣнь все швидче и швидче, заодно понукуваный колючкою, и вже ставъ губитись на овидъ, ажъ зъ-лѣва мелькнуло йому на перехрестъ щось якъ муха, потѣмъ ще, ще, — и цѣла стая Кримцѣвъ вытягнула ся въ погоню, мовъ скорі собаки за зайцемъ. Побачивши тес, Касянь усмѣхнувъ ся, махнувъ рукою, и спускаючись въ яругу, быстрымъ крокомъ пѣшовъ, ледве не побѣгъ, до Днѣпра.

Була вже пѣзна нѣчь, коли Касянь, змученый жвавымъ ходомъ, прийшовъ до Днѣпра, напивъ ся, освѣживъ лице и голову студеною водою, и зъ-вѣльна пѣшовъ по берегу, щобъ трохи вдѣпочити, та выбравши догѣдне мѣсце противъ „фигуры“, переплыти рѣку. Все было тихо; нѣчь не мѣсячна, тѣльки зѣрчаста; за рѣкою, на широкихъ лугахъ, перекликались коростель, инодѣ сонна рыба, обертаячись, заплескала хвостомъ по водѣ, та жабы, спуджані кроками Касяня, сказучи зъ обрывистого берега въ рѣку, нарушали загальне мовчанье. Язъ все утихло, одинъ тѣлько Днѣпро плескавъ ся своими вѣчными хвилями. У воздухѣ позливала ся воня водѣ запашныхъ травъ, зъ котрыхъ зернатымъ дощемъ валилась роса на Касяня, коли всѣ розхлявъ и роз-

рываєть ихъ идучи по берегу; ажъ ось на супротивному березѣ затемнѣло щось наче дзвбниця. „Фігура!“ — сказавъ Касянь, и поплывъ на той бѣкъ.

На граници Гетьманщины, вздовжь по лѣвому берегу Днѣпра, зачинаючи вѣдъ устя Орелѣ до Конкирѣчки (Кбньскій-Воды), побудованіи були коло самой воды заѣздніи дворы, щѣ звались радутами; дворы були обнесени крѣпкимъ палисадомъ; въ серединѣ находилось просторе будованье для людей, крыте соломомъ або очеретомъ, и стайнѣ; въ кожномъ радутѣ помѣщалось пятьдесятъ чоловіка гетьманскихъ козаковъ зъ осауломъ, котрїи складали пограничню сторожу, и щѣ-року змѣняли ся. Радуты завше будувались такъ, щѣбъ зъ одного було видко другїи, и були одинъ вѣдъ одного, мѣркуючи, яке положенье мѣся, верстахъ у двадцять, десять, або й менше. Коло кожного радута, не близче якъ четверть версты, инодѣ трошка й дальше, для безпечности вѣдъ огня, були „фігуры“, зложеніи, наче вежѣ або дзвбниці, вѣзъ смоляныхъ бочокъ; на те поливали землю смоломъ и ставляли сторчомъ шѣсть смоляныхъ, тѣлько у-споду задненихъ, бочокъ; бочки ставляли тѣсно одну коло другой и звязували крѣпко насмолеными верѣвками, пантруючи, щѣбы въ серединѣ зробилась кругла порожня, нѣбы кадка; на сей кругъ ставили другїи, такїи самѣ, тѣльки зъ пятохъ бочокъ, на сей клали ще двѣ, а на самѣ верхѣ, мовѣ трубу на самоварѣ, одну порожню бочку, щѣ не мала нѣ горѣшнього, нѣ долѣшнього дна. Въ сѣи бочкѣ була зроблена перекладина зъ зелѣзного прута а черезъ перекладину бувъ перекинении мотузъ, котрого оба кѣнці спускались до землѣ; до одного кѣнця привязували великїи пукъ личя, вывареного въ салитрѣ и насыченого всѣлякими горючими матерїа-

ми. Коло „фігуры“ все-а-все стояли два або три чоловѣка сторожѣвъ.

Якъ вы проводили коли-небудь безсонній ночѣ, не за картами, не за пугаромъ, не въ шумныхъ танцахъ, де оглушливый грѣмъ оркестры, або жѣнки, то блискаючі и палячі мовь сонце, то вѣдрадній, томній, якъ свѣтло мѣсяця, заставляють природно битись ваше сердце и забувати ввесь миръ, окрѣмъ самого бурного чувства роскоши, — коли вы проводили безсонній ночѣ на самотѣ, лице-въ-лице зъ природою, то певне помѣтили, певне нагадасте чудну переддосвѣткову годину, коли, буцѣмъ вѣщуючи близькій конецъ свѣй, нѣчь збѣльшав свои очарованя, стаесть ся ще темнѣйша, все въ природѣ затихае: нѣ звуку, нѣ шелесту, навѣть вода льесть ся вяло, мовь у дрѣмотѣ; на всѣ тварѣ налягае неодолимый сонъ, нѣчний птахи не лѣтають въ сю пору, конѣ перестаютъ вѣсти, дрѣмають опустивши голову, або навѣть лягають.

Въ таку дорозсвѣтню годину выйшовъ Касянь на берѣгъ, коло фігуры. Кругомъ була гробова тишина; коростелѣ не перекликались, жабы не скакали въ воду, рыба не плескала ся; мрачно чорнѣючи, визначувалась на темному небѣ фігура, два козаки стояли подъ нею, недалеко три конѣ лежали мовь убиті, повбѣкидавши ноги, повытягавши шиѣ; сторожевый козаць, въ высокой гетьманской шапцѣ, опершись на мушкетъ, здрѣмавъ — и не помѣтивъ Касяна.

— Добры-вечѣръ! — крикнувъ Касянь, подходячи до вартѣвника.

Вартѣвникъ здрѣгнувъсь, подавъ ся въ-задъ и выстрѣливъ до Касяна. Выстрѣлъ залунавъ надъ рѣкою, далекий оманъ на перехватѣ ставъ повторяти його по гаяхъ и заливахъ, дымъ покрывъ Касяна, конѣ ско-

чили на ноги, козаки зъ-пбдъ фігуры прибѣгли до то-варяша.

— Та годъ вамъ дурѣти, — говоривъ Касянъ, пбд-ходячи до козаковъ, — не пбзнали старого Касяна!... а ще козаки!... Чи здоровъ вашъ осаулъ Семенъ Михай-ловичъ Дѣжка?... що-жь вы оглухли?

— Та отсе справдѣ дядько Касянъ, — промовили козаки.

— А то-жь якій чортъ? ну бо, руште ся! чи нема въ васъ табаки понюхати?

— Є, — одвѣчавъ одинъ, — але-жь и напудивъ ты насъ!

— Добра табака, наче свѣчкою въ носѣ палить, — говоривъ Касянъ, — а ты, брате вартѣвнику, просто смѣтьє, не стоишь и десятины отсеи пушки табаки; вѣ-Богу, не стоишь! Смѣшно сказати, дрѣмає на вартѣ надъ мушкетомъ, наче баба надъ куделею, та ще й стрѣляти не вмѣє: стрѣлявъ до мене на пять кроковъ, та й те горою, тѣльки верхъ шапки розпоровъ кулею... На, посмотри мою шапку, коли не вѣришь!

Пбдъ часъ сєє розмовы, прискакавъ зъ радута зъ кблькама козаками осаулъ.

— Що тутъ за галасъ? — строго спытавъ осаулъ.

— Нѣчого, пане осауло, — одвѣчавъ одинъ козакъ, — Запорожець зъ того боку, а вартѣвникъ не пбзнавъ та й выстрѣливъ.

— Добре зробивъ, хоть бы й пбзнавъ; нехай не носятъ його въ таку пору. Що за козакъ такій? чого вбвѣ?

— Не сердись, Семене Михайловичу, я чоловѣкъ вамъ знакомый; вже два разы сього лѣта гостивъ у васъ на радуть. Хиба не пбзнали Касяна?..

— Здоровъ старый! Що-жь ты плаваєшь по ночахъ, мовь русадка?

— Хотѣлось попробувати, якъ стрѣляють гетьманцѣ; та не хватєко стрѣляють, на пять кроківъ хибили.

— Годѣ жартувати..

— Зѣ-разу жарть, а далѣ буде й работа. Добувай-ко кресило та запалай фігуру... Кримцѣ за рѣвою.

— Ты бачивъ?

— Не тѣлько бачивъ, а силы пробувавъ, и коня черезъ нихъ позбувъ ся; засвѣтишь огонь, побачишь якъ мене подрапали, наче коты... на-силу добравсь до раду-та, щобъ дати вѣсть.

Осаулъ выкресавъ огню, положивъ губку въ жменю сѣна, розмахавъ його руками, и якъ сѣно запалало, пѣдпаливъ личьѣ привязане до верѣвки, и потягнувъ верѣвку за другій конецъ: огнянымъ снопомъ пѣднялось горяще личьѣ въ-гору, товкаючись о бочки и обсыпаючи фігуру искрами, ввѣйшло въ порожну бочку на самѣмъ верху фігуры; въ минуту горѣшня бочка запалала; якъ зъ комины высокимъ стовпомъ пѣдняло ся зъ нею ярке поломя, и живо загорѣла вся фігура, пышно вѣдбиваючи ся въ темныхъ водахъ Днѣпра. За кѣлька минутъ недалеко въ-лѣво загорѣла друга фігура, въ-право третя; за нею ще, й ще, и ввесь Днѣпро освѣтивъ ся зловѣщими огнями, стаями пѣдняли ся спуджені птицѣ зъ заливѣвъ и очеретѣвъ, наповняючи воздухъ криками; стада дикихъ коней, дрѣмавші у Днѣпра, шаракнули въ степъ пробуждаючи далеку околицю голоснымъ топотомъ. Не одинъ селянинъ, застигнений въ лѣсѣ або въ полѣ на вѣчлязѣ страшными фігурами, квапно спѣшивъ до дому, спасати стареньку матѣрь, або молоду хозяйку, або малыхъ дѣтовъ вѣдъ смерти або соромѣтнои татарскои неволѣ; не одна матѣрь зо страхомъ поглядала на зловѣ-

щій пожаръ, боязько притискала до грудей дитину и босыми ногами, въ однѣй сорочцѣ, по жалючбѣй кропивѣ, по колючому тернѣвнику — пробирала ся въ непробходиму гущу лѣса; не одна дѣвчина зо страхомъ нагадувала о своѣй красотѣ, о своѣй молодости, трепетаючи передъ сластолюбнымъ Татаринимъ... Въ нѣчь, коли горѣли „фігуры“, спокѣйно спавъ хита безпамятно-пьяный чоловікъ.

Выпивши чарку горѣлки зъ рукъ осаула, Касянъ взявъ у радуть доброго коня и поскакавъ у Лубны, свѣдаючи дорогою кускомъ чорного хлѣба. Зъ-заду повѣтнеба було облите пожарною зарею фігуръ, та инодѣ чули ся выстрѣлы. Зъ-переду розстилавъ ся степъ, але вже не мертвою пустинею лежавъ степъ; то сямъ, то тамъ розлагали ся неперестаннѣй оклики; збѣшло сонце и освѣтило трѣвожный образъ : коло дороги чумаки уставивши зъ тяжкихъ возѣвъ карѣ, выглядали зъ-за нього, якъ зъ фортецѣ, блискаючи цѣвками мушкетѣвъ и рушницъ, безъ котрыхъ тодѣ нѣхто не выбиравъ ся зъ дому; селяне живо гонили зъ степу въ села стада волѣвъ и табуны коней; заставляли вѣздъ до сѣлъ рогатками, ховали въ землю всяке добро и хлѣбъ, завязували въ шкурянѣ мѣшки, забивали въ бочѣлки грошѣ и спускали ихъ въ глубока криницѣ, въ ставы и на дно потокѣвъ; зъ мостѣвъ збѣймали дошки, и затыгали човны въ непроходимѣ очереты.

— Чи далеко? — запытували люде Касяна, коли вѣнъ вѣзджавъ у село, покритый куравою и потомъ.

— Отъ-отъ за горою, — одвѣчавъ Касянъ.

— А куды Богъ несе?

— Въ Лубны до полковника. Перемѣнѣть-ко менѣ коня, ѣду за вашимъ дѣломъ!

— Бери, хочъ усѣхъ, дядьку!

Такъ перемѣняючи коней Касянъ, можна сказати, летѣвъ день и нѣчь въ Лубны. Трѣвога и жвава ѣзда помолодили Касяна; вѣнъ не чувъ змучена, вѣнъ не чувъ на собѣ вѣсьмохъ десяткѣвъ лѣтъ, и пѣдѣвджаючи до Лубенъ, спѣвавъ веселѣ пѣснѣ.

IV.

Одарка мычки не допряла,
Ажь-ось Харько у хату вбѣгъ,
Подо лаву кинувъ свѣй батѣгъ:
„Впять Татарва на насъ напада!“
Вонъ зъ-бналу сказавъ.

С. Писаревскій.

— Гадюко! Гадюко!

— Чого, пане полковнику?

— Скучно, Гадюко, дуже скучно! не знаю вѣдъ
чого...

— Може обѣвѣ ся пане?

— Розумный чоловікъ, а говорить дурницѣ. Обѣвѣ ся! Якого я дьявола обѣвѣ ся? Ну, скажи, будь ласкавъ, чого-бъ я обѣвѣ ся? чого-бъ чоловікъ обѣвѣ ся, коли ще не обѣдавъ, а тѣльки снѣдавъ?..

— Чого-жь бы тобѣ и скучилось, пане? Житѣ добре, поступки твои все законнѣ, лицарскѣ: чого-жь бы скучилось?

— То-жь бо то! Я тебе пытаю, а ты мене пытаешь. Се дурне.

— Хиба кобзаря позвати?

— Кобзарѣ Божѣй люде, та зъ глузду збились, нѣ одной людяной пѣснѣ не знають.

— Выкричались.

— Якъ выкричались?

— Отъ, примѣръ, взяти бутылку и етати зъ неи наливати въ склянки вино або що инше: якійсь часъ изъ бутылки все льется вино, а якъ вылилось, то вже й не льеть ся, хоть дави бутылку обоима руками; тодѣ разумный чоловікъ приймасть ся за другу. Такъ и кобзарѣ спѣвали пѣснѣ, кричали, а теперъ вже выкричали всѣ, и нема нѣчого.

— А що ты думаєшь? Адже воно такъ!

— Не нашому дурному розумови мѣркувати, а може й такъ.

— Такъ, такъ. Гадюко! А все-таки менѣ скучно. Чи вѣришь, чарка не йде въ душу: взявъ чарку въ ротъ сьогондя, ледве не выплюнувъ, зъ політики тѣльки промлькнувъ... Хоть хату пѣдпали зъ вудьги.

— Отсю потѣху можна сховати на пѣзвѣйше, а теперъ, пане, чи не послухавъ бы казки?

— Добре, тѣльки лицарску казку, я готовъ слухати! Шкода, Герцикъ пѣшовъ на польованье; вѣнъ багато знае казокъ... шкода!

— Я знаю казку; коли станешь слухати, розкажу...

— Що-жь ты такъ довго не говоришь? говори! Гарна въ тебе казка?

— Воно казка не казка, а былъ; я не Москаль, самъ свого товару хвалити не стану; одно знаю, що Герцикъ не розкаже отсеи были.

— Не говори, Гадюко! Герцикъ дуже разумный; въ вѣго сидать въ носѣ муха, велика муха!

— Може й не одна, — понуро замѣтивъ Гадюка.

— Годѣ ворчати! — сказавъ полковникъ Иванъ, — прикажи вартѣвникови, щобъ станувъ коло моихъ дверей и нѣкого-бъ не пускавъ; хоть бы хто пришовъ судитись або зъ жалобою — всѣмъ одно: полковникъ, мовлявъ, занятый дѣлами, паперы пѣдписуе... Та при-

сунь до мене онъ-ту бутильку зъ наливкою и чарку, чей же пѣдъ казку перестане упрямитись та й пѣде мовчки въ горло. Ну, зачиннай!

— Живъ було, — зачавъ Гадюка казочнымъ тономъ, — одинъ полковникъ, якъ-бы й твоя милость, та стало скучно полковникови, нѣде мѣсяця не загрѣ, ходить зъ комнаты въ комнату, кусокъ хлѣба не йде йому въ душу, чарка не льеть ся въ горло, якъ бы...

— Що, якъ бы? — спытавъ полковникъ, кладучи на стѣлѣ выпорожнену чарку.

— Хотѣвъ сказати: якъ-бы й твоѣй милости, та бачу, що чарки, дякувати Богу, лѣзуть тобѣ въ ротъ, мовъ вечеромъ воробцѣ пѣдъ стрѣху...

— А тобѣ завидно, собачій суну! Нѣ, выпий чарку, та говори хорошенько, щобъ у тебе слова не летѣли, якъ воробцѣ зъ пѣдъ стрѣхи.

— Гарно сказано, — продовжавъ Гадюка, выпиваючи чарку, — теперъ пѣдуть слова, мовъ молоді утки выплывають зъ очерету рядкомъ за маткою. Отъ змаркотѣвъ полковникъ, и ставъ вѣнъ вѣдъ скуки обзирати нову рушницю, що купивъ недавно за „такъ-грошѣ“ [вѣдобравѣ] у якогось нѣ-то Ляха, нѣ-то Нѣмця.

— Молодець бувъ полковникъ!

— Видно, молодець. Довго обзиравъ вѣнъ рушницю: на рушниці була хороша оправа, срѣбна; по срѣблѣ, наче перомъ, выведені люде, и звѣры, й козаки; головки вѣдъ шрубокъ були зъ коралѣвъ а прицѣльна мушка на цѣвцѣ золота.

— Не въ оправѣ дѣло. А хорошо била вона?

— Не знаю; кажуть упала разъ зо стѣны, зъ цвяха збрвалась чи що, та просто на бутильки зъ наливкою; бутильокъ зъ-десять стояло въ низу на помостѣ — всѣ вѣдъ-разу побила.

— Хитро! Се дурноватѣ речи, Гадюко!

— Може ѣ таеъ; не моя вина: за що купивъ, за те ѣ продаю. Отъ, подививъ ся полковникъ на рушницю, та ѣ захотѣвъ вѣ попробувати вѣдъ скуки; збравъ сотню молодцѣвъ, сѣвъ на коня, и молодцѣ сѣли, та ѣ повѣхали въ Польшу погуляти.

— Хорошо, Гадюко, добра казка!

— Не казка, а быль.

— Одинъ чортъ, чи казка чи быль.

— Одинъ, пане, та не одной масти. Отъ вдутъ вони въ Польшу густымъ лѣсомъ, а въ лѣсѣ пахне — цибулею не цибулею, чеснокомъ не чеснокомъ, не гарно пахне. „Гей, хлопцѣ, — сказавъ полковникъ, — чуєте вы, пахне невѣрною кѣстю?“ — „Чуємо, одвѣчали молодцѣ, Жидомъ пахне.“ — Пѣслали пѣдѣвздъ; пѣдѣвздъ вернувъ ся и каже: „Зѣ-версту вѣдѣля надъ рѣкою стоить мѣстечко.“ — „Багато народу? велике мѣстечко?“ спытавъ полковникъ. — „Я лазивъ на дерево, одвѣчавъ одинъ пѣдѣвздовый козакъ, та все высмотрѣвъ: мѣстечко велике, и рынокъ е, и костьоль, и крамы, а народу не помѣтивъ, самѣ Жидаы, мовъ у муравельнику: Жидъ на Жидѣ сидитъ та Жида поганяе.“ — Пѣсля отього козаки зѣзали зѣ коней, притаили ся въ глибокѣй ярузѣ и дожидали вечера, щобъ ударити на мѣстечко.

— Молодцѣ!... Вже-жъ чи не про Филона миргородского отся быль?

— Може про Филона, може ѣ нѣ, разъ сказавъ я: за що купивъ, за те ѣ продаю.

— Хорошо! говори та подай менѣ другу бутильку; отся порожна. Добра казка! самого збирае въ лѣсѣ, душѣ весело! Ну?

— Наставъ вечѣръ, — продовжавъ Гадюка, — а отсе було въ пятницю противъ суботы. Жидаы по-ранче зѣй-

шлись до-дому, позамыкали крамы, переключили барншѣ побѣтки, щобъ нѣхто не бачивъ, та й тодѣ вже запаляли свѣчки; у найбѣднѣйшого горѣле свѣчокъ дванадцять, хочъ и тоненькихъ, маленькихъ, та дванадцять, — не жарть!

— Не вже-жь ты, Гадюко, думаешь, що в ѣ бѣднѣй Жиды? А вѣди-жь взяла ся приновѣдка: багато грошей, якъ у Жида?

— Нѣ, въ кожного Жида багато сѣбла и золота, а все-таки въ одного менше, въ другого бльше: отъ другій и буде багатій.

-- Такъ. Ну-ну! А козакн де?

— Дбйдемо й до козакѣвъ. Заевѣтили Жиды свѣчки — и въ мѣстечку стало ясно, наче въ свято яке, а то було въ цбснѣй день, въ пятницу!...

— Чи чувано!... Нечестивн!

— Окрбмъ того, що зачинавъ ся сабашь, въ Жидѣвъ була й друга веселбсть; въ тогъ день вони держались и старій и молодой за райске яблуко.

— Бреше твоя быль, Гадюко! де-бъ вони дбстали райске яблуко?

— Воно не райске: куды йому до раю! а такъ называють ся. Приѣде якій-небудь Жидъ у городъ, простій Жидъ, якъ и всѣ — въ ярмулцѣ, въ пейскахъ, и называе себе не Жидомъ, а Хусетомъ, — се-бъ то въ нихъ старшій, — отъ назве себе Хусетомъ, приѣхавъ, каже, зъ Брусалиму, привѣзъ старій жидѣвскій грошъ и райске яблуко. Иде до нього кожнѣй Жидъ, дае грошъ, подержить ся за яблуко, и тре руками собѣ лобъ: се, кажуть, здорово; а жѣнки купують у Хусета старій грошъ, мовъ шелюги зъ жовтои мѣди зъ дѣрочками, дають за шелюгъ червѣнца и вѣшають дѣтямъ на шню, щобъ лихо-манка не вчепилась, чи що.

— Отъ дурні!

— Звѣсно. Отъ у тотъ вечѣръ пришовъ у свою погану хату Жидъ Борухъ, а въ нього лобъ червоний-червоний, — натеръ, каже, яблукомъ, — пришовъ и сынъ, нѣ дѣтвакъ, нѣ чоловѣкъ, а такъ пѣдростокъ. Стара Рухля, Борухова жѣнка, те жѣ була въ Хусета, купила старый шелюжокъ и провѣсила его на шкю-трилѣтній дочцѣ; дочка бѣгала навкруги стола, спѣвала, кричала, а Борухъ зъ жѣнкою и сыномъ вечеряли гугель, по нашому галушки, локшину зъ шафраномъ, та рыбу зъ перцемъ, та редьку варену въ меду, а закусували мацою, паляницями такими безъ всего на самѣй водѣ, навѣтъ безъ соли.

— Тѣу на нихъ, погано вѣдять!

— На те вони Жиды. Вѣдять вони — а въ вѣнокъ засвѣтять на-разъ, мовъ сонце зѣйшло; пустили козаки „червоного когута“, запалили мѣстечко. Друге: выстрѣль, крикъ, галасъ, рѣзня, дзвенять вѣна...

— Славно, Гадюко! такъ ихъ!

— Жидѣвскій пѣдростокъ выскочивъ зъ хаты, за нимъ старый Борухъ... тѣльки Борухъ не выскочивъ, а впавъ назадъ въ хату зъ розбитою головою до нѣгъ Рухль, а въ дверяхъ показавъ ся козакъ: шабля на-голо, шапка на правѣмъ уху, вусы въ-гору. Рухля впала на колѣна, вхопила на руки маленьку дочку, и стала просити й плакати: „убий, каже, мене, а не вѣбвай дочки, я все розкажу“. Выслухавъ козакъ, де золото, набивъ повнй кишень золотомъ, взявъ на руки Жидѣвочку, а Рухлю такъ потягнувъ шаблею, що вона тутъ и простерла ся.

— На що-жъ козакови маленька Жидѣвочка?

— Въ полковника межи охочими козаками було чоловѣка пять Запорожцѣвъ: дорогою пристали до ком-

панів, а Запорозцямъ за дѣтей хорошо платять поселю-
ки, що живуть на зимбвникахъ; отъ Запорожець и взявъ
дитину и продавъ їѣ за грошѣ, и слово лицарске до-
державъ: не вбивъ дитини; а їѣ и лучше.

— Лучше! Ну?...

— Отъ козаки розграбили мѣстечко, потѣшились и
вернулись до-дому, та давай гуляти за чужій грошѣ; а
скбльки парчей навезли, а скбльки оксамиту, а суконѣ...
а галонбвъ!

— Молодцѣ! їѣ-Богу, молодцѣ!... И по всьому? и
кбнець?

— Кбнець якъ кбнець, та ще є маленький хво-
стикъ.

— Говори ї хвостикъ! Що тамъ за хвостикъ? У
доброго барана хвбстѣ лучше иншой цѣлон вбвцѣ. Неда-
леко, въ Молдавіи, по пудови хвосты важать, та якѣ
сытї... ажъ менѣ їсти захотѣло ся, якъ нагадавъ... Го-
вори, говори!

— Козаки поїхали, а Рухлю не взявъ нечистый:
полежала до свѣту, а зо свѣтомъ и прочуяла, ожила.

— Ожила?

— Ожила. Вони бачь мовь коты — умре, зовсѣмъ
умре; перетягни на инше мѣсце — оживає!... Така на-
тура. Зббрались Жады, котрї оцѣлѣли, плакали надъ
пожарищемъ, та ї стали попрѣкати Рухлю: „Ты, ка-
жуть, продала козакамъ дѣтей; сынъ поїхавъ зъ ними:
старый Йосько зъ-пбдъ моста бачивъ, и одягнений, ка-
жуть, въ козацку одежу, а дочку повѣзъ козаекъ на ко-
ни: отсе не самъ Йосько бачивъ; та ї дбмъ твої не
спалили козаки, та ї саму тебе не вбили.“ Пбшла Рухля
до Хусета, мовь помѣшана, и выа, ї плаче, ї выдасть
ся, а Хусетѣ оцѣлѣвъ десь межи колодами; довго гово-
рила зъ нимъ, а пбдъ вечѣръ и пропала.

— А-га! Околѣла?

— Нѣ, безъ вѣсти пропала, зъ мѣсточка пропала, щезла, буцѣмъ вѣ хтѣ языкомъ изъ землѣ влизавъ. Незабаромъ пѣсля сього появила ся за Днѣпромъ ворежина, знахарка, дуже похожа на Рухлю, и стала шептати православнымъ людямъ, и лѣчити православныхъ, и кому вѣ пощенче, кого нѣ напоить зѣлями — всѣ умирають, вѣхто не выйде, повотомъ лагають, шовъ тарганы вѣдъ морову вѣ московскѣй хатѣ. И багато вже лѣтъ ходитъ вона, зводитъ чешный народъ, приходитъ нѣчью на кожну свѣжу могилу и регочеть ся, окхянна, и веселѣ пѣснѣ снѣвае.

— Ухъ! хрестъ святыи зъ нами! Що-жь бо не зведуть вѣ?

— Попрѣбуйте, пане. Де видано перечитисъ зъ нечистою силою!... А отъ снѣ вѣ прийняувъ ся христьянномъ, зашнѣ мѣжъ коваками, якъ бы нашъ Герцикъ.

— Не мѣшай Герцика! Я тобѣ разъ сказаць, не говори але о Герцику, я знаю, всѣ не люблять Герцика зъ-за того, що вѣнъ мѣшъ вѣрно служитъ, що я ему и батько и матѣрь и родина, а се другимъ не подобаеть ся; другѣ-бъ радѣ продати полковника за люльку тютюну, за чарку герѣвки, — отъ що я разъ сказаць, и не вѣдступлюсь вѣдъ слова, нехай на мене грѣмъ ударить, и сто-тысячъ бѣтѣлокъ чертѣвъ розщипають мою душу, якъ баба изъ курни вѣре, коли вѣдступлюсь... Я сказаць — и буде тавъ! Мое слово вѣршеке...

Полковникъ запивъ послѣдню фразу чаркою настѣйни и быстро зачавъ ходити по комнѣтѣ. Гадюка замовчавъ, стѣячи у порога, и понуро давѣсь зъ-пѣдлѣбѣ на полковника.

— Ну, що-жь? — говоривъ полковникъ, сѣдаючи на постѣль.

— Було зъ-за чого сердити ся, — сказавъ Гадюка.

— Я не сердивъ ся, я тѣлько сказавъ, що я чоло-
вѣкъ характерный — и по вѣсому.

— И безъ того всѣ отсе знаютъ.

— И добре роблять. Ну, що-жь?

— Нѣчого. Моя быль хотъ и скѣнчена. Звѣсно, мо-
же й выдумка, а може й правды зерно е...

— Розумѣть ся, казка! Де-жь сынъ?

— Живе мѣжь козаками, морочить добрыхъ лю-
дей; се-бѣ ще нѣчого, а то кажуть...

Та казка Гадюки не скѣнчилась; дверь въ свѣтлицю зъ шумомъ розчинилась, и вартовый козакъ грянувъ на помѣсть, станувши на чотирьохъ передъ постѣлю полковника; за нимъ у дверяхъ стоявъ узброенный си-
вый Запорожець.

— Отъ тобѣ, дурню, на горѣх! — говоривъ Запо-
рожець, поглядаючи на вартѣвника, котрый карабравъ ся на помѣсть, силуючись встати. — Выдумавъ, дурень,
не пускати Запорожця до пана полковника. Здоровъ,
пане!

— А ты якъ смѣвъ входити, коли не приказано?

— А якъ смѣе ходити вѣтеръ по полю? Не бѣйсь,
не пытаеть ся у гетьмана... А Запорожець вѣтрови братѣ
рѣдний; я й де кошового хеджу, коли дѣло е, не пы-
таючись; я не баба, не прийду балакати о сусѣдкахъ.
Є дѣло, конечно дѣло, — отъ и все.

— Побачимо, яке тамъ дѣло! Побачимо, Гадюко..

— Два дѣла е въ мене, — сказавъ Касянь. —
Перше: вели скорѣйше заперти ворота, узброюй людей
— Татаре йдуть...

— Де вони тамъ у дѣвола?

— Доси мабуть уже граблять твоѣ поля. Вчера
вѣчью вони мали версѣратись черезъ Дѣвиру.

— Не велика важность! — сказавъ полковникъ, запытайно подививши ся на Гадюку, — чи не бачили мы сього смѣтя!..

— Хорошо сказано, — одвѣчавъ Касянь, — такъ чого-жь ты просивъ подмоги у запорозкого товариства, и чого я, дуракъ, скакавъ сюды майже вѣдь самой Сѣчи, на перемѣнныхъ коняхъ, по приказу кошового Зборовского?

— А ты чого тутъ стоишь? — закричавъ полковникъ на вартѣвника, — вороно! Рушай на двѣрь и звели трубити трѣвогу!

Козакъ выйшовъ.

— Ну, коли ты вѣдь Зборовского и знаешь нашѣ требы, то спасибо' тобѣ за вѣсть, хоть вона й не дуже приемле. Та не покидай насъ, погостюй; при оборонѣ города одинъ, кажуть, Запорожець бѣльше стоитъ, нѣжь десять простыхъ чоловікѣвъ.

— Дѣло звѣсне! — одвѣчавъ Касянь. — Теперь друге: кланяеть ся тобѣ твоя дочка.

— Дочка? а вона жива?

— Жива и здорова, и..

— Ну, ходи сюды, обѣими мене, братику! Слава Богу, що вона жива; а про вѣв бабскій дѣла розкажешь пбеля; теперь треба Лубны спасати; чуешь, трублять трѣвогу!

— Отсе по-нашому, по-запорозки, лицарскій речи, пане полковнику!

— А ты якъ думавъ, брате? — самовдовѣльно одвѣчавъ полковникъ, — и въ насъ душѣ запорозкѣ!..

И вони вышли на широке подвѣрье, де на узвышю стоявъ трубачъ и трублявъ трѣвогу. Народъ збѣгавъ ся во всѣхъ бокѣвъ на подвѣрье.

Часто въ Украинѣ, провѣзджаючи степы весною, вы

вчуєте проникливий погляд розпуки зойкѣ: „Татарѣ йдуть!“ оббадритесь и нѣкого не побачате, опрѣчь двохъ-трѣохъ дѣтвакѣвъ, що пасуть скотину, зовсѣмъ на Татарѣ не похожѣ. Але въ тѣмъ зойку такѣ багато туги, розпуки, безнадѣйности, що вѣнъ певне на довго останется ся у васѣ въ памяти. Се послѣднѣ вѣдголоски тяжкихъ, страшныхъ зойкѣвъ, що колись оглашали села украинскѣ; се крикѣ переданнѣ внукови вѣдъ дѣда, сынови вѣдъ батька або матери; се зойкѣ, що втративъ уже все свое значѣннє, перейшовъ въ играшку, въ дѣтску забавку, но вѣнъ заховавъ ще въ своѣй музикальнѣй сторонѣ багато правды; серце нувѣ, замирає, слушаючи его: се новѣй красомовнѣй вѣршѣ зъ исторіи бѣдного краю... Хотите знати, для-чого кричать дѣтваки: „Татарѣ йдуть“?

Всѣмъ звѣсно, що муравель комашка громадянська й роботяща, — обѣ сьому навѣть колись було напечатано въ новѣйшихъ московскихъ прописяхъ; — звѣсно также, що многѣ, дѣзнавши ся зъ новѣйшихъ московскихъ прописей о працьовности муравля, були тымъ дуже задоволенѣ и навѣть при нагодѣ говорятъ своимъ дѣтямъ: „будь працьовитѣй, якѣ муравель, то дадуть тобѣ бонбонку, а зъ часомъ зробишь ся знатнымъ чоловікомъ“, — а дуже не много такихъ, що старались роздвляти жизнь сев умнои комашки, хочѣ вона справдѣ бѣльше занимаща, розмантша, научнѣйша вѣдъ жизни дуже многихъ... якѣ-бы то делѣкатнѣйше выразитись?.. многихъ, що дуже смачно обѣдають та просиджують ночѣ за преферансомъ... Але не лякайтесь, я не стану читати вамъ лекціи о инсектологіи: менѣ-бъ тѣльки дуже хотѣлось, щобъ вы въ тихѣй, прекраснѣй веснянѣй ранокѣ подивились на муравельникѣ, коли те маленьке царство вкрьеть ся бѣлыми личинками (подушками, якѣ

кажутъ на Враннѣ). Муравль истинково чуютъ вочувствѣ, держати свои личинки, надѣю на будущій силн муравельника, въ сухости, — та отъ бережно выносятся вони изъ своихъ темныхъ подземныхъ коридорѣвъ бѣленькѣ подушечки, розкладають ихъ рядами противъ сонця, и вбддаляютъ ся на работу, оставляючи бнля возможн подушечки двоухъ вартѣвникѣвъ, котрѣ тихо сидятъ, наче неживѣ, сторожучи свѣй скарбъ; найменшій шелестъ, легка тѣнь вѣдъ перелетной хмарки — и вони трѣвожно хватають за личинки. Сѣльски дѣтваки знаютъ сю журливѣсть муравльѣвъ, и насучи скотину, иногда цѣлнй день вѣдъ скуки перебѣгають вѣдъ одного муравельника до другого и пуджають комашокъ; про те вони пѣдбѣгають до муравельника, нахилиють ся надъ нимъ и голосно въ одинъ голосъ кричатъ:

Комашки, комашки,
Ховайте подушки,
Татаре йдутъ!

Першій два стихи говорятъ якимось швидкимъ речитативомъ, а третій спѣвають голосно, проникучо. И, Воже мѣй, який колоть пѣдбійметъ ся въ муравельнику вѣдъ сього крику; въ секунду все чорне поколѣнѣе высплеть ся на верхъ, сторожѣ хапають личинки, заколоть, бѣгаше — и личинокъ наче не буде: тольки дѣннй мураваль шмигляють въ концѣ въ конецъ муравельника, якъ-бы стараючи ся дѣбнати ся причини колотнечѣ; другѣ таскають соломки и тыма володами завалиють входы въ свои подземелья...

Отъ причина крику „Татаре йдутъ!“, якъ вы колинебудь его вчуєте теперъ на степахъ Укранин.

А въ старину таку появу представляло найже неже село вѣдъ зловѣщего крику „Татаре йдутъ!“ и Лубин дуже були похожѣ на муравельникѣ. Вѣсть о близъ-

кѣмъ нападѣ Татаръ быстро ровнеслася по городу: хто чистивъ оружье, хто робивъ набѣ, хто наточувавъ шаблю, хто зносивъ добро у церкву. А въ церквахъ священники въ церковныхъ ризахъ служили молебнѣ; товпы жѣнокъ, упавши на колѣна на церковнихъ помостѣ, голосно молились и плакали; часомъ заходявъ туды козакъ, бивъ поклономъ до землѣ, ставивъ свѣчку передъ образомъ Спасителя и поспѣшно выходивъ занятись своими роботами; гонцѣ скакали въ околиннѣ села; зѣ сѣль ишли товпы народу боронити и ховати ея въ крѣпость, ишли жѣнки, несучи на рукахъ немовлять; гнали скотину; голосно гомонѣвъ народъ, бабы кричали, дѣти плакали; скотина сумно ревѣла, безглуздо дивлячись на незнакомѣ улицѣ й дома. На Касяна дививъ ся народъ зѣ якимось особливимъ поважаньемъ, якъ на Запорожця, та ще такого, що вчора потыкавъ ся зѣ Кримцями. Полковникъ на кони неперестанно скакавъ по улицахъ; за нимъ Герцикъ и Касянъ. На валу набили гарматы; поставили сторожныхъ; гармашѣ сидѣли на лафетахъ; до ворѣтъ навезли колодъ и каменѣвъ, щобъ на нѣчь завалити ихъ; на валу въ особныхъ земляныхъ печахъ поставили кѣтлы, наповнили ихъ смолою и ольемъ, пѣдложили пѣдъ нихъ дровъ и сухого очерету, щобъ въ разѣ потреби духомъ закипенити ихъ та й обливати зѣ валу Кримцѣвъ. Пѣдъ вечѣръ все було готове; завалили ворота крѣпости, розложили на валу сторожевий огнѣ, и полковникъ, змученый денными працями, пѣшовъ на мѣнуту спочинути, приказавши Герцикови не спати до пѣвночи, а зѣ-пѣвночи збудити себе. Герцикъ повѣвъ Касяна въ свою комнату, хочъ сыру, темну, и зѣ зелѣзными решотками, але ясно освѣчену огнемъ, що палавъ у печи: тамъ пеклася баранина и въ горшку варилася смачна варенуха. Приемно було старому Касянови

вдпочити й пороскошувати, и попоѣсти, и підкрѣпити сили веренухою пѣсля тяжкой ѣады, добровѣльного посту, двохъ безсонныхъ ночей и двохъ днѣвъ проведенихъ въ трѣвозѣ. Касянъ хочъ бувъ Запорожець, и лѣтъ двадцять-тридцять назадъ прогулявъ бы ще й сю нѣчь, однакъ лѣта взяли свое: пѣсля куска масной бараннины и кѣлькохъ чарокъ теплои варенухи, на нього найшла лѣнь, утома, рука въ плечу заболѣла, ноги стали наче несвои, очи що хвиля злипались а наконецъ вѣнъ, схилившись на лавку, захропѣвъ молодецкимъ сномъ.

V.

„Бачь, чортяка! бачь, падлюка,
Якъ умудрувавъ ся!
Се вже бачь, нѣмецка штука!“
Твердовскій озвавъ ся.

Гулакь-Артемоскій.

Зажурила ся Хмельницкого сѣдая голова,
Що при ньому нѣ сотникѣвъ нѣ полковникѣвъ нема.
Часъ приходить умирати,
Нѣкому порады дати.

Украинска дума.

Розсвѣтало. Проснувъ ся Касянъ, протягнувъ ся, зѣвнувъ и, подивившись у вѣкно, проворчавъ: „Старый ставъ Касянъ! не стямившись проспавъ до ранку“. Въ розбите вѣкно, черезъ решотку, вѣяло ранѣшньою свѣжостью; десь недалеко чути було шелестъ, наче-бъ ходивъ чоловѣкъ. Касянъ пѣдбѣшовъ до вѣкна; за вѣкномъ вузке подвѣрце, огорожене високою стѣною; на подвѣрцю нѣкого не було; тѣльки воробецъ, сидячи на галузцѣ якогось сухого корчика, надувавъ ся, шолонавъ свое пѣре и стрѣпувавъ ся. За дверми впятъ дали чутись кроки; Касянъ живо глянувъ по комнатѣ — нема его оружя; пѣдбѣшовъ до дверей — дверѣ замкненѣй. Протяжно свиснувъ вѣнъ и вѣдбѣшовъ.

Штука! — ворчавъ Касянъ, ходячи по невеликѣй комнатѣ, — нѣмецка штука! Хитро, щобъ вѣнъ першою галушкою вдавивъ ся! Та якъ бо не хорошо! не доведи

Господи, якъ не хорошо! Де то хто видѣвъ: запросити гостя, упоятъ, забрати оружье, та й заперти въ кѣтку? Не хорошо! Що, чи я имъ дроздъ якій, чи що? На що мене держати въ кѣтці?... Дурень я, не догадавъ ся вчора, коли прийшовъ въ отсю огидну тюрму. Розбити було нѣмецкому козакови голову, примовляючи: „не води гостити въ тюрму вольного Запорожця!“ Такъ нѣ, пбддавъ ся старшій дурень! Самъ убившовъ, сивый баранъ, въ загороду. Не дарма отсей перевертень такъ пбдбывавъ ся, пбдвѣджавъ до мене, мовъ парубокъ до чепурномъ дѣвѣ, и объ Чайковскѣмъ розпытувавъ, и о Маринѣ, и пивъ ихъ здоровье, буцѣмъ вони ему рбдня яка!... Не догадавъ ся, по-просту не догадавъ ся! Що я ему за приятель? Правду кажуть: коли чоловікъ нѣ зъ того нѣ зъ сього тебе ласить, стережись: вбнъ або обманувъ, або обманути хоче...

За дверми опять почувлись кроки. Касянъ пбдбйшовъ до дверей и сильно ними затормосивъ — нема одвѣта. Тблькв зъ-надвору застукавъ тяжкій замокъ.

— Гей, ты! чуешь, ты! вбдозви ся! Коли ходишь, то й говори вѣдѣшь. Кто тамъ?

Мовчанье.

— Ну, що жъ, ты не одвѣчаешь? — продолжавъ Касянъ, — языка нема? Певне не чоловікъ ходитъ; се корова ходитъ.

— Брешешь! не корова, а козакъ, — одвѣчавъ за дверми голосъ, обидженный неприличнымъ зрбвнаньемъ.

— Ажъ на-силу вбдозвавъ ся! Скажи менѣ, будь ласкавъ, що за комедію зо мною грають? Чого мене загнули тутъ? Певне боялись, щобъ я въ хмѣлю не зруйнувавъ вашего города? га?

Мовчанье.

— Та що-жъ ты не говоришь? Відозвався було якъ чоловікъ, — и зашовкъ, мовъ рыба!

Мовчанье.

Касянь махнувъ рукою и зачавъ ходити по комнатахъ; пбдбйшовъ до вбжя: тамъ знову тблько воробецъ весело сказавъ по сухихъ гилочкахъ счяхлого корчика и повертаючи въ-гору головку, перекликавъ ся зъ товаришемъ, котрый вбдзывавъ ся десь на стрбсь. Касянь плюнувъ — воробецъ полетбвъ; усе стало тихо.

— Жидбвска птаха! — сказавъ Касянь, вбдходячи до своєї постелб, сбвъ и задумавъ ся.

Богъ знае, що думавъ Касянь; але певне щось не дуже веселе, тому-жю, муркотючи собб въ-пбвголова, мало-по-малу перейшовъ въ пбсню, и заспбвавъ звбсау на Украинб, зрушаючи думу о утецб трьохъ братбвъ зъ Азова:

Изъ города изъ Азова не великй туманы пбдбймали ся:
Три козакк рбднй браты зъ тяжкон неволб убирали ся.
Двое кбннихъ, третй пбшй въ-слбдъ за братами спбшити;
По кореняхъ, по каменяхъ меншй братъ босий ббжити;
Ноги бблй о каменб рясбкае,

Кровью теплою слбдочки заливае,

Кбннихъ братбвъ доганяе

И словами промовляе:

„Станьте, братцб, быстрыхъ коней попасбте,

И мене молодшого брата, пбдождбте...“

Зъ першихъ вбршбвъ помбтивъ Касянь, що невидимый голосъ за дверми пбдтягавъ ему. Касянь заспбвавъ голоснбйшъ, зачавъ виводити голосомъ труднй переходы — голосъ вторувавъ ему вбрно. Касянь не выдержавъ и, не кбнчивши пбсню, закричавъ:

— Славно, брате! Їй-Богу славно! И голосъ у тебе хорошій... Ты до кѣнця знаєшь отсю пѣсню?

Голосъ умовѣъ.

— Дивный чоловікъ! — продовжавъ Касянъ въ-пѣв-голоса, — спѣває хорошо, а говорити не хоче.

— Говорити не хоче! — сказавъ самъ до себе козаць въ-пѣвголоса, — радъ бы говорити, та коли не звелено!

— А! отъ що: говорити не звелено, такъ певне спѣвати можна, коли спѣваєшь.

И Касянъ заспѣвавъ:

Ой на горѣ явѣрь, явѣрь зелѣненийкій...

Скажи ты менѣ всю правду, козаче молоденькій:

За що мене невинного въ тюрму посадили?..

Зелѣзнымъ запоромъ тюрму затворили?

— Ну, що-жь ты не спѣваєшь? — сказавъ Касянъ.

Видко вартѣвникови сподобала ся розмова въ новѣмъ смаку: за дверми давъ чутихъ тихій смѣхъ, перерываний словами: „Сказано, Запорожець! Отъ, причта!“ — потѣмъ смѣхъ трохи успоковѣ ся, и вартѣвникъ заспѣвавъ на той самъ голосъ:

За що тебе посадили, я того не знаю;

Я такъ-собѣ чоловікъ, моя хата зъ краю.

Касянъ.

Та якому-жь я завдячивъ собачому сыну,

Що не въ поли, а въ тюрмѣ я може загину?

Козаць.

Ой спить козаць пѣдъ горою, шабля зъ боку,

И мушкетъ и кѣнь пасеть ся не далеко.

Пришли люде темною нѣчью по-легоньки,

Оббббрали козаченька по-тихоньки:

Такъ панъ велѣвъ, старшій велѣвъ, говорили,

Та козаченька въ темницю затворили;
 А темницю замкомъ заперъ панскій чура:
 На нѣмъ одѣжь козацкая, а натура...
 А натура не козацка, не...

— А въ солому!... Бачь, якъ вые! — закричавъ за
 дверми строгій голосъ. — Що, ты на улыцю выйшовъ?...
 на вечерницяхъ?

— Менѣ говорити заказали, а спѣвати не заказали,
 такъ я спѣваю зо скуки...

— Мовчи! „Спѣвати не заказали“!... Розговоривъ
 ся; я тебе навчу... Вѣнъ спить?... не чути?

— Нѣ, не спить, вже й спѣвавъ пѣснѣ.

— То-то ты своими криками та вытьемъ хочь бы
 й мертвого розбудишь... Не давъ гостеви спокою...

Пѣсля сього загремѣли замки, заскрипѣли дверѣ, и
 дали чутись кроки пѣдъ вѣкномъ Касяна; небавомъ вѣнъ
 побачавъ мѣжь решоткою обличье Герцика.

— Здоровъ, дядьку! здоровъ, старый! — говоривъ
 Герцикъ усмѣхаючись...

Касянъ мовчавъ.

— Не сердись, хоробрый Запорожцю, не сердись,
 лицарю! Не моя вина, бачить Богъ, якъ я люблю тебе;
 вже за одно те люблю, що ты давъ притулокъ мому
 бѣдному другуви Олексю! Що вѣнъ теперъ порабляе?..

— Чого тобѣ хочеть ся? Вѣдважись вѣдъ мене! —
 грубо сказавъ Касянъ.

— Чого менѣ хочеть ся? Ой, Боже-жь мѣй! Нѣ-
 чего менѣ не хочеть ся, я зо всего доволенъ, зъ ласки
 полковника, — славный чоловікъ полковникъ, тѣлькы
 хитрый, пѣдозрющій... Цѣлый день учора все вѣдведе
 мене на-бѣгъ та й каже: „Я боюсь, Герцику, сього За-
 порожця; хто знае, може вѣнъ пѣдбславыи Кримцями,
 та нмъ и ворота отворить.“ — „Богъ зъ вами, пане мѣй,

говоривъ я, чи такій се чоловікъ? та вбѣз и дочку вашу приберѣгъ у себе; та вбѣз и виглядає не такъ.“ — „Нѣ, каже полковникъ, менѣ не вѣрять ся, щобъ и моя дочка була жива.“ И все такою нѣсенітницѣ... навѣтъ хотѣвъ допрошувати тебе...

— Мене? — голосно сказавъ Касянь. — Допрошувати Запорожця?

— То-то й єсть, а робити нѣчого: сила солону ломить!... На-силу я упросивъ, щобъ тебе посадили въ тюрму.

— Отъ за се спасибб'! Видко, що добрый чоловікъ.

— Именно добрый. Не лакай ся Касяне, тобѣ буде добре: ты будешъ и сытый и пьяный, а коли проженемо Татаръ, и полковникъ побачить, що ты не виненъ, що въ тебе нема зъ ними нѣчого, то мы й поѣдемо всѣ до тебе на зимовниє. Полковникъ простить дочку, вона приѣде сюды зъ чоловікомъ, и пѣдуть бенкеты та веселощѣ. Ой, ой, ой! що за бенкеты будуть!.. Не скучи, Касяне! Не сердись на мене, я тобѣ добра бажаю; та якъ выпустять, не кажи полковникови, що я бувъ у тебе: вбѣз дуже пѣдозрющій чоловікъ, и менѣ лихо буде! Прощавай, Касяне!.. Не сердись на мене, не скучи, и вѣги й пити принесуть тобѣ въ-волю; спочивай зъ дороги...

— А моя шабля де?..

— Шабля у полковника, висить на стѣнѣ пѣдъ образами; въ почотѣ твоя шабля, добра шабля! Чи не можь менѣ твою шаблею погуляти зъ Татарами?... Зъ лицарскою шаблею и самъ станешъ мовѣ лицарь.

— Анѣ думай! — закричавъ Касянь, — до сихъ поръ вѣрно служила моя шабля, хрестила годовы невѣрныхъ, не выкыршалась, не притуплялась, до сихъ

поръ чужа рука не рушала ѣѣ — и не рушить; умру — завѣчу положити ѣѣ до труны зо мною... Ты може й добрый чоловікъ, Богъ тебе знае, що у тебе на умѣ, тѣльки не рушай мои шаблѣ, не зобиджай дѣда, та ще замкненого, не перечь ся зо мною!

— Сохрани мене Боже, Боже мене сохрани! — говоривъ вѣходячи Герцикъ. — Прощавай, дадьку, не сердись! я полковникови передамъ твою волю; добрый козакъ любить шаблю яеъ жѣвну, бѣльшь жѣвни, сто разъ бѣльше, тысячу разъ... сто тысячъ...

А мѣжь тымъ, при першихъ промѣняхъ сонця сторожеві козаки зъ фортечного валу помѣтили вѣ-дали великѣ клубы пыли, и незабаромъ показались на степу легкѣ вѣдѣлы Татаръ. Узброенѣ козаки высыпали на валъ; гармашѣ станули коло гарматъ; звѣснѣ, вправнѣ стрѣльцѣ, понабывавши гакѣвницѣ, навели ихъ вѣ поле и, припавши за застѣнками, дожидали неприятеля; Татаре наѣзджували, гарцювали, пѣдскакували до замѣу, зѣрѣдка пускаючи стрѣлы, котрѣ, не долѣтаючи до цѣли, востромляли ся вѣ землю. Козаки не стрѣляли. Разѣвъ зѣ-кѣлька просились козаки у полковника зъ фортецѣ, погуляти за валомъ и повидатись зъ Татарами, але полковникъ понуро одвѣчавъ имъ: „не пора!“ або „не кваптесь на-впередъ батька вѣ пекло“ — и нетерпеливо поглядавъ на пѣвнѣчь. Ще вчора, заразъ по приѣздѣ Касяна, полковникъ Иванъ пѣславъ гонця до полковника прилуцкого просити пѣдмоги, и приказъ до пирятинской сотнѣ, непроволочно явитись пѣдъ Лубны: гонецъ не вертавъ ся, пѣдмоги не було, Пирятинцѣ не йшли. Татарскѣ наѣздки стали смѣльйшѣ, зачали ближче пѣдѣзѣждати до валу; але зѣ фортецѣ грянула гакѣвниця, друга, третя, и вони розсѣялись, оставляючи на мѣсци двохъ чоловікъ та коня: одинъ лежавъ долѣ-ницѣ,

наче-бъ спавъ, другій, лежачи на-взнакъ, махавъ руками майже до полудня, мовъ вѣтровый млынъ; а раненый кбнь, все намагавъ пбднаться, стававъ на передній ноги и сидячи на задныхъ, якъ собака, судорожно вытягавъ довгу шию, такъ що страшно було дивитись на нього; потбмъ, хитаючись, падавъ и впять встававъ на передній ноги...

Наставъ полудень тихій, парный. Татаре выѣхавши по-за выстрѣль фортечныхъ гарматъ, стояли густыми товпами; надъ чистымъ полемъ плававъ по небу великій коршунъ; розпустивши широкій крыла, вытягнувши ноги узброеній острыми кбгтями, пеняво спускавъ ся вбнъ на трупы, и швидко кидаячись на ббкъ, буцѣмъ нерадо пбдбймавъ ся въ гору, коли раненый Татаринъ живо замахавъ руками. По полю тюпцемъ бѣгала якась раба собака, спустивши хвбсть, звѣсивши голову и довгий высолопленный языкъ; змучена, зупнилася вона передъ трупами, кругомъ понюхала поле, завыла, и пбдогнувши хвбсть кинулася утѣкати зо всѣхъ нбгъ. Полковникъ, втираючи закрѣмй очи, поглядавъ на пбвночъ — на пбвночи нѣкого не було. Тбльки чистый степъ, розпаленый полуднѣшнымъ сонцемъ, та по степу, мовъ бѣжуче стадо втѣкаючихъ овецъ, мелькавъ ннодѣ туманъ на далекому овидѣ.

Герцккъ радивъ полковникови зробити випадъ, полковникъ не згоджавъ ся, дожидаючи скорой пбдмоги.

— На що вамъ, по що вамъ пбдмога, коли вы самй великій лицаръ? — говоривъ Герцккъ, — прийде пбдмога, вы розббете Татаръ, и всѣ скажуть: не самъ розбивъ полковникъ Иванъ, люде помагали; ще чи не заспѣвають пѣсню, бабску пѣсню:

Ой не сама пряла,
Кума помагала:

Дала кумъ миску пшона

И два куски сала...

Бабска пѣсня, а заспѣвають вѣ на вашъ карбъ, и вамъ буде встыдно, й казати буде нѣчого.

— А радъ бы знати, хто заспѣває?

— Языкъ безъ костей! яка небудь баба заспѣває, — що вы вѣ скажете? Отсю пѣсню давно спѣвають, годъ вамъ, пане, заказати вѣ! Заказете, ще гбрше; непристойне скажуть про васъ, про хороброго лицаря, и въ Прилукахъ и въ Миргородъ будуть спѣвати пѣсню, коли-бъ у вашомъ полку побоялись... Я васъ люблю, пане мѣй, дуже люблю... отъ вѣдкбля беруть ся слова мои...

— Знаю, друже мѣй, знаю, братику Герцику, спасибѣ тобѣ, дасть Бѣгъ, надстане спека, то я повитаю ся зъ ними, я докажу, що я самъ побю отсю погань, безъ прилуцкихъ дегтярѣвъ... хочъ осторожность не вадить... А що Запорожець?...

— Сидить пѣдъ стражею...

— Та слава Богу! Ты нарозумивъ мене сховати сю стару лисицю. Спасибѣ, брате! менѣ и въ голову не прийшло зъ-початеку, що отсе щпѣгъ вѣдъ Татаръ; наробили бы квасу въ ротъ, коли-бъ оставили его на воли...

— Звѣсно!... Вы самѣ, пане, въ-першь объ сѣмъ думали, та не хотѣли тѣльки зобиджати лицаря; вы заразъ и сказали, що думали...

— Яка голова въ тебе, Герцику! — сказавъ доволеный полковникъ, — навѣтъ думки мои знае...

— Я смѣтя противъ васъ, пане мѣй, а Господь умудряе слѣпцѣвъ... А яку исторію выдумавъ той дѣдъ: буцѣмъ покѣйница Марина, царство вѣй небесне, воскресла!

— Дивно и менѣ здавало ся теє, та лицарска по-

винность не звелѣла розпытувати о бабѣ... А що, якъ вона жива?

— О, Боже-жь мѣй! хйба, пане, мертві воскресаютъ? Самъ бачивъ, якъ вона выйшла на руштованье, самъ бачивъ... та я вже говоривъ вамъ... на-силу втѣкъъ зъ Сѣчи, а то коли-бъ найшли, то й мене бъ стратили, такъ розлютились було тѣ невѣры!

— Не кажи такъ, Герцику, — сумно сказавъ полковникъ, — вони християньскій лицарѣ, а хитрї бувають и лютї, мовъ вовки... Не думавъ я пережити меси Марина, не додержавъ слова покѣйниці жѣницѣ...

— Що зъ воза впало, те пропало, пане мѣй. Що-жь, коли-бъ и живою була Марина?

— Бачить Богъ, я-бъ вбдавъ тѣ за Олексѣя. Я и тодѣ хотѣвъ се зробити... та .. Богъ его знае... якъ... Ну, та що й говорити про те!... Чи выпытувавъ ты вчора Запорожци о мѣй дочцѣ?

— Цѣлый вечѣръ... та бреше небылицѣ, старый лисѣ! Такъ, каже, прийшли та й живутъ у мене, — видно путаеть ся въ речахѣ; вѣнъ, живучи на зимовнику, певне не знавъ того, що вы знаете зъ моихъ слѣвъ... та выдумавъ кавку для бѣльшого почету, думавъ, що вы баба, тому, що вони всѣхъ насъ Гетьманцѣвъ мають за бабѣ, и розплачетесь на вѣсточку о дочцѣ и дасте ему волю робити, що схоче, для Крымцѣвъ. Певне доставъ вѣдѣ хана не одного червоного...

— Такъ, такъ! погоди, собако! упоравши ся зъ Татарами, я навчу его, якъ жартувати зъ полковникомъ Ивановъ! Що-жь вѣнъ теперь? Ты его бачивъ сегодня?

— Бачивъ. Дуже засумувавъ, беть ся объ рѣшотки, ажъ плаче!...

— Нехай плаче, нехай плаче, вѣдѣ злости плаче! Полюхавъ пирога, та не вдалось покушати... А не эле-бъ и намъ перекусити, Герцику!

Зачало вечерѣти. Татаре невеликими купками стали развѣджати по полю передъ фортецою; одна, по-больша, подвѣхала досыть близко и обступила трупы товаришѣвъ; де-якъ злѣвали зъ коней, здавалось, хотѣли подняти и повезти зъ собою жертвѣ тѣла. Гармашъ прилагъ до гарматы, приложивъ люнту, и зъ фортечного валу грянувъ выстрѣлъ: ядро попало просто въ купу; якъ живе сребло разбризнулись Татаре на всѣ боки, оставляючи на мѣста ще кѣлькохъ товаришѣвъ и два довгѣ списы, встроженные въ землю; на списахъ торчали тѣлькощо зрубавѣ козацкѣй головы, кровь стѣкала по довгихъ ратищахъ; вечерній вѣтрець хитавъ ихъ на боки и вѣявъ чорными тубами...

— На коней, хлопцѣ! — сказавъ полковникъ, заскрежетавъ вѣдъ злости зубами, — дамъ я имъ! А де Гадюка?

— Варить вечерю для пана, — одвѣчавъ Герцикъ, — та позвольте, я побѣду за вами. На що вамъ Гадюка? Ждати довго...

— Скажи, що се въ тебе за пѣрце на шапцѣ?

— Замова бѣдъ кулъ и стрѣлы и всякого оружя, — одвѣчавъ Герцикъ, вывѣджаючи рядомъ зъ полковникомъ зъ фортечною брамою.

Быстро понеслися козаки розсыпною на Кримцѣвъ, и въ минуту по всему полю завязала ся горяча стычка. Чоловѣка десять Татаръ скакали просто на полковника. Полковникъ зъ Герцикомъ скакавъ на нихъ. На двадцять крокѣвъ вѣдъ Кримцѣвъ полковникъ выхопивъ зъ ольстры пистоль, спутивъ курокъ — паленуло; другій пистоль тежъ не выстрѣливъ; кинувши и той на землю, полковникъ поднявъ руку, узброену тяжкою кривою шаблею, що блискала въ воздухъ, якъ ясный рѣгъ молодого мѣсяца, але въ ту минуту двѣ стрѣлы впили ся ему въ грудь... Полковникъ заточивъ ся на сѣдлѣ, спу-

стивъ пѣднату шаблю, а Татаре вхопивши за поводы его коня и коня Герциковаго, помчали ся въ степь. Козаки кинулись выручати своего начальника, але ихъ було мало, — а Кримцѣвъ прибывало зъ каждою минутою, били козакѣвъ и горнулись до фортецѣ.

Наравъ страшный зойкѣ огласивъ поле: зъ фортецѣ скакавъ дивный воинъ на неосѣдланомъ и ненавѣжканомъ дикомъ кони; быстро летѣвъ вѣнъ, ухвативши коня за гриву и повертаючи жиливою рукою на всѣ боки, наче поводами: голова безъ шапки, не стрижена, не брита, не чесана, ноги заголені до колѣвъ, руки по лѣктѣ, въ правѣй руцѣ пѣднута тяжка сокира.

— Де вы дѣли, собаки, мого пана? — страшно кричавъ вѣнъ, ринувши въ товпу Татаръ. — Пане мѣй, пане мѣй! ось я, ось Гадюка! — кричавъ вѣнъ, быстро спускаючи на право и на лѣво тяженну сокиру, вѣдъ котров, якъ снопы бѣ бурѣ, валились Татаре. Вѣдбивши раненого полковника, Гадюка перекинувъ его поперекъ коня и помчавъ ся въ фортецю, а въ слѣдъ за нимъ поскакали и Герцикѣ и козаки, пертї зо всѣхъ сторонъ множествомъ Кримцѣвъ. Вже були вони у фортечныхъ ворѣтъ, несучи за плечима собѣ неприятеля, якъ зъ крикомъ ударила въ бѣкъ пирятинска сотня; Кримцѣ напудились засѣдки, побояли ся свѣжого вѣйска, и зновъ переслѣдуванї козаками, поскакали въ степъ до своихъ обозѣвъ. Пирятинцѣ, розвинувши сотенї хоругви, вѣбїшли въ фортецю, привѣтуванї народомъ. Замѣсть раненого полковника взявъ начальство надъ фортецюю пирятинскїй сотанкѣ.

Настала вѣчь. На далекомъ степу, мовъ звѣздочки, засвѣтили сторожевї огники Татаръ. На фортечнѣмъ валу козаки подвоили сторожу.

Въ своѣй спочивальни, на широкѣй постели, покры-

тбй ажъ до помоста азiятскимъ ковромъ, лежавъ полковникъ Иванъ, сильно невдужаючи вѣдъ ранъ; козакъ-знахарь осмотривъ раны, перевязавъ ихъ и похитавъ годовою.

— Що? — спытавъ слабымъ голосомъ полковникъ.

— Нѣчого, пане полковнику! — одвѣчавъ знахарь.

— Нема надѣв? га?

— Въ Бога все зможне...

— Покинь отсе... я не баба. А по твоему якъ?.. що?..

— По моєму кепско...

Полковникъ покивавъ головою и тихо спытавъ:

— А Гадюка де?..

— Лежить раненый, — одвѣчавъ Герцикъ.

— Зле!.. Оставь ся зо мною, Герцику; а вы все...

Тутъ полковникъ махнувъ рукою — все вышли.

Герцикъ заперъ дверь и пѣдбiшовъ до полковника.

— Слухай, Герцаку, — казавъ полковникъ, — розпытай сього Запорожця о моѣй Маринѣ... менѣ... менѣ все здаеть ся, що вона жива... Козаки не зрозумѣють мене, подумаютъ, що я безъ характера.. а ты любишь мене; слухай: коли се правда... коли вона...

И полковникъ зачавъ шопотомъ говорити до Герцика.

Нахилившись надъ полковникомъ, Герцикъ довго слухавъ, впяливъ свои быстрой очи на вмираючого, и страшно усмѣхнувъ ся. Коли полковникъ замовѣлъ, вбiвъ зъ дикю радостью перейшовъ ся по комнату, пѣдбiшовъ до постелѣ, нахиливъ ся до лица полковника, уважно прислухувавсь и сказавъ: „Добре, пане, вамъ неприємне свѣтло, я васъ оберну до стѣны.“ Потѣмъ обернувъ полковника до стѣны, накрывъ его своимъ походовымъ плащемъ, и вѣдбiшовши на середину комнаты, кашлянувъ и сказавъ досыть голосно:

— Теперь добре, пане? га?

— Добре, — одвѣчавъ полковникъ слабымъ шопотомъ.

— Добре, добре, — сказавъ Герцикъ, — теперь я пбйду сповинти вашу волю, пане мбй, чусте?

— Чую.

Герцикъ выйшовъ.

— А що? а що? — пытали Герцика старшины, що були въ другбй комнатѣ.

— Ангельска душа! — одвѣчавъ Герцикъ зъ слезами въ очахъ, — вбнз чуе свбй близькій кбнець, и о всѣхъ памятае.

— Не вже-жь?...

— Такъ. Каже: яеъ я умру, Герцаку, скажи, щобъ дали пирятинскому сотникови мого черкеского коня, синка...

— Добрый кбнь! — говорили старшины.

— Я зъ нимъ и не поражду! — сказавъ сотникъ.

— А хорунжому Подметцѣ, — продолжавъ Герцикъ, — мою стару рушницю.

— Знае, що я мысливый; добра душа!

— Осаулови Нелийводѣ-Присядебскому србнцу чарку.

— Уплю ся изъ той чарки, — сказавъ Нелийвода-Присядебскій, — йй-Богу, упюсь..

— Осауламъ Гопакови и Тропакови по парѣ червонихъ чоботбвъ зъ србнными пбдковами...

— Спасибб', спасибб'! — говорили Гопакъ и Тропакъ, — спасибб'! дай ему, Боже...

— Здоровля? — лукаво спытавъ Герцикъ, — що-жь вы не кбнчаєте?

— Звѣсно, здоровля! — пильно одвѣчали осаулы, — мы зъ горя не договорили... Богъ зъ нимъ и зъ дарун-

ками, коли-бъ тільки здоровъ бувъ нашъ добрый начальникъ!

— Такъ, такъ, правда! добрый начальникъ! хороший чоловікъ, дай ему, Боже, всего, що мы ему хочемо, — повторили хоромъ и другі. — А тобѣ що, Герцику?

— Поки-що нічого; хіба що вамъ скаже... велѣвъ васъ поклукати. А ты, Потопе, — сказавъ Герцикъ, обернувшись до вартівника, — збѣгай заразъ въ въ тюрму, дождьдайся о здоровлю Запорожця Касяна, скажи: полковникъ велѣвъ. А вѣдбля забѣжи до священника, попроси его сюды зъ Дарами, скажи: полковникъ просить. Чуешь?

— Чую, — одвѣчавъ козакъ, — виходячи за дверѣ.

— Християньска душа! благословенна душа! — тихо говорили старшины, входячи въ полковничу сповчивальню.

— Вона? — шопотомъ спытавъ Підметка, показуючи очима и бровами на рушницю, що висѣла надъ постѣлю полковника.

Герцикъ, подтверждаючи, кивнувъ головою.

Полковникъ лежавъ обернувшись лицемъ до стѣны и тяжело зѣхнувъ, коли ввійшли старшины и шанобно ставули у дверей.

— Старшины прийшли! — сказавъ въ пѣвъ-голоса Герцикъ, похилившись до полковника.

— Добре! — тихо одвѣчавъ полковникъ и щось зачавъ по-тихо говорити.

— Полковникъ выѣзджаючи на битву, написавъ свою волю и запечатавъ її вѣйсковою печатью, а теперъ просить, на случай чого-небудь недоброго, чого Боже борони! — говоривъ Герцикъ, — просить усѣхъ стар-

шинъ взяти сю волю и сповнити ѣѣ на случай смерти пана полковника.

— Раді старатись, — одвѣчали въ одинъ голосъ старшины, низко кланяючись.

— Спасибѣ! — шопотомъ одвѣчавъ полковникъ, все ще обернувшись спиною до своихъ подчиненныхъ.

— Де-жь бумага, пане мѣй коханий? — спытавъ Герцикъ.

— За образами... Охъ!..

— Пошукайте, пане сотнику, — сказавъ Герцикъ.

Сотникъ приблизивъ ся до образѣвъ, ударивъ доземль поклонъ и перекрестившись, выймивъ изъ-за образа пакетъ, запечатанный полковничюю печатью. Герцикъ, взявши зъ рукъ сотника пакетъ, пѣдбйшовъ до полковника и спытавъ, пѣдносячи папѣръ до самого лица полковника:

— Отсе твоя воля, пане?

— Вона... охъ... душно!..

— Душно, пане? чи не отвори ти вѣкно?

— Добре...

Гопакъ и Тропакъ кинулись и отворили вѣкно, мовлячи:

— Вже мы, пане полковниу, отворили.

— Добре, — и полковникъ зновъ зачавъ тихо говорити.

Герцикъ, нахиливши ся, слухавъ его зъ увагою и потѣмъ сказавъ старшинамъ:

— Полковникъ хоче успокоити ся и на сямотѣ помолитись Богови о грѣхахъ. Выйдемо, панове!

— Якій въ нього грѣхи? чиста душа! добра душа! — говорили старшины, выходячи зъ комнаты. Зъ-переду ишовъ, поважно несучи запечатанный пакетъ, пирятиньскій сотникъ, пышаючись довѣренностью полковника.

За чверть години прийшовъ священникъ, вступивъ въ спочивальню и впять вернувъ ся, мовлячи:

— Молѣть ся, братіє! вѣнъ умеръ!

— Умеръ?! — закричали старшины.

— Умеръ! — сказавъ священникъ, — умеръ нерозкаяный! въ грѣхахъ умеръ чоловікъ! Молѣте ся..

— Царство ему небесне! — хрестячись, сумно говорили всѣ притомнѣ. Але, Богъ знае чому, придивившись добре, можна було помѣтити, що на всѣхъ сумныхъ лицахъ, не виймаючи навѣть Герцика, мелькала якась тайна радѣсть.

— Добрый бувъ панъ! — сказавъ Герцикъ.

— Добрый бувъ начальникъ! — додавъ сотникъ.

— Правда, правда! — майже радѣсно подтвердили всѣ.

— А якій буде новий? — замѣтивъ одинъ осауль.

— Богъ знае... що Богъ дасть, те й буде, — говорили старшины. И на сей разъ ихъ лица справдѣ помрачила гѣрка задума.

Давна есть гра фізіономіи чоловічка, нехотячи инодѣ подумашь. Душа мовъ вода: нѣколи не буває супокѣйна — вѣчно мѣняеть ся..

VI.

Пришовъ нѣ за чимъ, пошовъ нѣ зъ чимъ,
 Шкода й пытать, тѣльки ноги болять.
Народня жоговрка.

О пѣвочи протяжный гомбѣ соборного дзвона звѣстивъ Лубенцѣвъ о смерти ихъ полковника; другі дзвоницѣ одвѣчали сьому дзвонowi, и незабаромъ весь городъ загремѣвъ дзвонами. Народъ проснувъ ся и тов-пами всю нѣчь до самого свѣту приходивъ девитисъ на усопшого полковника, котрый лежавъ середъ комнаты на довгѣмъ дубовѣмъ столѣ, одягнений въ богату парчеву одежу. Кругомъ стола на тяжкихъ пѣдсѣвчникахъ горѣли свѣчки: въ головахъ икона, а надъ нею на-церехрестъ зложені пѣрначъ и булава. Входячи въ комнату, козаци хрестились, молячи ся за душу усопшого, а выходячи на двѣръ, голосно проклинали Кримцѣвъ, збираючи охотникѣвъ, зробити выпадъ на розсвѣтъ и дорого вдплатити невѣрнымъ за свого полковника; але до выпаду не прийшло, на великій жалъ охотникѣвъ.

Кримцѣ знали черезъ своихъ шпѣгунѣвъ, що въ миргородскій полкъ выслано гонця за пѣдмогою, и вчувши въ городѣ голосъ дзвонѣвъ и трѣвогу, подумали, що йде далека пѣдмога, а любячи загально ббльше несподѣвані напады и розбоѣ, нѣжъ правильну вѣйну и битву, нѣчью забрались по-тихоньки, оставляючи запалені сто-

рожеві огні: таєъ усѣ думали въ Лубнахъ — а може були й инші причини. На розсвѣтъ козаки зъ валу не помѣтили Кримцѣвъ, послали розвѣзды — розвѣзды нѣкого не нашли, наче-бъ невѣрній крѣзь землю провалились, наче-бъ ихъ завѣяло и понесло вѣтромъ.

Цѣлу вѣчь не спавъ Касянь, думаючи о причинѣ незвычайного дзвоненя, и розпытувавъ вартѣвника, и кусивъ его спѣваньемъ: вартѣвникъ, на велику досаду Касяна, уперто мовчавъ. Въ-ранцѣ загремѣли замки, закрипѣли на заржавѣлыхъ завѣсахъ дверѣ, и въ тюрьму ввѣйшовъ Герцикъ.

— Поздоровляю тебе, друже мѣй Касяне, поздоровляю, — весело говоривъ Герцикъ, обймаючи Касяна.

— Зъ чимъ? чи не збрались повѣсити мене? — понуро спытавъ Касянь, вѣдтручаючи Герцика.

— Боже мѣй! що за чоловікъ! справдешній воинъ, справдешній Запорожець! характерный чоловікъ! Кримцѣ втекли, теперъ ты свободенъ.

— Молодцѣ! ото Гетьманцѣ! вы ихъ прогнали?

— Такъ, мы ихъ порядно побили вчора, а вони вѣчью и втекли; певне напудились дзвонбъ: думали, що мы щось недобре противъ нихъ замышляемо.

Отъ воно що! е чимъ величатися! Такъ вы дзвоневьемъ прогоняли Татаръ, мовъ налетну сарану? Бабы!...

— Нѣ, Касяне, мы дзвонили зъ иншою причины; хѣба ты не знаешь нашего смутку?

— Вѣдки бѣ я знавъ?

— Ты не знаешь! О, Боже мѣй! Плачь, Касяне! Полковникъ умеръ! Кримцѣ его вбили..

— Отъ воно що!... Царство ему небесне, а плакати менѣ нѣ объ чѣмъ...

— Якъ хочешь, Касяне, се твое дѣло; ты разумный чоловікъ. Ходѣмо-жь на раду; ось твоя збура; я

приберѣтъ вѣ въ любви до тебе; ходѣмо на раду, вона вже збрала ся. Одинъ Богъ знае, я такъ полюбивъ тебе, Касяне!

— Що менѣ робити на вашій радѣ?

— Тамъ всьо старшины, та Запорожець и самъ не простый чоловікъ: и мѣжь старшинами тобѣ дадутъ почетъ; тамъ читати-мутъ послѣдню волю полковника: може вѣнъ що таке и о дочцѣ написавъ, и о моѣмъ приятелю Олексѣю. Ходѣмъ! тобѣ не эле знати: повѣдешъ, передашь имъ радбсть.

— То дѣло, такъ ходѣмо-жь!

Зббрала ся рада. Сотникъ и старшины присягнули, що передъ смертю полковникъ вручивъ имъ се саме завѣщанье и просивъ сповнити послѣдню свою волю; пѣсля сього священникъ розпечатавъ и голосно прочитавъ завѣщанье:

„Во имя Отца и Сына и святого Духа, амѣнь. Я, не маючи крѣвныхъ, въ случаю моеи смерти, завѣщаю въ лубенску соборну церковь сто червонныхъ, та въ пирятинску замкову пятьдесятъ, а остальне все мое имѣнье, рухоме и нерухоме, вѣддаю на вѣчнѣсть и неповоротнѣсть моему приймакови Герцикови за его пожиточнѣ моѣй особѣ службы, зъ тымъ, щобы вѣнъ годувавъ до смерти Гадюку и наливавъ для нього що-року бочку наливки зъ сливокъ, купленыхъ по вольнымъ цѣнамъ въ мѣстечку Чернухахъ. Року того и того, мѣсяца и дня того и того. Славного Вѣйска Запорозкого, полку лубенского полковникъ, Иванъ той и той.“

Священникъ зложивъ бумагу и поклонивъ ся Герцикови; всѣ старшины тежь стали ему кланяти ся и поздоровляти зъ наслѣдствомъ; навѣтъ самѣ нежичливцѣ Герцика приѣмно розгляджували усы и усмѣхались передъ нимъ.

— А про коня нічого не сказано? — спытавъ сотникъ.

— И про рушницю?... и про чоботы? — говорили старшины.

— Що сказане, то святе, — покбно одвѣчавъ Герцикъ, — я не запру ся; сказавъ полковникъ — берѣть, хочь воно й до мене належить, а берѣть, я не хочу перечити...

— Чесный чоловікъ той Герцикъ! — говорили старшины мѣжь собою.

— Нѣ, — сказавъ Герцикъ твердымъ голосомъ, — не хочу я наслѣдства. Въ полковника осталась дочка, вона наслѣдниця. Отъ вамъ чесный Запорожець, вѣнъ приѣхавъ зъ поклономъ вѣдъ неи, вѣ слѣдує, а не менѣ...

— Нѣ, нѣ! — закричали сотникъ и старшины, — имени вѣ нема въ духовной бумазѣ, вѣнъ вѣ вырѣкъ ся: вона втекла вѣдъ нього...

— Може побѣйникъ не знавъ, чи вона жива, — замѣтивъ Герцикъ.

— Отъ дурень! — ворчавъ, обертаючись до товаришѣвъ, сотникъ, котрому, якъ видно, дуже хотѣлось сивого коня.

— Говоривъ ты, добрый чоловіче, побѣйному полковникови, що его дочка жива, и чи воно дѣйсне правда? — спытавъ Касяна священикъ.

— Говоривъ, заразъ якъ приѣхавъ говоривъ, полковникови, а его дочка й теперь у мене живе на зимовнику...

— А отсе завѣщанье писане вчора, — сказавъ священикъ, — значить ся, вѣнъ умысне замовчавъ о дочцѣ, хочь и знавъ, що вона жива; значить ся, вѣнъ усунувъ вѣ вѣдъ послѣдней своей волѣ, и ты, Герцику, не смѣешь вѣдказуватись вѣдъ сповненя волѣ умираючого, по-

виненъ приняти всѣ його земскі добра и старатись о приобрѣтеніе таковыхъ и на небѣ.

— Не смѣю вамъ перечити, — одвѣчавъ Герцикъ, покбрно кланяючись.

Старшины дбстали дарунки, назначеніи имъ по устному приказанію полковника. Полковника поховали при громѣ гарматъ, голосѣ трубъ и дробного рушничного огня, а надѣ вечѣръ вся знатня бенкетувала въ нового своего товариша по багацтву, у Герцика. За вечерю зъпершу пили жалобніи кубки за упокой душѣ покбйного и спѣвали вѣчную память, потбмъ зачали пити здоролье Герцика, потбмъ сотника и старшинъ, закричали „ура“, заспѣвали многая лѣта и передъ досвѣткомъ розбйшлись дуже радѣ собою...

Коли розбйшлись гостѣ, Герцикъ прийшовъ у полковничу спочивальню, — вона теперь зробилась его комнатою, — весело перейшовъ по нѣй разбѣвъ зъ-кблька, затираючи руки, давню усмѣхаючись, и сѣвъ на постѣль, на котрой минувшой ночи лежавъ умираючій полковникъ. Герцикъ задумавъ ся и на-разъ здрбгнувъ! живо скочивъ на ноги и, пбднявши коверъ, трѣвожно подививъ ся пбдъ постѣль: тамъ нѣчого не було. „Дурный!“ — прошептавъ Герцикъ, сѣвъ и впять задумавъ ся. Лице его зробило ся страшне, болѣзна дрожь пробѣгала по нѣмъ, инодѣ губы его судорожно выкривлялись — Богъ знае, вбдѣ злои усмѣшки чи вбдѣ тяжкого болу сердечного страдаия.

Вже бувъ ранокъ, а Герцикъ все ще сидѣвъ на постели, задумчивый, смутный, опустивши голову на руки, опертїи въ колѣна, и ажъ тодѣ пбднявъ вѣ, коли скрипнули дверѣ и на порозѣ показавъ ся Касянь. Видко було по одежи, що Запорожець збираеть ся въ дорогу.

— Ты, Касяне? — спытавъ Герцыеъ.

— Вже-жь нѣхто иншій, — одвѣчавъ Запорожець,
— прощай! я заразъ їду.

— Куды?

— До дому на зимбвникъ. Тутъ менѣ нѣчого робити.

— Погоди, Касяне! погуляй зъ нами.

— Спасибб'. Не весело менѣ, та й тобѣ, якъ видно, не дуже весело.

— Правда твоя, Касяне. Заразъ видео розумного чоловѣка: не весело менѣ, я втративъ добродѣя, а тутъ ще покѣйникъ покривдивъ бѣдну свою дочку; бачить Богъ, Касяне, якъ менѣ жалѣ їѣ и їѣ чоловѣка! Ты самъ чувъ, якъ я вѣдказувавсь... що-жь робити? Рада присудила: не можъ, кажуть, перемѣнити завѣщаня; воля покѣйника, кажуть, свята.

— Не збрешу, чувъ.

— Ну, отъ бачишь, самъ не знаю, чого-бъ я не давъ, щобъ перемѣнити отсе... Бачить Богъ, Касяне, я добрый чоловѣкъ. Менѣ Олексѣй Чайковскій великій приятель; отъ, подивись, киджалъ — се его дарунокъ; скажи ему, що висить у мене, бачишь, де? на почетному мѣсци. А Марина завсѣды була така ласкава, завсѣды мене выпрошувала, якъ бувало, покѣйникъ — щобъ надъ нимъ земля перомъ — захоче мене, бувало, поштовхати за що-небудь...

— Спасибб' й за добре слово. Прощай...

— Нѣ, погоди, Касяне! Скажи Маринѣ, що я завше буду їѣ згадувати и весь мастокъ полковника буду лѣчити за їѣ мастокъ; я буду просто їѣ орандарь: всьо їѣ достатчу, нехай нѣчимъ не журить ся, їсть и пѣе зо срѣбла, ходить въ оксамитъ, чуешь?

— Чую.

— А на першій разъ возьми отъ отсей мѣшокъ дукатовъ, кланайся вѣдъ мене, и вѣ чоловѣкови кланайся! Скажи, що я зъ нимъ скоро побачусь... Отъ тѣльки впораюся зъ дѣлами, заразъ приѣду до васъ на зимовникъ. Погуляємо вкуцѣ, забудемо горе...

— Зъ хорошихъ устъ хороше й слово, — одвѣчавъ Касянъ, ховаючи мѣшокъ въ кишеню безконечныхъ своихъ шараварѣвъ.

— Теперь прощай, братяку! прощай, Касяне! Чи вѣришь, я й тебе люблю не менше Олексѣя; що для нього, то й для тебе готовъ зроби́ти. А якъ же менѣ найти тво́й зимовникъ?*

Касянъ розказавъ дорогу, поклонивъся и вы́шовъ. Небавомъ вѣддыкнувъ вѣнь свободно на широкомъ рѣднимъ степу. Вѣтеръ вѣявъ, трава шумѣла, добрый конь скакавъ, Касянъ спѣвавъ пѣсню, подѣвѣдждаючи до своего зимовника.

VII.

Ой полети, галко,
 Де мій рідний батько,
 Нехай мене одвідає,
 Боли мене жалко.⁴
 Летить галка, краче,
 А дівчина плаче:
 „Нема в мене рідненького,
 Тільки ты, козаче!“
Українська пісня.

— Що вамъ сказати, мои діти? — говоривъ Касянъ Чайковському и жѣницѣ его, сидячи за столомъ у своѣмъ зимовнику. — На Гетьманщинѣ, якъ я змѣркувавъ, такъ все перепуталось, перемѣшалось мовѣ шерсть у войлоку: порядку нема, одно тѣльки менѣ дивно, хочъ и певне, що Герцикѣ виглядає на великого мошенника: такъ и просить ся на верѣвку, а добре робить, їй-Богу, добре! що нѣ говори, вѣ нього душа лучша вѣдъ пыки.

— Ты, батьку, дивно говоришь, говоришь выкрутами, тутъ щось є.

— Нѣчого нема.

— А батько, полковникѣ, що? — спытала Марина,

— Нѣчого. Звѣсно: умеръ, поховали, та й по всему; всѣмъ прийдесть ся вмирати... Отъ ты вже й плачешь, доню! Негарно...

Але Марина его не слухала; голоснѣ риданя, перерыванѣ скликами: „Я сьому причиною; на мою голову впаде смерть его!“ и таке де-що задушали Марину.

— Отъ говори бабамъ правду! — замѣтивъ Касянъ, — вони зъ мухи ковя зроблять и давай плакати!... Татаре его вбили а не ты, вбнъ не дуже о тобѣ журивъ ся..

Коли трошки втихли риданя Марини, Касянъ розказавъ всю исторію своєї вѣды, котра намъ уже звѣсна, и закбичивъ вѣ словами: Отъ я приѣхавъ до васъ нѣ зъ чимъ окрѣмъ сього мѣшка дукатѣвъ... Що нѣ говори, а Герцикъ добрый чоловікъ.

— Такъ вбнъ не проклявъ мене?

— Отъ, дурна баба! За що-бъ вбнъ проклявъ тебе? Та коли-бъ и проклявъ, я не тавъ бы...

— Ну, я рада! камѣнь зваливъ ся зъ душѣ моеи вѣдъ слѣвъ твоихъ, Касяне. Мене не проклявъ батько... Дякую тобѣ, Господи!... Теперъ я нѣчого не боюсь, я ще не сама на свѣтѣ... И Марина оббймивши Чайковскаго, притулилась до груди его и тихо плакала.

— И давно-бъ такъ!... Богъ-знае объ чѣмъ плаче! — додавъ Касянъ. — Вы останетесь у мене жити; грошѣ у васъ є, и ще будуть, а умру — вашъ зимбвникъ и все ваше. Для васъ стане; будутъ дѣти, сыны — посылайте служити на Свѣч: послужать, пбзнають політику и характерство — будутъ людьми. Отъ и по всему. Годѣ дѣти плакати!

Супокбйно заживъ Чайковскій на зимбвнику; днемъ ходивъ на польованье, вечеромъ слухавъ оповѣданя Касяна о дѣлахъ Запорожцѣвъ въ давно-минувшій часы, а коли на яке-небудь дѣло була зложена пѣсня, — а се було скрѣзь, — то всѣ спѣвали ту пѣсню а Касянъ пояснявъ имъ де-якій аллегоріи, безъ якихъ вы найдете мало пѣсень на Украинѣ, що и подало повѣдъ многимъ умнымъ людямъ, що не розумѣли ихъ, попрѣкати бѣднѣ творы народнѣи поезіи за безмысль.

По двоохъ недѣляхъ разъ въ-ранцѣ Касянъ дуже пильно стругавъ изъ кавалка сухого липового дерева столову ложку; Марина, сидячи коло вѣсна, вышивала барвистымъ шовкомъ хустку для чоловѣка; Чайковскій, збираючись на польованье, посадивъ на руку ученого сокола и привязувавъ ему до ноги колокольце. Якъ-разъ роздавъ ся кѣньскій топѣтъ! вѣлька козакавъ зупинились коло ворѣтъ зимѣвника и пытали хлопця, що ходивъ по дворѣ: Се зимѣвникъ Касяна?

Касянъ вышовъ и заразъ вернувъ ся, ведучи гостя, одягненого въ богате вбранье.

— Олексію, друже мѣй! — закричавъ гѣсть, кидаючись оббѣматн Чайковского.

— Не вже-жъ се ты, Герцику? — сказавъ Олексій.
— Я на силу пѣзнавъ тебе... паномъ ставъ...

— Охъ, тяжке менѣ отсе панство! Не говори о нѣмъ, братику! Касянъ свѣдокъ, якъ отсе сталося... Серце въ мене такъ и рвалося до тебе... Якъ подивлюся на твоѣй кинджалъ, та нагадаю наше прощанье, памятавшь, на Свѣчи... отъ такъ серце и рветь ся, такъ и шепче: е въ тебе другъ, ты забудь его... Бачить Богъ, правда.

— Жди, Герцику, я чоловѣкъ простый; скажи менѣ, ты знавъ, якъ бувъ на Свѣчи, що полковнича дочка, теперѣшня моя жѣнка, втекла?

— Охъ, Боже мѣй, и панѣ Марина тутъ! Я вѣдъ радости не побачивъ! Та якъ вы похорошѣли, панѣ! позовольте поцѣлувати васъ...

— Ей, Герцику! ты сяльно цѣлуешь, — закричала Марина, вырываючись вѣдъ Герцика.

— За-про радѣсть себе не тямлю... Да ты пытавъ, Олексію, чи я знавъ? Розумѣть ся, знавъ.

— Чому-жъ ты менѣ не сказавъ?

— Е, братику! не такъ легко сказати смутокъ, якъ радѣсть. Ты бувъ такій веселый, що менѣ було жалѣ тебе засмутити: та й мы самі не знали, де дочка полковника — пропала та й тѣлько. А чи вона втекла, втонула, чи вѣ кто зъ свѣта звѣвъ — нѣхто не знавъ... Якъ же менѣ було сказати тобѣ... помѣркуй самъ... Вишень, пожалѣвъ тебе, а бачишь все вышло на добре... Чому бутъ, тому не минути.

— И те правда, — одвѣчавъ Олексій.

— Теперъ, дядьку Касяне, я попрошу твоєи ласки, — сказавъ Герцикъ, — не покинь моихъ козакѣвъ; зо мною ихъ чоловѣка шѣсть; знаєшь, взявъ для безпечно-сти въ вашихъ степахъ...

— Пусте! — одвѣчавъ Касянь, — якъ Богъ дасть, то й одинъ чоловѣкъ проѣде, — отъ я завше самъ вѣджу; а не дасть, то й десятокъ не збавить... А твоимъ конямъ и хлопцямъ мѣсце буде: въ мене своихъ хлопцѣвъ чоловѣка десяти три або чотири живе на зимовнику, такъ шѣстьохъ и не помѣтять.

— О-го! а я думавъ, ты одинъ живешь...

— Одинъ не довго бы проживъ...

День минувъ дуже приємно. Герцикъ навѣвъ багато гостинцѣвъ для Касяна, Чайковского, а особливо для Марины; говоривъ, що нѣколи не забуде добродѣйствъ батька вѣ, що мати Чайковского здорова и вже знає о женитьбѣ сына, и що навѣтъ вѣнъ постараетъ ся привезти вѣ зимою на зимовникъ, и сьому подобными речами придобивъ ся усѣмъ; навѣтъ и Чайковскій зачавъ подумувати: „Та, дѣйсне, Касянова правда; Герцикъ добрый хлопцюга“... Одна тѣльки Марина инстинктивно ненавидѣла его и не хотѣла приймати дарункѣвъ.

Касянь угощавъ на-славу, и за вечерю, пѣсля по-

рядного чаркованя, гбсть зробивъ ся зовсѣмъ свѣй. За-
чали розправляти, якъ провести заврѣшний день.

— Я предкладаю вамъ повѣхати на польованье, —
сказавъ Касянъ, — тутъ дуже багато дичины, а я займу
ся самъ зъ кухаремъ, та приготую вамъ такій стблъ,
що й въ гетьмана не буде такого... Я самъ, ѣй-Богу,
самъ, — не дивѣть ся; що старый, — а отъ такъ засу-
каю рукавы по лбѣтъ, отъ такъ, бачите, и далъ порат-
ись!... вы не жаргуйте зо мною!...

— Прекрасно, дядьку Касяне, — пбдхвотивъ Гер-
цикъ, — мы повѣдемъ зъ Олексѣемъ на охоту, а въ мене
е чудна рушниця...

— И въ мене тежъ, — додавъ Олексѣй, — и дичи-
на я знаю де водить ся.

— Стѣй! — закричавъ Касянъ, — видко, заразъ
видко, що оба гетьманцѣ. Пукати пбдутъ по степу; одну
штуку убье, а десять розгонить... Зъ соколами то але!
въ мене й соколы е.

— Що за охота зъ соколомъ? Зъ рушницею то
але! — сказавъ Герцикъ, — я й не вмѣю полювати зъ
соколомъ, а повѣду зъ рушницею .. Правда, Олексѣю?
- Повѣдемъ зъ рушницями.

— Ехъ, вы дурнѣй головы! що ваша рушниця?
выстрѣломъ убивъ та й конецъ, а розбгнавъ, розпудивъ
десятокъ... А якъ спустишь сокола, якъ внесеть ся
вѣнъ, якъ кинеть ся въ летъ на птицю, — шумить во-
здухъ, крѣпкѣй пера наче струны давенять на крылахъ...
такъ, давенять, прислухай ся, коли е уха; не дармо
зложена пѣсня:

Кѣнь бѣжить — земля дрбжить,

Соколъ летить — перо давенить...

Бй-богу, чудо якъ весело! нѣ, таки зъ соколами ѣдте на охоту! Я самъ бы поѣхавъ, та багато работы дома, а вы молодой народъ; погарцюете та пообѣдасте смачнѣйше.

Герцикъ ще перечивъ ся зъ Касяномъ, але старый и слухати не хотѣвъ, и такъ порѣшили завтра въ ранцѣ ѣхати на соколину охоту.

Любо дивитись було на Герцика й Чайковского, коли вони въ-ранцѣ поѣхали у-двохъ на охоту. Марина ще спала, старый Касянь, у кожусь, выпроваджавъ ихъ за ворота, повтараючи рѣзнй мысливскій науки. Весело ѣхали вони поручь себе, якъ рѣднй браты, смѣялись, розмавляли, згадували бувале... Коли зимѣвникъ сховавъ ся зовсѣмъ зъ виду, Герцикъ пустивъ свого сокола на стрепета: соколъ вѣдъ-разу убивъ неповоротливого суперника, стрепеть уцавъ на пѣскову поляну, зарослу дробнымъ буряномъ; мыслявцѣ пѣсадили до вбитого птаха и злѣтали зъ коней.

— Славна штука! — говоривъ Чайковскій — пѣдидаючи на одной рудѣ стрепета.

— Отсе то польованье! одвѣчавъ Герцикъ, — стрепета ловити — то наче мясо руками брати.

— Правда! Отъ, коли-бъ журавель, то натѣшились бы.

— Та подивись, чи не журавель се?

— Де?

— Генъ-генъ высоко, буцѣмъ чорна крапка на небѣ, просто надъ твоею головою.

Чайковскій пѣднйавъ голову, пильно дивлячись у синье небо. Герцикъ не зводячи очей зъ Олексѣя, живо присѣвъ, спустивъ до землѣ руку, вхопивъ жменю пѣску и — жалѣсно крикнувъ. Олексѣй зжахнувъ ся, якъ подививсь на нього; страшно кричучи, блѣдный вѣдъ

страху; Герцикъ махавъ по воздуху правою рукою; около руки якъ батогъ, вила ся темно-сѣра гадина.

— Олексѣю, спаси мене! Злюща гадина впила ся менѣ въ великій палець — кричавъ Герцикъ — и не покидае мене, огнемъ палить, проклята.

На конецъ вбили гадину. Герцикъ бувъ блѣдный, жовтый; холодный потъ зернатыми каплями бльщавъ на чолѣ его; вкушенный палець почервонѣвъ, слухъ. — Пропавъ я! — шептавъ Герцикъ, — кара Божя... видима кара...

— Пусте! — говоривъ Чайковскій, — чи мало гадины кусають, а не всѣ укушены вмирають; а до того-жь ся гадина була маленька, тонесенька — смѣтье.

— Отсе то й страшно, що вона маленька, тонесенька; се й есть найлютьйша порода; не всякій знахарь вѣдшепче вѣ... Богъ покаравъ мене!...

— Перестань, не гнѣви Бога. Ты зробивъ добре дѣло: потѣшивъ насъ, помѣгъ намъ... за що тебе карати?

Герцикъ мовчки покидавъ головою.

— Умомъ не розберу, якъ вона тебе укусила?

— Богъ покаравъ! я хотѣвъ...

— Що хотѣвъ?

— Хотѣвъ... збрвати былинку, а вона, погане гадье, певне лежала пѣдъ корчикомъ и вхопила за палець. Ой, Господи! якъ болить! морозъ за шкурою ходить: вѣдмо, брате, швидче до-дому!

Сумно приѣхали на зимѣвникъ нашѣ охотники. Чайковскій вѣвъ за поводы Герцикового коня, а той ледви сидѣвъ на сѣдлѣ: такъ страшно корчивъ его ббль; рука надула ся, напухла мовъ колода; на нѣй, мовъ сучки, сторчали пальцѣ; вѣдъ укушеного мѣсяця, якъ промѣвѣвъ, йшли на всѣ боки багровѣ чертки.

Касянь розпоровъ рукавъ жупана и сорочки, тому що вже ихъ здоймити не можна було, подививъ ся на руку и, холоднокровно сказаць :

— Нѣчого, минеть ся ; мене на вѣку три разы вкусила гадина, та все знахарѣ вдшентали ; тѣльки нѣчого не кладѣть на рану, поки приѣде знахарь. Я заразъ побшлю за нимъ хлопця, вбнѣ не далеко.

VIII.

У вѣвторокъ зѣлье варила,
А у середу Грися отрушла.
Украинска пѣсн.

Я не таковъ: нѣтъ, я не споря
Отъ правъ моихъ не откажусь,
Или хотъ мщеньемъ наслажусь.
А. Пушкинъ

Хлопецъ не заставъ знахаря дома, и мѣтью поплѣвъ
ся назадъ.

День мавъ ся вже вкѣ вечору. Їде хлопецъ, а на
зустрѣчъ ему иде, Богъ вѣ знае вдкбля, циганка, въ
синѣй спбдница, въ червонѣй подранѣй юпцѣ, стара,
погана, лице якъ заржавѣлый кбтликъ, волосье сиве ви-
сить клочками зѣ-пбдѣ яконсь бруднон стирени, намота-
нон на голову; вбсь ключкою до бороды, борода ключ-
кою до носа, а очи такъ и свѣтять ся. Хлопецъ пере-
хрестивъ ся и, боязко здбймивши шапку, сказавъ:

— Здорова, тѣтко!

— Здоровъ, небоже — одвѣчала вона шепеляючи
— куды Богъ несе?

— До-дому.

— А вдкбля?...

— Їздивъ за знахаремъ, та дома не заставъ.

— А на що вамъ знахаря?

— Козака вкусила гадюка.

— Охъ, Боже мбй! а давно вкусила?

— Не знаю, коли; мабуть сьогодня. Вчора вбнз бувъ ще не кусаный и сьогодня рано побхавъ на охоту, здасть ся, не кусаный, а въ-полудне вернувъ ся вже вкушений.

— Ну, дякуй Богови, що стрѣнувъ зо мною! Веди мене швидче, я ему поможу: я знаю замовити и кровь, и гадину, и лихоманку, и всякѣй напасти. Веди мене!

— Спасибб' вамъ, тѣтко, — одвѣчавъ чухаючи потылицю хлопець, котрому дуже не хотѣло ся бути вкупѣ зо страшною циганкою, — та мене не за вами пбслали; боюсь, якъ розсердятъ ся.

— Дурный! хѣба не все одно, хто нѣ выльчить козака? Ще спасибб' скаже тобѣ хозяйнз; а умре чоловѣкъ, на твоѣй душѣ грѣхъ буде.

— Правду каже бѣсова баба, — подумавъ хлопець, — та страшно! Якъ вона, вѣдьма, зайде зъ-заду, скочить на коня а пбсля й менѣ на плечѣ и стане вадити на менѣ, куды схоче...

— Що-жъ ты мовчишь?

— Выбачайте, тѣтко, тбльки, будьте ласкаві, не йдѣть зо мною рядомъ, а тюпайте на передѣ; я буду показувати дорогу, а то мбй конь не любить бабского духу...

Циганка пбшла на передѣ, хлопець побхавъ за нею ступомъ, на благороднбй вбдетон.

Сонце зайшло, и повный мѣсяць збйшовъ на чистее небо, коли хлопець и циганка прибули на зимбвникъ.

Въ темнбй комнатѣ стогнавъ Герцикъ. Его рука напухла по плече и неначе покостомъ покрылась; але пухлина не йшла дальше. Видно, вѣдъ втеряла свою силу. Въ сусѣднбй комнатѣ сидѣли при свѣтлѣ ваганца

Касянъ и Чайковскій зъ жѣнкою, мѣжуючи, куды пропавъ хлопецъ. Наконецъ вѣнъ прийшовъ.

— Де ты пропадавъ, вражій сыну? — закричавъ Касянъ — чоловікъ умирає, а ты певно спавъ у степу? Де знахарь?

— Знахаря нема дома; сказали: поѣхавъ у Паланку (мѣстечко, де жили осѣлі Запорожцѣ) лѣчити якусь паню; кажуть, щось зѣла чи що, та въ животѣ завадило; а вернетъ ся пѣсля завтра, сказали, то приѣде.

— На чорта вѣнъ менѣ пѣсля завтра, дурню! Де-жь ты пропадавъ?

— Я нѣде не пропадавъ, а все ѣхавъ ступомъ, проводивъ сюды якусь знахарку, чи що, циганку, чи що, не знаю; стара людина, йде по-малу, та каже: „вылѣчу вѣдъ гадюки“. Отъ мы й сибанились.

— Де-жь твоя знахарка?

— Тутъ за дверми, тѣлько не напудьтесь. Прошу сюды, тѣтко!

Хлопецъ, товкнувши ногою, отворивъ дверѣ и живо вѣдѣйшовъ на-бѣгъ. Циганка ввѣйшла.

— У васъ є недужій, — говорила вона, — гадюка вкусила его; злющї гадюки сього лѣта, дуже злющї а я знаю замову, замовлю гадину, хочъ водяну, хочъ степову...

— Се степова, — сказавъ Чайковскій.

— А ты по чѣмъ знаєшь? ты знахарь? Такъ замовляй, коли знахарь!

— Я не знахарь, Богъ не давъ менѣ мудрости, але гадина вкусила въ степу, такъ надѣйся — степова.

— Не мѣшай ся не въ свое дѣло; ученого вчити що здорового лѣчити.

— Правда, тѣтко, — сказавъ Касянъ — идѣть, швидче до недужого, шкода часу!

Циганка скинула зъ головы стирку, струсила головою и довге сиве волосье зовеѣмъ закрыло ѣѣ обличе; потѣмъ пѣдѣйшла до Герцика, освѣтила ему руку, глянула на лице и зупинилась.

— Що, бабуся? можна вдшептати? — спытавъ Герцикъ жалѣбнымъ голосомъ.

— Можна, абы-бъ тѣльки Богови завгодно. Я, здаеть ся здесь бачила тебе? Не ворожила я тобѣ коли-небудь?

— Нѣ, бабуся, нѣколи не ворожила; въ першій разъ тебе бачу.

— Ну, добре. Идѣть собѣ, вынесѣть и свѣтло.

Всѣ вышли въ другу комнату. Небавомъ далась чути замова циганки.

„Помолю ся Господу Богу и всеѣмъ святымъ Бго. Здесь-не-десь, на морѣ на Лукоморѣ, стоитъ яблуня сухая; на ту яблуню муха налѣтае, листь облѣвае, черва нападае, корѣнь источае, яблуню згубляе... И на чоловіка, раба Божого, естъ напасть злая, болестѣ и хворобы, и всякѣя наробы, ѣ гады заклятія. Ты въ мене пѣдтыниця, веретѣниця, не крутись, не вертись, я тебе знаю, вдѣ сестеръ розличаю: а веретѣниця степовая, пѣдтыниця, веретѣниця луговая, лѣсова, гноева, земляна ѣ веретѣниця водяна. Я тебе словомъ сильнымъ выгоняю, заклинаю, забирай ся къ сестрамъ-посестричкамъ, малымъ невеличкимъ, де сокира не рубае, де люде не ходять, де коровы не бродять, куды когутовый голосъ не залѣтае: не палити, не сушити тобѣ бѣлого лица, жовтои кости, горячои крови раба Божого. Тѣфу! згнѣнь! згнѣнь, мовлю!“

Три разы прочитала циганка замову и вышла въ другу комнату, де на неи шанобно дивили ся Касянь и Чайковскій зъ жѣнкою.

— А що? — спытавъ Чайковскій.

— Трудна гадина, не проста гадина! Та й запустили рану. Багато часу минуло... побачимо, що буде.

За якийсь часъ пбшли до недужого. Рука була все въ однаковбмъ станѣ.

— Якъ тобѣ? — запытавъ Касянь.

— Трохи нѣбы лекше стало.

— Кепска прекмета! — сказала цыганка, — пбсля сеи примовы повинно бути трошки гбрше: вѣдъ напудить ся й зачне кидатись, а то вбнѣ супокбйный. Злюща гадина вкусила тебе!. Небезпечно, дуже небезпечно; замова не бере, треба лѣчити; отъ приложимо на рану сей корѣнь: вбнѣ послѣдній лѣкѣ.

Цыганка выймила зъ кишенѣ своєї юеки корѣнець темной барвы, розрѣзала его, помочила водою, приложила до раны и туго обвязала шматкою.

— Се поможе? — спытавъ Чайковскій.

— Поможє. Яка-бѣ нѣ була гадюка, вѣдъ усякою поможе, хйба що вкусить гадючиця, въ котрой вбили гаденяць; вѣдъ сеи нѣчого не поможе, нѣчого не спасє, — говорила цыганка, дивно усмѣхаючись.

Не вспѣла цыганка докбнчити своихъ речей, якъ Герцикѣ страшно застогнавъ и зачавъ кидатись по постели.

— А що? — спытала цыганка.

— Палить, мовь огнемъ; жилы тягне!...

— А-га! напудилась вѣдъ. Терпи, возачє, отаманомъ будєшь.

Але Герцикови не въ-моготу було терпѣти: вбнѣ кидавъ ся, кричавъ, ревѣвъ нелюдскимъ голосомъ и збрвавъ перевязку. Зъ жахомъ всѣ побачили страшну перемѣну: рука посинѣла, пухлина живо пбдлѣзала до шиѣ, вкушений палець почорнѣвъ.

— Жаль менѣ тебе, добрый козаче! — говорила циганка, дивлячись просто Герцикови въ очи, — ты умрешь, неперемѣнно умрешь, нѣякіи силы не спасуть тебе, а вмрешь скоро: пухлина захопнеть горло, задуть. Пѣшли за попомъ, приготовись до смерти! Тебе вкусила гадючница, въ котрой забрали гаденячь; ѣдь ѣвъ невылѣчна, невылѣчна ѣдь ѣвъ... Чувшь?... Не побачишь ты ббльше сонця: сен noci замкнутъ ся на-вѣки очи твои. И, страшно усмѣхаючись, дивилась вона въ очи Герцикови, буцѣмъ зъ роскбшью читаючи всю глибину мукъ безнадѣйной роспуки...

— Вступись вѣдъ мене! — простогнавъ Герцикъ.

Циганка по-малу выйшла зъ комнаты, зъ другой и сговала ся.

„Чужа бѣда людямъ смѣхъ“ — говорятъ наша приповѣдка, и, на нещастье, вона, якъ и всѣ приповѣдки, дуже правдива. Въ природѣ чоловѣка есть багато зла; всѣ четвероногій и четверорукій, мовлячи въ змыслѣ звѣрянбмъ, вѣддаючи первенство своему дворукому собратови, мабутъ уступають ему и въ лютости. Стоить зрѣвняти дикого, котрый зъ радбстнымъ смѣхомъ и шалеными скоками рѣже на кавалки живого чоловѣка и зъ роскбшью ѣсть его ще дрогаюче тѣло — стоитъ зрѣвняти зъ християниномъ, котрый любить и вороговъ своихъ, — щобъ переконати ся о святости и божественности религін и великбй силѣ волѣ чоловѣка духовного, що такъ побѣдивъ, зивечивъ звѣрянного чоловѣка... Але е люде, навѣтъ въ образованбмъ товариствѣ, люде-ненавистники, дивнїи натуры, котрымъ нещастье ближнього справляе душевну роскбшь; вони безъ всякои видимои причины готовїи робити зло, де тѣлькн можна, готовїи пошкодити вамъ, не зъ жадобы старшувания, не зъ користливости, не зъ особистыхъ взглядбвъ — нѣ, а по-просту безъ

выракованя, для власного свого вдоволеня готові поплямити ваше добре имя звѣчати вашѣ заслуги, зосувати всю вашу будущину, щобъ пбсла въ тишинѣ своего кабинета сказати самому собѣ самовдоволено: „А! вбнѣ страдає, вбнѣ терпить! Се мое дѣло!...“ Але якъ чоловіка опанує страсть, особливе пбмста, тодѣ тигры и гады-таракальники передѣ нимъ — потульнѣ ягнята; вбнѣ способный здивувати саму увобразню.

Стара циганка вийшла зъ хаты и, пбдбйшовши до вбкна, сѣла на запяткахъ на приспѣ, дивлячи ся зъ роскбшью въ вбкно на музи умираючого Герцика. Часами усмѣхалась вона, тихо смѣялась, закрываючи рукою ротъ, и шептала: „Се їдъ гадючицѣ, въ котрой забрали гаденяты. А що? любо? тягне жилы твои? ломить кости? палить, сушить козацку погану кровь?... Не нагадаю, де я его бачила... якъ вбнѣ вийшовъ зъ монхъ рукъ? ще нѣ одинъ не вийшовъ... нѣ одинъ...“

— Охъ! тяжко! — стогнавъ Герцикѣ, — гаряче, душно! Дайте воды... умру я. Не вже жѣ нема нѣякого спасеня?... И вбнѣ страшно обзиравъ ся пенаво поводячи потворною недужою рукою, а здоровою рвавъ на собѣ волосєе.

Касянъ и Чайковскій смутно стояли коло постель недужого; Марина подала ему кбвшь холодной воды. Сльозы котились по лицу Марины и падали въ кбвшь.

— И ты плачешъ о менѣ, Марино?. О, Боже мбй!.. Не дармо я вмираю... Дай воды. У! яка вона студена!.. Лекше, сиравдѣ лекше... Марино! ты для мене принесла воды, Марино?..

— Для тебе, Герцику...

— Для мене?!.. Якъ менѣ-бъ хотѣлось заплакати!.. Та слъозы высохли, искры смилють ся зъ очей за жѣсть слъозъ... Що, Касяне, умру я? Скажи правду...

— Пбшлю я за священникомъ, Герцику! пухлина пбдъ самымъ горломъ, знахарка правду сказала.

— Чортова чарбвниця!.. Вона звела мене въ свѣта. Якъ приложила корбвнець, то наче огня въ мене налила. Охъ!.. дайте менѣ вѣ, я задушу вѣ одною рукою!..

— Годѣ, Герцику, гнѣвити Бога недобрыми речами! — сказавъ Чайковскій, — Богъ всео знае, всео бачить, самъ покарае грѣшника! лучше подумай о покаянню... Часъ дорогій, ты не баба, приготоми ся...

— А я пбшлю за попомъ, — додавъ Касянъ.

— Нѣ, — закричавъ Герцикъ, — я не можу дивитись на попа. Правду сказавъ ты: Богъ покарае грѣшника, покарае!.. Я вамъ высповѣдаю грѣхи свои: Марина перестане плакати о менѣ, вы вбдступите бдъ мене... Я грѣшникъ, страшный грѣшникъ. Покличте сюды моихъ козакбвъ, покличте своихъ людей, нехай всѣ чуютъ. Охъ! воды, воды!..

Повна свѣтлиця набрала ся людей. Всѣ обступили Герцикову постѣль и мовчки стояли. Герцикъ подививъ ся кругомъ, закрывъ очи лѣвою рукою, якъ-бы збираючи гадки, попросивъ воды и зачавъ сповѣдъ:

— Не гляди на мене, Марино, такими лагбдными очима! я не вартъ сього, я причина всего. вашего лиха: я привѣвъ полковника на острбвъ, бо я любивъ тебе; менѣ було завидно, що ты любишь иншого.. Много безсонныхъ ночей провѣвъ я, думаючи о тобѣ, проклинаячи свое рожденье. Ты знаешь, хто я бувъ, а ты була дочка того полковника; я бувъ робъ того батька и твоѣй; менѣ було любо унижати ся передъ тобою — и вѣ одного погляду, вѣ одного привѣту вбдъ тебе не дбсталось менѣ.. Я проклинавъ твоѣй образъ, коли вбнѣ являвся менѣ у снѣ, я любивъ тебе ще ббльше.. Чи мбгъ я терпѣти любовь твою до Олексея?.. а вѣ мене

око дуже быстрее: я всьо бачивъ и поклявся погубити Олексѣя, зробитись богатимъ, и будь-що-будь, бути твоимъ чоловѣкомъ... Менѣ стало жити веселѣйше; въ мене була мета, для котрой живъ я... Горяче!... воды!..

Марина подала ему воду.

— Добра душе! Якъ бы менѣ хотѣлось теперъ заплакати!... Выйшло не такъ, якъ я думавъ. Олексѣй пбшовъ, ты пбшла, нѣхто й слѣду вашего не знавъ... Я завододѣвъ довѣрьемъ полковника, я ставъ другомъ ему въ его одиноцтвѣ. Мѣжь-тымъ пбшли въ народѣ помовки о Татаряхъ, буцѣмъ вони хотять напасти на насъ; я зголосивъ ся їхати на Сѣчь, и тамъ пбзнавши тебе, передавъ васъ въ руки Запорожцѣвъ. Не менѣ, такъ не ему! — думавъ я, выѣджаючи зъ Сѣчи, и повѣхавъ не въ Лубны, а въ Кримъ, де умовивъ ся вбддати Лубны Кримцямъ, а вернувшись, донѣсъ полковникови, що все добре, и що васъ смертію карали на Сѣчи. Полковникъ не велѣвъ нѣкому сього розказувати; я й замовчавъ, дожидаючи гостей. Одинъ Жидъ, котрого Поляки хотѣли повѣсити за фалшованье монеты, утѣкъ въ Лубны, и ходивъ у козацкѣй одежи, називаючи себе козакомъ, а вбнъ бувъ Гершко, кбтляръ зо Львова. Я познакомивъ ся зъ Гершкомъ и посылавъ его за шиѣгуна, куды було треба. Одного дня въ-ранцѣ Гершко сказавъ менѣ, що въ ярѣ будуть Кримцѣ. Я повѣхавъ буцѣмъ на охоту и бачивъ ся зъ ними, и продавъ имъ полковника; але приѣхавши довѣдюсь, що въ полковника Запорожець и полковникъ знае вже о Кримцяхъ, и що дочка полковника жива. Зъ першихъ слбвъ я хотѣвъ погубити тебе, Касяне, але якъ довѣдавъ ся, що въ тебе живе Марина, я повѣвъ дѣло инакше, — ты знаєшь якъ. Полковника, по умовѣ, я выдавъ Кримцямъ: по пѣрцю на шауцѣ вони пбзнали мене и его; але Гадюка освобо-

дивъ его на-пбвъ мертвого; Пиратинацѣ не пустили Тартаръ вбратись въ геродъ... Я дѣле зновъ повѣвъ знажне. Пбдъ постѣль умирающаго полковника посадивъ Гершка, и якъ умеръ полковникъ, Гершко розмовлявъ за старшинами замѣсть полковника и приказавъ старшинамъ выповнити завѣщанье, котре я самъ написавъ пбдъ руку полковника. Гершко выйшовъ черезъ отверстие вбнио; я не знаю, де вбнъ, — найдѣть его, вбнъ вамъ лучше ровкаже. И отъ я ставъ богатый, дуже богатый, але ты, Марино, була жива, тебе оббймавъ ившій, а не я, — оббймавъ мой найбблшій ворогъ, бо ты любила его. Се менѣ не давало спати супобѣно. Я побхавъ сюды у зимбвинеъ и взявъ зъ собою лучшихъ козакбвъ, — признаюсь передъ вами, хлопцѣ, хотѣвъ ужити васъ на нечисте дѣло и силою взяти Марино, — але богато людей у тебе, Касяне, на зимбвину, що ночи ходять узбровнї сторожѣ, и я переиначивъ дѣло: хотѣвъ на польованю застрѣлити Олексѣя, сказати, що вбнъ самъ застрѣливъ ся, — и тутъ не вдало ея: ты Касяне, выправлявъ насъ зъ соколами, тбльки було въ насъ по кинджалови за поясомъ. Хотѣлось менѣ, дуже хотѣлось вбдправити тебе, Олексѣю, на той свѣтъ таки твоимъ кинджаломъ; та не мое дѣло робити холоднымъ оружьемъ, особливе противъ людей сильнѣйшимъ и здоровѣйшихъ вбдъ мене... То я показавъ тобѣ журавля на небѣ, хочъ его тамъ зовсѣмъ не було; думаю ты пбдбѣмешъ очи, а я тобѣ засыплю ихъ пѣскомъ, и поки ты будешъ слѣпати, заколю тебе: за однимъ разомъ не вдасть ся, то десять разъ ударю кинджаломъ, а ты не будешъ бачити мене, не будешъ знати, зъ котораго боку паде ударъ.. Ты пбднявъ очи, я вхопивъ жменю пѣску, та вкупѣ вхопивъ и смерть свою. Богъ пбславъ страшну гадину: вбдъ Его руки вмираю теверь... Охъ, воды!...

Боже мбй! и вы дасте менѣ воду, и вы помагаете страшному грѣшникови?... А якъ полковникъ любивъ тебе, Марино! Якъ менѣ говоривъ багато о тобѣ передъ смертю: я всею затаивъ, грѣшный чоловікъ... простѣть мене!

— Богъ покаравъ, Богъ и проститъ тебе, — сказавъ Олексій, — а мы простили...

— И ты, Марино, не сердись на мене?... Охъ, душить!... И ты простила?

— Богъ тебе проститъ, Герцику...

— О, Боже мбй!... Чайковский! Олексію! Я умру скоро, не відкажи моѣй просьбѣ, позволь Марино протитись за мною. Марино, протись за мною! Нехай твоѣ поцѣлуй, наче крыло ангела освѣтитъ мене передъ смертю...

Марина пбдбйшла до нього, подумала и помалу нахлила ся до лица Герцикови. Въ тишинѣ тбльки зазвучали металичнй хресты и дукать, що висѣли на шни въ Марины.

— Вступись! — страшно закричавъ Герцикъ, — вступись! я укушу тебе!.. Чого ты така гарна?... Боже мбй!... Та... отсе що?... Охъ, душить! Справдѣ, се вона, свята монета, — тихо говорить Герцикъ, буцѣмъ нагадуючи сонъ, — та на що ты носишь нашу монету?...

— Яку вашу?

— Брусалимску монету! Отъ вона въ тебе висить на шни вкупѣ зъ хрестомъ; вона менѣ блиснула въ очи страшною нагадкою; таку монету моя мати надягла було на шню маленькбй сестрѣ моѣй давно-давно. Ся монета вбдѣ святого чоловіка зъ храму Соломона... Надягла на шню а козаки взяли її, сестру мою... Що вы такъ дивитесь? що глядите? Я жидѣ...

Зъ лякомъ всѣ вбдступили вбдѣ Герцика.

— Боятесь мене? Теперь нѣчего бояться! Я, якъ теперь, памятаю сестру: чорнѣи очи, на правѣи щоцѣ значокъ вѣдъ уроды.. Гарна була сестра моя... Де вы?..

— Йосель, Йосель! сыну мѣи! — кричала стара цыганка, вѣдгаючи вѣ свѣтлицю, и выдаючиь Герцикови на груди. — Будь проклята година, коли ты надягнувъ козацку одежу! Я не пѣзнала тебе.. Горе менѣ! Не пѣзнала рѣднои дитины, сама убила тебе, положила отруты на рану, незавѣдна отрута, своя отрута! Багато неку вѣдправила я на той свѣтъ ворогѣвъ нашихъ, злющихъ козацѣвъ. Я думала: отъ новыи выкупъ за дѣтей моихъ!.. И сама тебе отрула! Горе менѣ! ты умрешь, Йоселю!.. отрута сильна! Горе менѣ, горе!

И старуха впала на помѣсть, ломаючи руки, судорожно сѣпаючи костистыми пальцами сивѣи мички своего волося.

— Що вы дивитесь? Смѣйтесь, вороги мои! Не я вбила сына, вы вбили его. Слушайте, якъ вѣнъ харчить! А де дочка моя, де моя Текля? Вы вбили тѣ, вы взяли нашу монету... Отъ вона, отъ вона! — кричала цыганка, захопивши мѣдяный дугачъ, подарованныи Тетяною, котрый висѣвъ на шии Марины, — отъ благословенъе Хусета! Ще видко на нѣи слѣды зубѣвъ моихъ; я заломила край дугача своими зубами, прощаючиь зъ дочкою. Нема вже зубѣвъ тыхъ! погубила я ихъ по вашихъ степахъ. Але я полила ихъ вашою кровью, и выростуть зъ нихъ на вашу голову страшнѣи гадюки. Де дочка моя?

— Вона вмерла, — одвѣчавъ Чайковский.

— Умерла, Боже мѣи! Чуешь, Йоселю, сыну мѣи? Вона умерла, умерла сестра твоя! чуешь?

Але Герцикъ лежавъ уже мертвыи.

— Що-жь ты не одвѣчашь, сыну мѣи? Не дивись

такъ страшно на мене! Я убійниця твоя, але я не хотѣла тобѣ зла. Подивись! И живо розбравши на грудяхъ сорочку, виймила циганка стару мошонку, и высыпала на вмерця жменю дробныхъ грошей: — На, ось вони! Я для васъ збирала, годувалась по цѣлыхъ дняхъ травами, жила якъ собака, ночувала пѣдъ тынами, и збирала грошѣ, щобъ дати ихъ вамъ, мои дѣти! Я мстила за васъ и жила для васъ! Та промовъ же хоть одно слово! не дивись на мене такъ дивно, Юселю! И старуха сильно сѣпала за руку трупа; трупъ безмыслено вивавъ головою.

— Вѣнъ умеръ, — сказавъ Касянъ.

— Умеръ, — тохо промовила циганка, — умеръ? И вона умерла, и вѣнъ умеръ? Умеръ, ха-ха-ха! Ще одинъ умеръ! Добре, Рухле, добре! У, гу, гу, гу! — завилла старуха, пѣднявши руки вѣ-гору, и, ходячи по комнатѣ, водила по всѣхъ безумными очима.

Козаки зо страхомъ тиснулись по кутахъ.

— Забирайся, нечиста сило, вѣдкѣля прийшла! — сказавъ Касянъ, широко отвираючи дверѣ, — не намъ тебе судити, Божій судъ надъ тобою.

— У, гу, гу, гу! — вилла старуха, реготалась безумно, и пѣдскакуючи вѣшла по степу, освѣтленому мѣсяцемъ. Страшно червонѣла ся при мѣсяци ярка одежа чарбвицѣ и полыскувало сиве волосѣ, розкидане по плечахъ. Та отъ вже й стало вѣ не видко, тѣлько часами долѣтало протяжне „гу, гу“, и сумно завывали на зимбвинку собаки, одвѣчаючи на сѣ вѣдголоски.

IX.

„Добре, добре! ну до танцѣвъ,
До танцѣвъ, кобзарю!“

Т. Шевченко.

Грому, грому хлопцѣ! — кричавъ Запорожець, шалено витанцѣвовуючи посередъ свѣтлицѣ завязтого козака.

Музыка гремѣла, стогнала; здавалось, трубы готовѣ были розлетѣтись вѣдъ лютыхъ звукѣвъ, котлы й бубны попукати вѣдъ силеннихъ ударѣвъ; иншихъ инструментѣвъ не було й чути. А Запорожець кричавъ: „Грому, грому! собачѣ дѣти!“ Микита розгулявъ ся и крутивсь быстрымъ вихромъ по комнатѣ, то махнувши въ-гору руками выроставъ червонимъ стовпомъ пѣдъ стелю, то зо свистомъ и ляскомъ розстелявъ ся по земли, мовъ полуня, гонене зъ-горы вѣтромъ. Наверуги танцюры товнили ся гарненкѣй личенькѣ дѣвчатѣ, синѣ жупаны Гетьманцѣвъ, и зеленѣй кунтушѣ Запорозкого товариства.

— Давно-бъ такъ танцювали, коли-бъ слухали Гадюку! — сказавъ Гадюка до Касяна, що стоявъ бляя нього, — и вѣнъ самъ було-бъ танцювавъ-бы.

— Хто? — спытавъ Касянь.

— Звѣсно, покѣйный полковничець! Душа въ мене не наvertsалась до Герцика. Я довѣдавъ де-що вѣдъ прохожого кобзаря зъ Польщѣ и ставъ було обгородкою

розказувати полковникови, та ты прийшовъ и перешко-
дливъ.

— Отъ що! Чому-жь ты ему просто не скажешъ?

— Не такій бувъ покійникъ: въ нього коли бувало хочешъ, щобъ спавъ, такъ кажи: не спи — а вб'єть на-
вмисне ляже, щобъ показати характерство. Така упряма
душа була! Я вже ставъ було ему говорити околицею,
та не вдало ся доказати. Такъ и вмеръ; не дослухавши...
Шкода! Тряхнемо, Касяне, старинною?

— Тряхнемо!

И оба, вискочивши изъ товпы до Миенты, зачали
выписувати ногами чудернацкїй выкрутаси.

Третій день уже тягнувъ ся бенкетъ у Пиратинѣ,
— такій бенкетъ, якого й дѣды не тямил, и внуки
опбсла не бачили, а мы тымъ ббльшь не побачимо. Тре-
тїй день уже бенкетували въ пиратинского сотника
Чайковского нечуванї гостѣ Запорожцѣ зъ своимъ ко-
шовымъ Зборовскимъ. Шуму, крику, веселошамъ кбнца
не було, То на помальованыхъ коняхъ вѣдали по городу
всѣлякї машкары, хто Жидомъ, хто Цыганомъ,
хто Нѣмцемъ; де-якї, навѣть не боячись грѣха,
перебирались за чорта, цѣлого чорта, справдеш-
ного чорта, и зъ хвостомъ, и зъ рогами; то выйшовши
на базаръ, Запорожцѣ влазили по шию въ бочки зъ дег-
темъ и показували, якъ душѣ грѣшникбвъ киплять у
пеклѣ, а пбсла вискочивши, сирбѣз мокрї, кидали ся
въ порохъ, въ пѣсокъ и качались по землі, потѣшаючи
наредъ.

— Та вбдкбля набрало ся въ васъ сього народу?

— спытавъ захожїй Прилучанинъ свого побратима Пи-
ратинця.

— Хвба ты не знавешъ, що сынъ нашого покійного
протопопа живъ на Сѣчи, оженивъ ся зъ дочкою лубен-

ского полковника и ставъ богатый? Тутъ цѣла исторія. На тѣй недѣли тратили Жада Гершка: вѣнъ имъ багато лиха наробивъ, а тобѣ пѣсля розкажу. А якъ нашего сотника выбрали въ Лубны полковникомъ, на мѣсце покойного Ивана, то мы й зробили Чайковского своимъ сотникомъ. А тутъ приѣхали гостѣ, старій приятель Чайковского зъ Сѣчи, и заварили кашу. Вѣришь, братнеку, жѣнки третій день не варять обѣдати: все дивлять ся на тѣ дивницѣ; добре, що хоть у сотника на дворѣ всего доволѣ, вѣжъ, пей и танцюй, коли забажашь. Чи не хочешъ ты перекусити? Ходѣмо!

— Хто вѣдказусть ся вѣдъ хлѣба-соли?

— Славне свѣдавье! — говоритъ Пирятинець до своего побратима, напихаючи за обѣ щоки печену баранну.

— Нашъ сотникъ богачъ, та ще не давно купивъ собѣ землю въ Домагтовѣ надъ Днѣпромъ, знаешь... те саме мѣсце, де вѣнъ до Запорожцѣвъ приставъ.

— Купивъ?

— Купивъ. Ехъ, шкода, що теперъ не лѣто! Воно хочъ и не холодно, другой Параски (14 жовтня), та все уже осѣнь; паны сидять у комнатахъ: бачишь, нѣжененькѣй, — а то-бѣ ты побачивъ стѣльки панства, що коли-бѣ кожый снівъ ся одной ночи по разу, то руки змутились бы вѣдъ хрестѣвъ... Тутъ и лубеньскій полковникъ, и сотники, и осаулы, и хорунжѣ и всяке панство...

Тутъ розскачались дверѣ зъ паньского дому; выскочивъ Микита а за нимъ купа Запорожцѣвъ и музыкѣ, и всѣ спѣваючи й гуляючи, пустились до пивницѣ Чайковского. Въ минуту выкотили кѣлька десяткѣвъ бочокъ и барылокъ зъ наливками й медами, и внесли до дому.

— Комедію замышляють Запорожцѣ, — говорили одні.

— Побачимо, що зъ того вийде? — говорили другі мѣжъ народомъ, що стоявъ товпою на широкомъ подвѣрѣ.

Запорожцѣ внесли бочки въ комнаты, заперли двері, и трохи згодомъ давъ ся чути стукъ молотѣвъ, потѣмъ дзеленькаючи вылетѣли вѣвна а въ слѣдъ за ними посыпались на народъ обручѣ, дна и гонтины зъ розбитыхъ бочокъ, а въ слѣдъ за гонтинами показало ся въ вѣкнѣ лице Микиты и сказало голосно до народу.

— Люде добрі! хочете знати, чому говорять ся: „п'яному море по колѣна?“

— Хочемо! — одвѣчавъ народъ, — якъ не хотѣти?

— Такъ подивѣть ся сюды, въ вѣкно.

Хто не гляне въ вѣкно, тѣльки въ долонѣ сплесне. Запорожцѣ забили въ свѣтлиці двері, выпустили зъ бочокъ настойку та ходять по колѣна въ коштовныхъ напояхъ, и нахляючись, пють ихъ, якъ конѣ воду..

„Але всякому весѣлю буває кѣнець“ — сказавъ мабуть якійсь великій философъ, такъ и бенкетамъ Чайковскаго прийшовъ кѣнець. Побувши недѣлю, кошовый збравъ ся вхати.

Бувъ чистый свѣжій осѣнний ранокъ, коли Запорожцѣ, выпивши по чарцѣ на дорогу а по другій на коняхъ, выѣхали за городъ. Олексій зъ жѣнкою и старшинами выпроводжавъ ихъ. Зъ пѣвъ версты вѣдъ города, въ степу, стоявъ курганъ; на курганѣ горѣвъ великій огонь и товпились люде.

Кошовый батьку! — сказавъ Чайковскій зъ комічною повагою, підъѣзжаючи до Зборовскаго, — на курганѣ видно людей, купою стоять: мабуть чи не Татаре або Турки, позволъ языка дѣстати.

— Зъ Богомъ, братику, — одвѣчавъ кошовый.

— Зимѣвникъ, батьку, — одвѣчавъ Чайковскій, вер-

таючись вѣдъ кургана, — зимѣвникъ старого Касяна, мабуть тутъ и Сѣчь недалеко. Просить хозяйнѣ до хаты.

— Добре, вашѣ головы! — кричавъ кошовый пѣдѣ-вѣджаючи до кургана.

— Вашѣ головы вашѣ головы! — одвѣчали Касянъ и козаки, приймаючи гостей.

Тутъ споруджена була на скору руку походна кухня. Сѣли снѣдати, зачали пити здоровье и кошового и Чайковского, и старшинъ и навѣтъ усѣхъ козакѣвъ по черѣ, знову приишли музика, пѣшли танцѣ — и ажъ передъ вечеромъ выѣхали въ походъ Запорожцѣ. Ярко горѣли ихъ вышиванѣ червононѣ жупаны, зливаючись зъ горизонтѣмъ въ промѣняхъ заходячого сонця. Чайковскій зъ жѣвною тужно глядѣвъ за ними.. И отъ вже тѣльки червоною смугою мелькали вони на далекомъ степу; наразъ щось вѣдлучилось вѣдъ нихъ, росло, зближалось и коло кургана станувъ Микита.

— Чого тобѣ треба, Микито? Здоровъ, Микито! — сказавъ Чайковскій.

— Я думала, що й до смерти не побачу тебе, Микито! — радѣсно кликнула жѣвка Чайковского.

— Дѣло є.

— Яке дѣло?

Ходѣтъ сюды! важне дѣло, тайне дѣло. Окрѣмъ васъ, нѣкому сказати не можна.

— Ну, що? — спытавъ Чайковскій, вѣдбѣшовши зъ жѣвною крокѣвъ зо сто вѣдъ кургана.

— Нѣчого. Я здуривъ кошового, сказавъ, що забуду тутъ свою люльку, та й вернувся.

— За чимъ?

— Отъ бачите... Добре, що вы вѣдбѣшли вѣдъ кургана, насъ нѣхто не почує — тамъ Касянъ, старый характерникъ, тамъ и другіи козаки... ще-бъ смѣялись ста-

ли надо мною. Бачите.. жаль менѣ покидати васъ, добрі люде їй Богу, жаль. Якъ выѣхали въ степъ, такъ буцѣмъ камѣнь пролигнувъ я, тяжко стало, въ очахъ туманъ розстеливъ ся; ще вѣдѣвжаючи вѣдъ васъ, бачивъ на носѣ чорта, а то й чорта не видео стало... а тутъ пбдо мною вѣнь спотыкнувъ ся: кепська привмета, незабаромъ вмерти доведеть ся — подумавъ я, — здуривъ кошового и вернувъ ся. Теперъ прощайте! Прощайте, братцѣ! оббѣмъте мене! Бачите, я плачу нѣкому оббѣмати мене, їй-Богу, нѣкому. Прощайте! Отъ такъ! спасибб'!

Микита махнувъ рукою, нахиливъ ся надъ сѣдломъ, и поскакавъ зъ виду...

Е П І Л О Г Ъ.

182*-го року, далеко за Кавказомъ, коло перскои границѣ, лѣтне полуденне сонце горяче пекло пѣскову рѣвнину. На рѣвнинѣ стояло бѣле мѣсточко изъ солдатскихъ наметѣвъ: тамъ обозувавъ —ій пѣхотный полкъ. Нѣ хмары на небѣ, нѣ вѣтру на рѣвнинѣ, а сонце спекою такъ и обдава жовтї околицѣ. Въ обозѣ тишина, дивна тишина; де-не-де ходить, наче маятникъ, вартовый, а яеъ-бы не те, то можна бы подумати, що вымеръ народъ въ обозѣ и нема живои душѣ. На боцѣ стоявъ одинокій намѣтъ — не намѣтъ старшины, непоказный намѣтъ, простый, звычайный; коло входу до нѣого сидѣвъ молодой чоловѣкъ, въ пестрыхъ шараварахъ, въ солдатскѣй фуражцѣ, и тихо плакавъ, схиливши ся головою майже до колѣнъ.

— Ивасю! Ивасю! — давъ ся чути слабый голосъ зъ намета.

— Заразъ, пане! — одвѣчавъ екочивши на ноги молодой чоловѣкъ, и квапно втеръ слѣзы.

— Ивасю! Я мабутъ выздоровѣю! правда, выздоровѣю? — говоривъ до входячого чоловѣка молодой офицарь.

— Выздоровѣте, пане! я се давно казавъ.

— Нѣ, Ивасю, джума не така хвороба; нѣхто ще вбѣдъ неи не выздоровѣвъ... А менѣ здавало ся теперъ, що я дома, въ Пирятинѣ; на небѣ станули хмары, дощикъ иде, такій холадненскій! Вода зъ дахового жолоба льеть ся на камѣнь... Памятаешъ камѣнь, що лежить передъ рундукомъ?

— Памятаю, пане.

— Льеть ся вода, свѣжа вода, а бризки такъ и летять кругомъ, и до мене хтось шенче: „Напий ся сен воды, ты выздоровѣешь: джума боить ся сен воды.“ Дай менѣ хочъ каплю, Ивасю!

Ивасъ принѣсъ воды.

— Погана, тепла вода! — сказавъ офіцеръ: — дай менѣ той воды... Певне менѣ прийдесть ся умерти.. Памятай, Ивасю, пбсла мови смерти, коли вернешъ ся въ Пирятинъ, напий ся воды зъ жолоба... Иди, принеси менѣ свѣжои воды.

Ивасъ принѣсъ нишои воды, але вже не заставъ свого пана; умеръ послѣдній потомокъ Олексея Чайковскаго.

Въ газетахъ було напечатано: „Выключаетъ ся изъ списковъ умершій прапорчикъ —го пѣхотного полку, Сопознтъ Чайковскій.

Ще дѣтвакомъ навѣщавъ я пирятинску замкову церкву, ще й теперъ дуже добре памятаю тѣ старожитне давне мальованье. Пбдъ иконами всюды були войсковы илейноды: булавы, бунчуки, пѣрначѣ, стрѣлы и списы; дубовы стѣны были нарѣзаны всѣлякими написями; кожда икона мала свою прикметну исторію. Тогдѣ стоявъ ще цѣлковитый дѣмъ Чайковскихъ, дивнои архитектуры, зъ высокымъ дахомъ, зъ вузкыми вбкнами; передъ рундукомъ лежавъ великій жорновыи камѣнь. Певне давно лежавъ вѣнъ тамъ: вода, що падала зъ даху, вы-

мывала на нѣмъ глибокі ямы. За домомъ рѣсь великій тѣнистый садъ (теперь на сѣому мѣсці, здасть ся, широка пуста вулиця); передъ домомъ, мовъ лугъ, розетляеть ся зелене подвѣрье, зъ нарѣзуваными дубовыми воротами, що выходили на вулицю.

Въ послѣдню турецку кампанію (1828 року) сей запусьтѣлый дѣмъ и подвѣрье зновъ було оживились: въ домѣ голосно говорили а ще голоснѣйше смѣялись. Козаки въ синихъ катанкахъ, въ шапкахъ зъ червоными верхами ходили по двору; коло коновяза (такои линвы, до котрой въ обозѣ привязують коней) все стояло кѣлка десятебѣвъ коней: тутъ була кватира капитана-исправника.

Въ травню 1841-го року я вѣдѣваджавъ до Пирятина. Мѣй повозникъ бувъ дивный чоловѣкъ. Зъ бритую бородою, зъ довгими запорозкими вусами, обстриженный гладко, по-жовнѣрски, въ лѣвому усѣ у нього висѣвъ великій мусажовый ободецъ, фанфаронска признака многихъ удалыхъ єрейторѣвъ; при широченныхъ козацкихъ шараварахъ вѣнъ бувъ одягнений въ московскій армякъ (свиту), носивъ московску червону сорочку зъ сѣбенымъ ковнѣромъ, а на головѣ мавъ найбезгарнѣйшій на свѣтѣ капелюхъ, зъ високою вузкою головою, перевязаною на половинѣ покрѣмкою зъ синього перкалю; на покрѣмцѣ можна було прочитати слова: *Ивана Липтѣва емское*; за покрѣмкою понатыкано багато павяныхъ перъ, — словомъ, капелюхъ, якій на Украинѣ носятъ московскій купцѣ, що торгують скотиною. Добрій конѣ, не у гнѣвъ московскимъ ямщикамъ, быстро мчали ся; але повозникъ неперестанно махавъ надъ ними батогомъ, примовляючи: „Ой вы, соколики! матери вашѣй лихо; гай, дѣти! Зъ горки на горку, дастъ *баринъ на водку!*“ Потѣмъ заспѣвавъ пѣсню:

Ой на горъ на зеленѣй
Дорѣжка лежала;
Туды наша судариня
Некрутъ выряджала...

Въ лѣво вѣдъ дороги, за Удаемъ, ходили хмары та часами гремѣвъ грѣмъ. Наразъ, наче выстрѣлъ, розлягъ ся ударъ въ сторонѣ якъ Парятину и пѣдизагъ ся стовпомъ густый дымъ. Повозникъ вставъ зъ кбала и перекрестившись сказавъ:

— Ъй же Богу, замкова церква горить! — и затявъ конѣ.

Мы були шѣсть веретъ вѣдъ города, и гнали хутко; та якъ привѣхали, застали тѣльки самѣ розвалины церкви. „Грѣмъ розбивъ нашу церкву!“ сумно говорили люде. Кблька старушокъ непотѣшно плакали надъ дымячами ся розвалинами церкви, въ котрѣй хрестились и вѣнчались ихъ предки, самѣ вони хрещенѣй й вѣнчанѣй, и молили ся до пѣзной старости. Мѣжь тымъ хмары розбѣйшлись, легкѣй дощикъ скропивъ городъ, приплескавъ пылъ, ожививъ сады и сонце весело глядѣло на землю.

Перемѣнивши коней, я поѣхавъ далѣше не почтовымъ трактомъ: пѣдъ горою при самѣмъ вывѣдѣ, вѣлѣво, зеленѣвъ великѣй пустиръ; на нѣмъ порбѣсъ высокѣй бурявъ и кропива, и жовтѣли купы розвалинъ, — я ледви пѣзнавъ въ сьому пустиръ колишнѣй дѣмъ и подворье Чайковского! Слѣпый кобзарь, сидячи на дорозѣ коло самого пустира, спѣвавъ сумовитымъ голосомъ:

На Чорному Морѣ, на бѣлому каменѣ
Яненъкѣй сокблѣ жалббно квилить, проквиляе,
Смутно себе мае, на Чорное Море поглядае,
Що на Чорному Морѣ не добре ся починае!...

Кобзарь не догадувався, якъ до-речи, якъ на мѣсци
була его старожитня дума, але вѣнъ спѣвавъ тѣ зъ чув-
ствомъ; голосъ его дробжавъ, струны дробжали, замирали
въ диссонансахъ, котрѣ мало-по-малу переходили въ
складный аккордъ, жалобный, нарѣкающій, страдальни-
чій! А люде йшли бѣля нього, не звертаючи уваги нѣ
на старика, нѣ на пѣсню...

1843.

Widener Library

3 2044 083 366 112

HD